

TC.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM
DALI

**KÂZIM KARABEKİR PAŞA’NIN
TÜRK İSTİKLÂL SAVAŞINDAKİ
ROLÜ**

MASTER TEZİ

-144875-

Hazırlayan
EROL EVCİN

Tez Danışmanı
Prof.Dr.SALİM KOCA

ANKARA-2004

JÜRİ ÜYELERİNİN İMZA SAYFASI

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne

..... ait

..... adlı çalışma jürimiz tarafından

Anabilim/Anasanat dalında DOKTORA/SANATTA/YETERLİK

/YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan.....
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

Üye.....
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı (Danışman)

Üye.....
Akademik Ünvanı, Adı soyadı

ÖNSÖZ

Kâzım Karabekir Paşa, Türk İstiklâl Savaşının en önemli komutanlarından biridir. Karabekir Paşa'yı Türk İstiklâl Savaşındaki rolü çerçevesinde değerlendirdiğimiz bu çalışmada ilgili dönemin olağanüstü koşullarını da yansıtarak Karabekir Paşa'nın millî mücadeledeki hizmetlerinin daha iyi anlaşılması için çaba sarf ettik.

Çalışmamızın I.bölümünde *“Mütareke Dönemi ve Türk Komutanlarının İstanbul'da Kurtuluş Çareleri Aramaları”* adlı başlık altında; Anadolu'nun I. Dünya Savaşı sonrasındaki iktisadî, askerî ve siyasî durumu değerlendirilerek başta Karabekir Paşa olmak üzere millî mücadele komutanlarının vatanın kurtuluşu yolunda başlattıkları çalışmalar, II. bölümünde *“Kâzım Karabekir Paşa'nın 15. Kolordu Komutanlığı'na Tayini ve Doğu Anadolu Bölgesi'ne Hâkim Oluşu”* adlı başlık altında; Karabekir Paşa'nın Doğu'daki ilk çalışmaları, sosyal ve siyasî faaliyetleri ve Mustafa Kemal Paşa'ya olan desteği, III. bölümünde *“Ermenilerin ve İtilâf Devletleri'nin Doğu Anadolu Politikasına Karşı Kâzım Karabekir Paşa'nın Tutumu”* adlı başlık altında; Ermenilerin ve İtilâf devletlerinin Anadolu üzerindeki emelleri ve bu emelleri boşa çıkarmak amacıyla Karabekir Paşa'nın yaptığı çalışmalar, IV. bölümünde *“Kâzım Karabekir Paşa ve Kuzey-Doğu Anadolu'nun Kurtuluşu”* adlı başlık altında ise Karabekir Paşa'nın komutası altında Türk Devleti'ne bağımsızlık yolunu açan ilk zaferler ve bu zaferlerin onurlu antlaşmalarla perçinlenmesi üzerinde durulmuştur.

Bize böylesine önemli ve ciddi bir konu üzerinde çalışma imkânı tanıyan, çalışmamızın başından sonuna kadar bizden desteğini esirgemeyen ve çalışmalarımızı titizlikle yönlendiren çok değerli hocam Prof.Dr.Salim Koca'ya teşekkürü bir borç bilirim.

EROL EVCİN

ANKARA-2004

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
KISALTMALAR.....	iv
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM

MÜTAREKE DÖNEMİ VE TÜRK KOMUTANLARININ İSTANBUL'DA KURTULUŞ ÇARELERİ ARAMALARI

1-)İstanbul'da Sonbahar;Mondros Mütarekesi.....	12
2-)Kâzım Karabekir Paşa'nın İstanbul'a Gelişi ve Durum Değerlendirmesi.....	15
3-)Kâzım Karabekir Paşa'da İstiklâl Mücadelesi Fikrinin Doğuşu ve Anadolu'da Görev Alma Teşebbüsleri.....	18
4-)Kâzım Karabekir Paşa'nın 14. Kolordu Komutanlığı'na Tayini.....	21
5-)Kâzım Karabekir Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa ile Tarihi Görüşmesi ve İstiklâl Savaşı Planı.....	27

II. BÖLÜM

KÂZIM KARABEKİR PAŞA'NIN 15. KOLORDU KOMUTANLIĞI'NA TAYİNİ VE DOĞU ANADOLU BÖLGESİNE HÂKİM OLUŞU

A-)KÂZIM KARABEKİR PAŞA'NIN 15. KOLORDU KOMUTANI OLARAK ERZURUM'A GELİŞİ VE İLK FAALİYETLERİ.....	31
B-)KÂZIM KARABEKİR PAŞA'NIN BÖLGEDEKİ SOSYAL FAALİYETLERİ.....	38
1-) Halkın Huzur ve Güvenliğini Sağlama Çalışmaları.....	38
2-)Yetim Çocukların Himaye ve Bakım Çalışmaları.....	39
C-)KÂZIM KARABEKİR PAŞA'NIN SİYASÎ FAALİYETLERİ.....	44
1-) Mustafa Kemal Paşa'nın Faaliyetlerine Destek Vermesi ve İstanbul Hükûmeti ile İlişkileri.....	44
2-) Erzurum Kongresi'ndeki Rolü.....	51
3-) Kâzım Karabekir Paşa'nın Sivas Kongresi'nde Mustafa Kemal Paşa'ya Desteği.....	58
4-) Millî Meclis'e ve Millî Hükûmet'e Doğru Kâzım Karabekir Paşa'nın Çalışmaları.....	62

III.BÖLÜM

ERMENİLERİN VE İTİLÂF DEVLETLERİ'NİN DOĞU ANADOLU POLİTİKASINA KARŞI KÂZIM KARABEKİR PAŞA'NIN TUTUMU

1-) Ermenilerin Doğu Anadolu Üzerindeki Emelleri.....	68
2-) İngiliz İşgal Yarbayı Rawlinson'un Görüşleri.....	74
3-)General Harbord'un Görüşleri ve Ermeniler Üzerinde Amerikan Mandaterliği Meselesi.....	80
4-) Kâzım Karabekir Paşa'nın Sévres Antlaşması Karşısında Tavrı.....	85

IV. BÖLÜM

KÂZIM KARABEKİR PAŞA VE KUZEY-DOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NİN KURTULUŞU

1-) Kâzım Karabekir Paşa'nın İç İsyanlar Karşısındaki Tavrı.....	87
2-) Kâzım Karabekir Paşa'nın Doğu Harekâtının Akâmete Uğraması.....	90
3-)Şark Cephesinin Kuruluşu.....	95
4-) Ankara Hükûmeti'nin Rusya İle Görüşmesi.....	98
5-) Doğu Harekâtı.....	100
a-) Kars'ın Kurtuluşu.....	102
b-) Gümrü'nün Ele Geçirilmesi.....	104
6-) Kâzım Karabekir Paşa'nın Siyasî Dehası: Gümrü Antlaşması.....	105
7-) Elviye-i Selâse'nin Kurtuluşu.....	110
8-) Moskova Antlaşması.....	112
9-) Kars Konferansı ve Kars Antlaşması.....	114
10-) Batı Cephesi'ne Yardım.....	116

SONUÇ.....	120
-------------------	------------

KAYNAKLAR.....	124
-----------------------	------------

EKLER.....	131
-------------------	------------

FOTOĞRAFLAR VE HARİTALAR.....	134
--------------------------------------	------------

ÖZET (TÜRKÇE).....	144
---------------------------	------------

ÖZET (İNGİLİZCE).....	146
------------------------------	------------

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
bkz.	: Bakınız
AKDTYK.	: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
B.T.T.D.	: Belgelerle Türk Tarihi Dergisi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Göst.yer.	: Gösterilen yer
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMM GCZ.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları
TBMM ZC.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TTK.	: Türk Tarih Kurumu
Yay.Haz.	: Yayına hazırlayan

GİRİŞ

Tarihinin ilk devirlerinden itibaren örgütlenme becerisiyle dikkat çeken Türkler, Hun Devleti'nin kurulduğu M.Ö III. yüzyıldan günümüze kadar olan 2300 senelik zaman süreci içinde irili ufaklı birçok devletler kurdular. Türklerin kurduğu bu devletlerden birisi de Türk tarihi açısından olduğu kadar dünya tarihi açısından da oldukça büyük bir öneme sahip olan Osmanlı Devleti'dir. Osmanlı Devleti, teşkilat bilincinin varlığı, uyguladığı akılcı fetih politikası ve "Adalet Çemberi"¹ne olan inanç ile kısa olarak değerlendirilebilecek bir zaman dilimi içinde üç kıtada hüküm sürmeye başlamıştır. 1453 yılında İstanbul'un fethi ile Bizans İmparatorluğu'nun hayatiyetine son veren Türkler bu tarihten sonra salt bir aşiret misyonundan farklı olarak daha fazla bir imparatorluk bilincine eriştiler. 1516-17 yıllarında Suriye'nin, 1534 yılında da Mısır'ın fethi ile İslam İmparatorluğu'nun eski merkezleri Türklerin eline geçti ve böylece Osmanlı Devleti, İslam İmparatorluğu'nun görev ve mirasını da yüklenmiş oldu.

Osmanlı Devleti'nin bu yükselişi bazı iç ve dış etkiler neticesinde XVI. yüzyılın son çeyreğinden itibaren sekteye uğramıştır. Fetihlerin durması, ülkenin en verimli arazilerinin hızla elden çıkmaya başlaması ve elden çıkan bu topraklardan göç edenlerin çeşitli güçlüklerle karşılaşması toprak sisteminin bozulmasına yol açtı. Diğer taraftan girilen uzun ve yorucu savaşlar merkez yönetimini yeni vergiler almak ve mevcut olanları da ağırlaştırmak zorunda bıraktı. Bu da merkez yönetimi ile taşra arasındaki denetim ilişkisinin zayıflamasına neden oldu. Bu durumdan yararlanan tımarlı sipahiler zamanla güçlü derebeylerine dönüştüler. Daha sonra "ayan"

¹ Tarihçi Naima ve Kınalızade "Adalet Çemberi"ni şu şekilde tanımlamaktadırlar;

"Mülk ve Devlet asker ve rical ile dir.
Rical mal ile bulunur.
Mal reayadan husule gelir.
Reaya adl' ile muntazam-ül hal olur."

adıyla anılacak bu kişiler, bölgelerinde yarı bağımsız bir hayat sürmeye başladılar. Bütün bu olayların neticesinde devletin temelini oluşturan eski toprak düzeni tümünden bozuldu. Bunun yanı sıra Batı'da XVIII. yüzyıldan itibaren gelişen sanayi, Türk el sanatlarını öldürdü. Kapitülâsyonlarla gümrük muafiyeti elde eden Batılı sanayiciler mallarını rekabet imkânlarından yoksun Türk pazarlarına sürdüler. Böylece modern gelişmenin temeli olan sanayi Osmanlı topraklarında kurulamadı.² Sıraladığımız bütün bu nedenler genel anlamıyla Osmanlı Devleti'ni yıkıma götüren iç sebepleri teşkil etmiştir.

Osmanlı Devleti'ni yıkıma götüren dış sebeplerin başlıcalarını ise şöyle özetleyebiliriz; XVII. yüzyılın sonlarına doğru, Avrupa devletleri arasındaki mezhep çekişmelerinin yarattığı kanlı didişmeler sona ermişti. Bundan böyle Batılı devletler kendileri için bir tehlike teşkil eden Osmanlı Devleti'ne karşı çoğu zaman birlikte mücadele etmeyi tercih ettiler.³ Bununla birlikte Avrupalıların XV. yüzyıl sonlarından itibaren coğrafi keşiflere başlayarak yeni ticaret yolları keşfetmeleri, onlara ihtiyaç duydukları malları İslam ülkelerinin aracılığı olmadan doğrudan alma fırsatını sağlamış ve böylelikle Osmanlı Devleti'nin kontrolünde olan İpek ve Baharat yolları eski önemini yitirmiştir. Osmanlı maliyesinin bu gelir kaybına daha sonraları bir de kapitülâsyonların yarattığı siyasal ve ekonomik kayıplar eklenecektir.⁴

Bu genel tespitlerden sonra Osmanlı Devleti'ni tarihe gömen sürecin önemli olaylarını şu şekilde izah edebiliriz; 1683 yılındaki İkinci Viyana Kuşatması'nın başarısızlıkla sonuçlanması ve 1699 yılında Karlofça Antlaşması'nın imzalanması Avrupa devletlerine Osmanlı baskısından kurtularak saldırıya geçme imkanını tanımış oldu. Bu tarihî dönüm noktasından sonra Osmanlı Devleti'ndeki çözülüş hızla devam etti. Ruslarla altı sene süren uzun bir savaşın ardından imzalanan 1774 tarihli "Küçük

² Ahmet Mumcu, *Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi*, İstanbul, 1996, s.10.

³ Mumcu, *a.g.e.*, s.11.

⁴ Göst. yer.

Kaynarca Antlaşması" ile halkı tamamen Türk ve müslüman olan Kırım Hanlığı Osmanlı hakimiyetinden çıktı. Nitekim bu antlaşma ile Ruslar, Osmanlı Devleti aleyhindeki tasarılarını ve hedeflerini gerçekleştirme yolunda önemli bir atmış oldular.⁵

Gerek Avrupa devletlerinin gerekse Rusya'nın biraz önce değindiğimiz antlaşmalarla Osmanlı Coğrafyası üzerindeki iştahları iyice kabarmıştır. Böylece başlayan Osmanlı Devleti'ni yıkma, parçalama ve bölüşme girişimleri, Deli Petro (1682-1725) ve Avusturya imparatoru I. Joseph (1678-1711) zamanlarından başlayarak Osmanlı Devleti'nin fiilen sona erdiren 1920 tarihli Sévres Antlaşması'na kadar devam edelecektir.⁶ Rusya ve Avusturya'nın "Grek Projesi" olarak adlandırdıkları (1782) Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki topraklarını paylaşma tasarıları, 1815 yılında toplanan "Viyana Kongresi"nde Avrupa devletleri tarafından "**Şark Meselesi**" olarak ortaya atılacaktır.⁷ Söz konusu devletler kendilerine göre bu meselenin yarattığı meşruiyet zemininden hareketle 18. yüzyıl başlarından itibaren Osmanlı Devleti'ne baskı yaparak önce Yunanistan'ın istiklalini sağlamışlar ve sonrada Sırplarla Bulgarları isyana teşvik etmişlerdir.

XIX.yüzyıla gelindiğinde ise Osmanlı Devleti'ndeki yorulma emarelerinin artmasıyla beraber, Düvel-i Muazzama olarak adlandırılan devletler, Osmanlı Devleti'nin işlerine gayet cüretkârâne bir şekilde müdahale etmeye başladılar. Avrupa'da Sanayi Devrimi ile başlayan sömürgecilik yarışı bu müdahalelere etkin bir neden teşkil etmişti. Batılı devletler, özellikle XIX. yüzyılın başından itibaren Osmanlı tebaası

⁵ Türk İstiklâl Harbi I Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı yayınları, Ankara, 1999, s.1.

⁶ Salim Koca, "Mustafa Kemal'e Göre XX. Yüzyılın Başlarında Osmanlı İmparatorluğu Nasıl Kurtarılabilirdi?", Millî Kültür, Mart 1986, s.52, s.73.

⁷ Göst.yer.; Şark Meselesi hakkında hem lehimizde hem de aleyhimizde olmak üzere bir takım ciddi düşünceleri kapsayan ve Şark Meselesinin tarihini son derece geniş ve kapsamlı bir şekilde açıklayan şu esere bkz.; Edouard de Driault, **Şark Meselesi**, Çev: Nafiz, (Yay.Haz: Emine Erdoğan), Ankara, 2003.

hristiyanların haklarını korumak iddiası ile Osmanlı topraklarını parçalayarak aralarında bölüşmelerinin resmi tezi olarak ortaya attıkları “**Şark Mes’elesi**”⁸ ile müdahale alanlarını daha da genişlettiler ve bu paradigmayla Osmanlı Devleti’nin ruhuna sirayet edecek yeni zehirler salgıladılar. XIX. yüzyıl içinde Batılı Devletler ve Rusya, “**Hasta Adam**” olarak nitelendirdikleri Osmanlı Devleti’nin etrafında hastalığın seyrini kontrolleri altında tutmak isteyen riyâkâr hasta bakıcılar rolüne bürünmüşlerdir. Bu durumda Osmanlı toprakları adeta; siyasi, sosyal, ekonomik oyunların oynandığı bir arenaya dönüşmüştür.⁹

Osmanlı Devleti’nde bu gibi etkilerle ilk olarak savaş meydanlarında görülen zayıflık ve çöküş emareleri daha sonra devletin bütün kurum ve kuruluşlarına sirayet etti. Bu nedenle Osmanlı Devleti, düşülen bataklıktan kurtulmak için Avrupalı büyük devletlerin deneyimlerinden yararlanma yoluna gitti. Bu durum ise 18.yüzyıldan bu yana Türkiye için sözü edilen “Batılılaşma” (Çağdaşlaşma) olgusunu beraberinde getirmiştir.¹⁰

1789 yılında ortaya çıkan Fransız ihtilâli, Avrupa’da tamamen din dışı terimlerle açıklanan ilk büyük sosyal ayaklanış olmuştur. Fransız ihtilâli ile ortaya çıkan örgütlenmiş hürriyet; anayasaları, temsili hükümeti ve hukukun egemenliğini, eşitlik ilkesi ise zamanla millî özgürlüğü getiriyordu.¹¹ 1789 yılında Fransa’da ortaya çıkan bu “Yeni düzen” Osmanlı Devleti’nde “Nizam-

⁸ Avrupalıların “**Question d’Orient**” diye adlandırdıkları sorun geniş anlamıyla Doğu-Batı arasındaki yani Asya ile Avrupa arasındaki karşılıklı istilalar ve egemenlik kurma yarışı demek olduğu halde, Osmanlı Devleti’nin eski gücünü yitmesinden sonra Türklerin Avrupa’dan atılması ve devletlerinin paylaşılması gibi bir içerik kazanmıştı. Devrin büyük Avrupa devletleri arasında temel bir konu haline gelen Doğu Sorunu, siyasal çıkarların çatışması nedeniyle Osmanlı Devletine geçici destekler ve rahatlıklar getirmekle birlikte, sonunda onu yok olmaya sürükleyecektir. (Şerafettin Turan, **Atatürk’ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar**, TTK. yayınları, Ankara 1999, s.47).

⁹ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.; Yuluğ Tekin Kurat, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Paylaşılması**, Ankara, 1986.

¹⁰ Turan, a.g.e., s.47.; Peyami Safa, çağdaşlaşma kaygıları içinde tarihin en büyük işkencelerini Doğu ve Batı kültürleri arasında sıkıştığı için Türk Milleti’nin çektiği düşüncesindedir. (Peyami Safa, **Türk İnkılâbına Bakışlar**, AKDTYK. Atatürk Araştırma Merkezi yayınları, Ankara, 1996, s.79).

¹¹ Bernard Lewis, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, (Çev: Metin Kırıtlı), TTK yayınları, Ankara, 2000, s.55-56.

ı Cedit" hareketiyle etkilerini göstermeye başladı. Bu hareketin öncülüğünü III. Selim yapmıştır. III. Selim'den sonra II. Mahmut da yaptığı yenilikler için Batı'yı rehber olarak kabul edecektir. II. Mahmut'un yapmış olduğu reformlar esas olarak XIX. ve hatta XX.yüzyıl reformlarının ana hatlarını oluşturdu.¹² Bu yenilik hareketlerini takiben, 3 Kasım 1839 tarihinde Sultan Abdülmecit "Gülhane Hattı Hümayunu"nu ve 18 Şubat 1856 tarihinde de Sultan Abdülaziz "Islahat Fermanı"nı ilân etti. Bunların öngördüğü programlar ise bu iki padişahın da çabasına ve iyi niyetine rağmen gerektiği gibi yürütülemedi ve pek de başarı sağlayamadı.¹³

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ağırlığını iyice hissettiren ve Batılılaşma hareketleri içinde önemli bir yere sahip olan Genç Türk hareketi, "vatancılıktan milliyetçiliğe" doğru bir gelişim çizgisi izlemiştir. Genç Türklerin yeni reform dönemi(1876) devlet kanunlarıyla değil, edebi bildirilerle başladı. Bu dönemde reform hamlesinin liderleri devletin üst düzey yöneticilerinden ziyade Namık Kemal, Şinasi ve Ziya Paşa gibi şairler ve yazarlardı.¹⁴ Nitekim bu kişiler terakki yolunda engel teşkil ettiklerine inandıkları Sadrazam Mustafa Reşit Paşa'nın himayesindeki Ali ve Fuat Paşalara karşı muhalefete geçmişlerdi. Ziya Paşa, memleketin içinde bulunduğu acıklı durumu, yazdığı bir şiirinde şöyle dile getiriyordu;

*"Diyar-ı küfrü gezdim; beldeler, kâşaneler gördüm.
Dolaştım mülk-ü İslam'ı,bütün viraneler gördüm.
Bulundum ben dahi dar-üş şifâ-yi bab-ı âlî'de
Felatun'u beğenmez anda çok divaneler gördüm."*

¹² Mustafa Reşit Paşa, Ali ve Fuat Paşalar Tanzimat'ın baş mimarları ve yürütücüleridir. Bu kişiler, II. Mahmut'un zor şartlar altında ve aceleyle oluşturduğu yenilik hareketlerini devam ettirme çabasında olmuşlardır. Nitekim Tanzimatçılar her türlü güçlüğü rağmen daha sonra yapılacak olan daha köklü modernleşme hareketleri için gerekli temeli atmaya başaracaklardır.(Lewis, a.g.e., s.126).

¹³ **Türk İstiklâl Harbi I Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**, s.2.

¹⁴ Lewis, a.g.e., s.135.

Genç Türklerin Bab-ı Âlî'ye karşı yürüttükleri örgütlü muhalefet 1876 yılında Kanun-ı Esasi'nin ilânı ile sonuçlandı. Kanun-u Esasi'ye göre Meşrutî monarşîye geçiliyor ve Osmanlı Mebusan Meclisi çalışmalarına başlıyordu. Bu sırada Rusya'nın Balkanlardaki Sılav asıllı milletlerin istiklâllerini ileri sürerek Osmanlı Devleti'ne savaş açması ve Osmanlı Mebusan Meclisi'nde istikrarın temin edilememesi gibi nedenlerle Sultan II.Abdülhamit, Meclis'i feshetme kararı alacaktır.¹⁵ Ruslarla yapılan bu savaşın (93 Harbi) sonunda imzalanan Ayastafanos Antlaşması'nın çıkarlarını zedelediğini düşünen Avrupa devletleri olaya müdahale ederek bu antlaşmanın feshini ve takiben Berlin Antlaşması'nın imzalanmasını sağladılar. Böylelikle Rusların Osmanlı topraklarındaki emellerine bir süreliğine de olsa gem vurulmuş oldu.¹⁶

Avrupa devletlerinden aldığı borçları ödeyemeyen Osmanlı Devleti 1881 Muharrem Kararnamesi ile "Duyun-u Umumiye Konseyi"ni kurma yoluna gidecektir. "Duyun-u Umumiye" millî gelirin geniş bir bölümünü kontrolünde tutan ikinci ve bağımsız bir Maliye Bakanlığı niteliğinde idi. Nitekim 1911 yılında Maliye Bakanlığının Personel sayısı 5.472, "Duyun-u Umumiye"nin personeli ise 8.931 kişiden oluşuyordu. "Duyun-u Umumiye"nin açtığı yol ile yabancı sermaye Osmanlı Coğrafyasında kendine yer edinmeye başladı. Böylelikle demiryolları, tranvaylar, limanlar, gaz, elektrik, su işletmelerinin hepsi; maden ve fabrikaların çoğu yabancı imtiyaz şirketleri tarafından işletilmeye başlanıyordu.¹⁷

XIX.yüzyılın son çeyreği ile XX.yüzyılın başları arasındaki zaman dilimi içerisinde Doğu Rumeli Bulgaristan ile birleşmiş ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde Ermeni isyanları baş göstermiştir. Girit'te çıkan bir ayaklanma nedeniyle de 1897 yılında Osmanlı Devleti ile Yunanlılar arasında bir savaş meydana gelmiş ve bu savaş neticesinde Girit Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmıştır. 1905 yılında Bosna Hersek Avusturya tarafından ilhak olunmuş

¹⁵ Mumcu, a.g.e., s.15.

¹⁶ Türk İstiklâl Harbi I Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, s.2.

¹⁷ Lewis, a.g.e., s.447.

1908 yılında ise Bulgar Prenslığı istiklâlini ilân etmiştir. Bu dönemde Avrupalı diğer devletlere karşı bir denge politikası oluşturmak üzere Osmanlı Devleti'nin Almanya ile askerî ve iktisadî ilişkiler içine girmeye başladığı görülmektedir.

II. Abdülhamit'in istibdat idaresi, Kanun-ı Esasi-yi askıya alması ve Rumeli'de karşılaşılan tehlikeler yurtsever Türkleri bu kez de "İttihat ve Terakki" bayrağı altında birleşmeye götürdü. 19. yüzyılın sonlarına doğru, Osmanlı Devleti'nin bünyesinde bulunan unsurlar da esas olarak çıkarlarını ve emellerini Meşrutiyet'in sağlayacağı Hürriyete bağlamışlardı. Böylece başarısız olan ilk Meşrutiyet denemesinden sonra 1908 yılında ikinci bir teşebbüs daha yapılmıştır. Meşrutiyet devrimi özü itibariyle, amacı, beceriksiz ve yeteneksiz bir hükümdarı uzaklaştırmak ve onun yerine Devleti tehdit eden tehlikelere karşı daha iyi koruyabilecek ve savunabilecek bir hükümet getirmek olan, çoğu asker müslüman Türklerin yurtsever bir hareketiydi. Merkezi problem ise "Bu devlet nasıl kurtarılabilir?" idi.¹⁸ Fakat büyük ümitler doğuran Osmanlı Meşrutiyeti, Yusuf Hikmet Bayur'un da ifade ettiği üzere çok çabuk ve kat'i olarak bu ümitleri boşa çıkarmıştır. Nitekim II. Meşrutiyet'in ilânını takiben 31 Mart Olayı, Arnavutluk ve Yemen ayaklanmaları baş göstermiştir.

1839 tarihli Tanzimat Fermanı, 1856 Hatt-ı Hûmayunu, 1876 ve 1908 yıllarında ise Meşrutiyet'in ilânı ile esas olarak, Osmanlı Devleti'nin bünyesinde barındırdığı yabancı soydan tebaanın ayrılıkçı hareketlerinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla ortaya atılan düşüncelerden birisi Sultan Abdülhamit'in bir devlet politikası olarak belirlediği ve uygulamaya koyduğu "İslâm Birliği" fikriydi. Bir diğeri ise; din, dil, ırk ayrımı gözetmeksizin tam bir eşitlikle Osmanlı Coğrafyasındaki tüm unsurları Osmanlı bayrağı altında toplamayı amaçlayan "Osmanlılık" anlayışı idi. Fakat bu iki fikrin gücü de Osmanlı Devleti'ni çöküşten kurtarmaya yetmedi.

¹⁸ Lewis, a.g.e., s.212.

Esas olarak bu fikir hareketlerinin ayrılıkları önlemek bir yana, körüklediğini bile söylemek mümkündür.¹⁹ Bununla birlikte bir Osmanlı milleti yaratma çabaları I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar sürmüştür. Nihayetinde Osmanlılık ve İslamcılık fikirlerinin uygulamasının mümkün olmadığını I. Dünya Savaşı'nın acıklı sonu açık bir şekilde göstermiştir. Devleti bir bütün olarak kurtarmayı amaçlayan söz konusu fikirlerden bir tanesi de milliyet esasına dayanan "Türkçülük" fikri idi. Nitekim bu görüş de Turancılık yönü biraz daha ağır basmakla beraber İttihat ve Terakki tarafından adeta bir parti politikası haline getirilecektir.²⁰

1911 yılına gelindiğinde ise sömürgecilik yarışında kendisine bir yer edinmek isteyen İtalya'nın Afrika'daki son Osmanlı toprağı durumunda olan Trablusgarp'ı işgal ettiği görülmektedir. Bu olayı takiben de Osmanlı Devleti dört Balkan Devletinin (Bulgar, Sırp, Karadağ ve Yunan) birleşik saldırısına uğrayacak ve Meriç Nehri'ne kadar bütün Rumeli topraklarını kayıp edecektir.

I.Dünya Savaşı arefesinde iç siyasette de bir takım hareketlilikler görülmektedir. İttihat ve Terakki muhalifleri birleşerek Liberal Birlik (Hürriyet ve İtilaf Fırkası) nı kurmuşlar (21 Kasım 1911) ve İttihatçı rejim Kamil Paşa²¹ tarafından yoğun olarak eleştirilmeye başlanmıştır. 1911 ara seçimlerinde Hürriyet ve İtilafçılar aldıkları oy oranı itibarı ile İttihat ve Terakki'yi gölgede bırakma başarısını gösterecektir.²² Bunun üzerine devlet yönetiminde

¹⁹ Koca, a.g.e., s.73-74.; Meşrutiyet dönemi meclisinde Balkanlı bir hristiyan mebus olan Yorgi Boşo: "Ben Osmanlı Bankası kadar Osmanlıyım" müstehzi sözüyle bir Osmanlı Milleti yaratma düşüncesinin güçlüğü konusunda ibret verici bir telkinde bulunmuştur.(Talat Paşa'nın Anıları, Yay.Haz:Alpay Kabacalı, İstanbul 2000, s.23).

²⁰ Bu üç fikrin değerlendirilmesi için bkz.; Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, TTK. yayınları, Ankara, 1991.

²¹ Kamil Paşa, Meşrutiyetin ileri gelen devlet adamlarından biridir. (Bir diğeri ise Said Paşa'dır). Kamil Paşa İttihatçılara karşı Hürriyet ve İtilaf Fırkasını desteklemiştir. Osmanlı Devleti'nin başına gelen felaketlerin bir numaralı sorumlusu olarak İttihat ve Terakki Fırkasını görmektedir. Ayrıca Kamil ve Said Paşa'lar "liberal" ve İngiliz taraftarı" olarak tanınıyorlardı.(Lewis, a.g.e., s.221; Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Ankara, 2001, s.126).

²² 1911 yılının Aralık ayında yapılan bu seçim, sonucu itibarıyla bomba etkisi yaratmıştır. Zira İttihatçıların ortaya çıkardığı aday olan Dahiliye Nazırı Memduh Bey 195 oy, İtilafçıların

ağırlığını hissettirme gereğini hisseden İttihat ve Terakki Fırkası 1912 yılındaki genel seçimde²³ aldığı sonuç itibariyle bu amacına ulaşacaktır. Bu olayı takiben, İttihat ve Terakki'nin gayri meşru olarak addettikleri iktidarını yıkmak, yeni ve serbest bir seçim yapmak ve anayasal düzene tekrar dönmek amacıyla Rumeli'de 1912 yılında yeni bir muhalif akım olarak "Halâskâr Zabitan Grubu" kuruldu. Bu fırka etkinliğini çabuk hissettirdi. Kısa bir süre sonra İttihat ve Terakki Fırkası'na muhalifliği ile tanınan Gazi Ahmet Muhtar Paşa sadrazam, Nazım Paşa ve Kamil Paşa ise sırasıyla Harbiye Nazırı ve Devlet Şurası Başkanı oldular. Nitekim daha sonra Kamil Paşa tekrar sadarete gelecektir. Bu muhalifler tarafından, söz konusu olayları takiben İttihatçıların hakim olduğu meclis feshedilecektir.²⁴

İttihat ve Terakki Partisi'nin önde gelen isimleri bu olayı hazmedemeyerek iktidarı tekrar devralabilmek için fırsat kollamaya başlamışlardır. Nitekim söz konusu Hükûmet'in 17 Ekim 1912 tarihinde İtalyanlarla acele bir barış antlaşması imzalaması (Uşi Antlaşması) ve bu sırada Balkan ordularının İstanbul'a yaklaşması üzerine İttihatçılar, 23 Ocak 1913'te Bab-ı Ali'ye bir baskın yaptılar. Başlarında Enver Paşa'nın bulunduğu subay grubu bu baskın sırasında Nazım Paşa'yı vurdu. İttihatçılar bu baskın ile devlet yönetimine tekrar egemen oldular ve kendi insiyatifleri doğrultusunda Mahmut Şevket Paşa'yı Sadarete getirdiler. Fakat Mahmut Şevket Paşa'nın kısa bir süre sonra ölümü nedeniyle bu görevi 1917 yılına kadar Sait Halim Paşa yürütecektir. Böylece 1918 yılına kadar

aday olarak destekleri genç ve tanınmış bir gazeteci olan Tunuslu Hayrettin Bey 196 oy almıştır. Kuruluşundan hemen hemen bir ay kadar sonra Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın kazandığı bu zafer İttihat ve Terakki için tam bir hüsrana olmuştur. Firkadan istifaların başlaması üzerine Mebusan Meclisi'ndeki çoğunluğu yitirmekte olduğunu gören İttihatçılar Kanun-ı Esasi'de değişikliğe gidecekler, bunu başaramayınca da Meclis'i feshedeceklerdir.(Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, C.III, İletişim yayınları, İstanbul, 2000, s.209).

²³ Meşrutiyetin en dedikodulu, en fazla suçlanan ve kanunsuz sayılan bu seçimi "dayaklı ve sopalı seçim" olarak adlandırılmıştır. Seçim neticesinde muhalefet çok küçük bir gruba indirgenmiştir. Bir anlamda parlamento dışında bırakılan muhalefetin, İttihatçıların seçilen 270 üyesi karşısında ancak 15 üyesi bulunuyordu. (Göst.yer.)

²⁴ Lewis, a.g.e., s.223.

devlet yönetiminde Enver, Talat ve Cemal Paşaların fiili bir askeri diktatörlüğü söz konusu olmuştur.²⁵

Almanya ile II. Abdülhamit döneminden itibaren şekillenen ve gelişen ilişkiler I. Dünya Savaşı arefesinde daha da belirginleşmişti. Bununla birlikte Osmanlı Devleti sırasıyla İngiltere, Fransa ve Rusya ile ittifak arayışına girişmeyi de ihmâl etmedi. Fakat öyle ki bu devletlerde, "Hasta Adam" ın artık öldüğü ve mirasının paylaşımında önceliği kapma fikri hâsıl olmuştu. Bu yüzden söz konusu devletlerle yapılan görüşmelerden bir sonuç alınamadı. Almanya ile; Sait Halim, Talât, Enver Paşalar ve Mebusan Meclisi Reisi Halil Menteşe tarafından kabinenin öbür üyelerinden gizli olarak yürütülen görüşmeler, Sait Halim Paşa'nın 25 Temmuz 1914 günü Rusya'nın muhtemel saldırısına karşı Almanya ile bir savunma ittifakı yapmaya kendisini yetkili kılan Padişahın bir ruhsatnamesini almasıyla ve 2 Ağustos 1914 günü imzalanan bir anlaşmayla nihayete erer.²⁶ Bu anlaşmayı takip eden olaylar neticesinde 10 Ağustos'ta İngiliz gemilerinden kaçarak Çanakkale Boğazı'na sığınan Göben ve Breslau adlı Alman gemilerine görünüşteki tarafsızlık gereği Türk Bayrağı çekilmesi ve bu gemilerin Karadeniz'e çıkarak 28/29 Ekim tarihlerinde Odessa ve Sivastopol'u bombalamasıyla Osmanlı Devleti kendisini savaşın ateşi içinde bulacaktır.

Avrupa Devletleri'nin ve Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin paylaşılması için daha önceleri olduğu gibi savaş içinde de bir takım gizli antlaşmalar imzaladıkları görülmektedir.²⁷ Bu antlaşmaların başlıcaları şunlardır:

1-) İstanbul ve Boğazları Rusya'ya bırakan 4 Mart-10 Nisan 1915 İngiliz-Fransız-Rus antlaşması.

²⁵ Lewis, a.g.e., s.224.

²⁶ Akşin, a.g.e., s.405.

²⁷ Bu konu hakkında öncesi ve sonrasıyla daha ayrıntılı bilgi edinmek için bkz.; T.G.Djuvara, *Türkiye'nin Parçalanması İçin 100 Plan*, (Terceme: Yakup Üstün), İstanbul, 1979.

2-) Harbe girmeden önce karşılığını sağlam isteyen İtalya'ya "Antalya ve buna bitişik Güney Anadolu'da ve Akdeniz kıyılarında adilâne bir pay" verilmesini kabul eden, İngiltere-Fransa ve İtalya arasındaki 26 Nisan 1915 Londra Antlaşması.

3-) Güneydoğu Anadolu, Irak, Suriye ve diğer Arap memleketleri ile ilgili olarak 3 Ocak 1916 "Sykes-Picot" anlaşması.

4-) 26 Nisan 1916 İngiliz-Rus-Fransız "Petersburg" anlaşması. Buna göre, Fransa ve Rusya'nın Sivas-Kayseri-Mersin çizgisi doğusundaki bölgeyi ilhaka hakları olduğu kabul edilmişti.

5-) 9-16 Mayıs 1919 "Sykes-Picot" antlaşması. Bu anlaşma, daha önce İngiliz ve Fransız Hükûmetleri arasında yapılmış olan 3 Ocak 1916 tarihli sözleşmeyi tamamlamıştı.

6-) İtalya da; St. Jean-de Maurienne'de (19-21 Nisan 1917) İzmir ile birlikte Batı Anadolu'nun kendisine ilhakını İngiltere ve Fransa'ya kabul ettirdiği gibi, ilhak edilecek bölgenin kuzeyinde, hemen hemen Marmara'ya kadar yavaşan bir nüfuz bölgesi de elde etti.²⁸

Rusya bu son anlaşmayı 1917 yılındaki Bolşevik İhtilâli nedeniyle tasdik edemeyecektir. İtilâf Devletleri arasında yapılan bu gizli anlaşmalarla Osmanlı Devleti dört devlet arasında (İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya) paylaşılmış oluyordu. Bu durumdan anlaşıldığı üzere, İttifak devletlerinin savaşı kayıp etmeleri halinde Osmanlı Devleti'nin sonu gelmiş olacaktı.

²⁸ Türk İstiklâl Harbi I Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, s.6-7.

I. BÖLÜM

MÜTAREKE DÖNEMİ VE TÜRK KOMUTANLARININ İSTANBUL'DA KURTULUŞ ÇARELERİ ARAMALARI

1-) İstanbul'da Sonbahar; Mondros Mütarekesi

2 Ağustos 1914 tarihinde imzalanmış olan Türk-Alman İttifak antlaşmasının ardından Osmanlı Devleti kendisini bir cihan harbinin içinde buldu. Osmanlı Hükûmeti bu savaşa büyük umutlar bağlamıştı. Fakat savaşın seyri pek de Hükûmetin umduğu gibi gelişmeyecekti. 1917 senesine gelindiğinde Dünya Savaşı'ndan galip olarak çıkmak artık bir ümit olmaktan dahi çıkmıştı. Sarıkamış faciası, Kanal macerası, Talat Paşa'nın barış teşebbüsleri²⁹ ve 7. Ordu kumandanı Mustafa Kemal Paşa'nın uyarıları³⁰ savaşın bir yenilgiye doğru gittiğini açıkça gösteriyordu. Osmanlı Hükûmeti'nin İtilâf devletleriyle tek başlı bir antlaşma arayışı içinde olması kendi yararına olacaktı. 1918 Eylülünde ise savaşın kayıp edildiği Osmanlı Hükûmeti ve müttefikleri tarafından kesin olarak anlaşılmış bulunuyordu. Zira bu dönem gerek Osmanlı ordusunda gerekse müttefiklerinde uzun süren savaşın yorgunluk emarelerinin iyice belirginleştiği bir dönemdi.

²⁹ 1918 senesi başında Talat Paşa ve arkadaşları bir barış teşebbüsünde bulunmak istemişlerdi. Cemal Paşa ve Cavit Bey gibi savaşa girmenin aleyhinde olan ve Fransız dostluğuyla tanınan ve Ferit Bey gibi İttihat ve Terakki'ye muhalifiğiyle bilinen kimselerle kurulacak bir Hükûmetin içerde ve dışarda iyi karşılanacağını ümit ediyorlardı. (Sabahaddin Selek, *Anadolu İhtilâli*, C.I, İstanbul, 2000, 9.baskı, s.23-24.)

³⁰ 7. Ordu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa'nın Halep'ten Talat, Cemal ve Enver Paşalara gönderdiği 20 Eylül 1917 tarihli raporu Osmanlı Devleti'nin savaşta yenilgiye doğru gittiğini gösteren en önemli belgelerden biridir. Bu raporda Mustafa Kemal Paşa; "*Mülkî idarenin âcizliğini, adliyenin işlemediğini, iâşe işlerinde, ticaret ve iktisadiyatta müthiş bir çökmenin başladığını, saltanatın dâhi bir yıkımla karşı karşıya kaldığını, ordumuzun savaşma gücünü yitirecek kadar zayıf düştüğünü, müttefiklerimizin askerî zaferlerle düşmanlarımızı barışa mecbur etmelerinin söz konusu olamayacağını ve düşmanlarımızın savaşa bizden daha fazla dayanabileceklerini*" açık ve kesin bir dille ifade etmiştir. (Selek, a.g.e., s.16-17); Mustafa Kemal Paşa Osmanlı Hükûmeti'nin İtilâf Devletleri ile derhal bir barış teşebbüsünde bulunmasını istemektedir. Bununla birlikte Mustafa Kemal Paşa fazla yıprandığını düşündüğü Talat Paşa Hükûmeti'nin bunu başarabilecek kudretten yoksun olduğunu düşünmektedir. (Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, Temel yayınları, İstanbul, 2000, s.27).

19 Eylül 1918 tarihinde Filistin'den başlayan İngiliz taarruzuyla Müşir Liman Von Sanders Paşa komutasında Suriye'de bulunan Yıldırım Orduları Grubu büyük bir bozguna uğramıştır. Nitekim Ekim sonunda Halep bile İngiliz işgaliyle karşı karşıya kalacaktır. Bu sırada Suriye'de olduğu gibi Irak topraklarında da büyük bir hezimet yaşanıyordu. Bağdat'ı ele geçiren İngilizler Musul'u da ele geçirmek amacıyla hızla kuzeye doğru ilerliyorlardı.

Savaşın sonlarına doğru Hükûmeti avutan tek dişe dokunur başarı Kâzım Karabekir Paşa'nın kumandanlığını yapmakta olduğu karargâhı Tebriz'de bulunan Birinci Kafkas Kolordusu'nun başarılarıydı. Bakü'yü işgal etmek amacıyla Tebriz'e yaklaşan İngiliz müfrezesini 5 Eylül'de yaptığı muharebe sonucu yenilgiye uğratan Karabekir Paşa, onları güneydoğudaki "Kaplankûh Dağları" doğusuna kadar takip eder ve burada iki İngiliz uçağını düşürmeyi başarır. Kafkas ordusu bununla da yetinmeyecek 15 Eylül'de Rus kalıntılarını ve Ermeni çetelerini temizleyerek Bakü'ye girme başarısını gösterecektir.³¹

Bu sırada Osmanlı Devleti'nin müttefiklerinin de durumu pek iç açıcı değildir. Eylül ayının ortasında başlayan İtilâf taarruzuyla mütareke istemek zorunda kalan Bulgarlar 29 Eylül'de imzaladıkları mütareke ile yalnız çarpışmalara son vermekle kalmıyorlar, ülkelerini kuzey yönünde gelişecek İtilâf harekâtına da açmış bulunuyorlardı. Bu durumda Osmanlı Devleti'nin müttefikleri ile olan kara bağlantısı tamamen kesilmiş oluyordu. Osmanlı toprakları artık Batı'dan gelebilecek istila tehlikesine karşı tamamen açık ve savunmasız bir konumda kalmıştı. Bu sırada Almanların da Batı cephesindeki başarısızlıkları devam ediyordu. Alman orduları Fransa topraklarından çekilmeye başlamıştı. Bu mağlubiyetler üzerine Avusturya ve Almanya Amerikan Cumhurbaşkanı Wilson'a başvurarak barış teşebbüslerinde bulunacaklardır. Nitekim İtilâf devletlerinin savaşı başlatan hükûmetlerle veya kişilerle antlaşma yapmayacakları kanaatine istinaden

³¹ Fahreddin Kırzioğlu, *Kâzım Karabekir*, Kültür Bakanlığı Yayınları-1278, Ankara, 1991, s.19.

Almanya'daki ve Avusturya'daki sosyalistler bir askerî ihtilâl çıkararak yapılacak bir barış antlaşması için hükûmet değişikliğine gitme yolunu tutmuşlardır.³²

Müttefiklerin de savaşı kaybettiklerini kabul etmelerinden sonradır ki Talat Paşa barış istemeye ve istifa etmeye karar verir. 4 Ekim'de durumu padişah Vahdettin'e anlatır. Vahdettin'in yeni Hükûmeti Tefik Paşa'ya kurdurmak istemesi Talat Paşa'nın hoşuna gitmeyecektir. Bu nedenle Talat Paşa Hükûmet'ten çekilmek için biri Cavit Bey olmak üzere iki İttihat ve Terakkilinin yeni Hükûmette görev alması şartını öne sürer. Neticede bu şartları gerçekleştiremeyen Tefik Paşa'nın yerine İzzet Paşa Hükûmeti kurmaya muvaffak olacaktır.³³ 14 Ekim 1918 tarihinde Hükûmeti kuran İzzet Paşa, savaşın bir mütareke sözleşmesi ile noktalanmasını yapılacak ilk ve en önemli iş olarak telakki ediyordu.³⁴ İzzet Paşa'nın Osmanlı Mebusan Meclisi'nde okuduğu Hükûmet programında **"İçte ve dışta düzenin ve barışın sağlanması, Wilson prensipleri³⁵ne uygun bir barışın akdi, Arap vilâyetlerine; Hilâfete ve Saltanata bağlılıkları şartıyla özerklik verilmesi"** gibi maddeler yer alıyordu.³⁶

İzzet Paşa Hükûmeti'nin sürdürdüğü girişimler sonucu İtilâf cephesi adına İngiliz amirali Calthorpe ile Osmanlı delegeleri arasında Mondros'ta 30 Ekim 1918'de bir mütareke imzalandı. Antlaşmanın bütün maddeleri

³² Ali Fuat Türkgeldi, **Görüp İşittiklerim**, TTK.yayınları, Ankara, 1949, s.165.

³³ İzzet Paşa Hükûmeti'nde Cavit Bey gibi doğrudan İttihat ve Terakkî olan nazırların yanında Fethi (Okyar) Bey ve Rauf (Orbay) Bey gibi İttihat ve Terakkî'ye yakın görünen simalarında olması dikkat çekiyordu. İttihatçılar çekilirken, emniyetleri için gelecek hükûmetin bir intikâm hükûmeti olmamasında ısrar ediyorlardı. (Türkgeldi, a.g.e., s.162.)

³⁴ **Türk İstiklâl Harbi I Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**, s.29.

³⁵ Amerika Cumhurbaşkanı Wilson tarafından 8 Ocak 1918 ortaya atılan, toplam 14 maddeden oluşan, ilk beş maddesinde barışın gerçekleşmesinin genel prensiplerini, geriye kalan dokuz maddesinde ise Avrupa'da kalıcı bir yerleşim için gerekli olan sınır değişikliklerini içeren prensiplerdir. Osmanlı aydın kesiminde revaç gören Wilson Prensipleri Almanya ve Avusturya halk tabakaları içinde de barışa karşı büyük bir istek ve umut uyanmasına sebep olacaktır. (Bu konuda geniş bilgi için bkz.; Selek, a.g.e., s.38-39.)

³⁶ Selek, a.g.e., s.41.

Türklerin aleyhine olmakla beraber özellikle 7. ve 24. maddeler³⁷ Osmanlı topraklarını işgal için İtilâf devletlerine doğrudan müdahale hakkı tanıyor ve bu müdahaleler için bir meşruiyet zemini hazırlıyordu. İngilizler mütarekenin ağır şartlarını kabul ettirebilmek amacıyla Türk delegelere çeşitli va'dlerde bulundular. Calthorpe, mütarekeyi Osmanlı Hükûmeti adına imzalayan Bahriye Nazırı Rauf Bey'e, mütarekenin taraflarca çok tartışılan 24. maddesine istinaden Ermenilerin bölgeyi işgale kalkmalarını önlemek amacıyla, ilgili maddelerin İngilizler tarafından gizli tutulacağı sözünü verdi. İngiliz generali Townshend de Yunanlıların mütareke şartlarından yararlanarak birtakım şımarıklıklarda bulunmamaları için gereken önlemleri alacakları teminatında bulundu. İşin daha trajik yanı ise Rauf Bey'in İngilizlerle ileride kurulacak dostça münasebetler için bu mütarekenin iyi bir zemin oluşturabileceğini düşünerek, mütarekenin ağır şartlara rağmen imzalanmasının sebebini **"İngilizlerin durumu kavrayarak millî izzet-i nefsimizi incitmekten çekineceklerine dair Calthorpe'un centilmence ve askerce verdiği teminata"** bağlamasıdır.³⁸ Mütarekenin hemen ardından ½ Kasım gecesi Tâlat, Enver, Cemal, Beyrut valisi Azmi, eski polis müdürü Bedri, Dr. Nâzım, Doktor Bahaeddin Şakir, Cemal Azmi gibi İttihat ve Terakki'nin önde gelen isimleri bir Alman denizaltısıyla yurt dışına firar ettiler.³⁹

2-) Kâzım Karabekir Paşa'nın İstanbul'a Gelişi ve Durum Değerlendirmesi

Kafkas Kolordusu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa, 22 Ekim 1918 tarihinde karargâhını Nahçıvan'a nakil etme ve İran'ı (Güney Azerbaycan) boşaltma emrini alır. Mütareke akdinden hemen sonra Karabekir Paşa'nın

³⁷ Madde 7-Müttefikler, güvenliklerini tehdit edecek vaziyet zuhurunda herhangi stratejik noktasını işgal hakkını haiz olacaklardır. Madde 24- Vilâyet-i Sitte'de iğtişâş zuhûrunda mezkûr vilâyetlerin herhangi bir kısmının işgali hakkını İtilâf Devletleri muhafaza ederler. (Türk İstiklâl Harbi I Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, s.47-49.; Seha L. Meray, Osman Olcay, Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri, Ankara, 1977, s.1-5).

³⁸ Rauf Orbay, Siyasî Hatıralar, (Yay.Haz.: Jale Erdoğan), İstanbul, 2003, s.190-194.

³⁹ Akşin, a.g.e., s.463-464.

Nahçıvan'daki kolordu karargahı da lağvolunacak ve Karabekir Paşa, Başkumandanlık Erkân-ı Harbiye Reisi Ahmet İzzet Paşa tarafından gönderilen bir tebliğ ile diğer ordu kumandanları gibi İstanbul'a dönme emrini alacaktır.⁴⁰ Karabekir Paşa bu emirle birlikte İzzet Paşa'nın kendisini Erkân-ı Harbiye Umumî Riyasetine tayin etmeyi düşündüğünü öğrenir.⁴¹

Bunun üzerine 1 Kasım'da maiyetiyle trene binip Kars'a doğru hareket eden Karabekir Paşa, Gümrü üzerinden geçerek 3 Kasım'da Kars'a gelir. Kars'ta 9. Ordu Kumandanı Yakup Şevki Paşa ile görüşürken o gün gelen Resmî Tebliğ'den mütareke şartlarını öğrenir. Mütarekeye göre ordumuz 1914 sınırı gerisine çekilmek zorundaydı.⁴² Bu durumda kırk yıldır Ermeni mezâlimi altında inleyen ve henüz altı ay önce Anavatan topraklarına dâhil olan Üç Sancak (Kars-Ardahan/Oltu-Batum/Artvin) tekrar düşman işgali altında kalıyordu.⁴³ Buradaki Türk-İslâm nüfusun tekrar Ermeni-Gürcü işgali ve mezâlimine uğrayacağını tahmin etmek hiç de zor değildi. Doğu vilâyetlerimizin de aynı tehlikeyle karşı karşıya kalma ihtimali burada görev yapan subaylarımızda olduğu kadar Karabekir Paşa'da da

⁴⁰ Mütareke ile birlikte İstanbul'a çağırılan komutanlar arasında Mustafa Kemal Paşa, Fevzi (Çakmak)Paşa, Mersinli Cemal Paşa, Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, Kâzım (İnanç) Paşa, Ali Rıza Paşa, Salih Paşa, Nihat (Erden) Paşalarla beraber Miralay İsmet(İnönü), Refet(Bele), Selahattin Adil, Kâzım (Özalp) Beyler gibi millî mücadelenin önde gelen isimleri vardır. (Bkz.; Kâzım Karabekir, **Paşaların Hesaplaşması**, (Yay. Haz: Faruk Özerengin), 1995, İstanbul, s.37.; Zekeriya Türkmen, **Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması 1918-1920**, TTK. yayını, Ankara, 2001, s.58).

⁴¹ Kâzım Karabekir, **İstiklâl Harbimiz**, C.I, Genişletilmiş yeni baskı, Emre yayınları, İstanbul, 1993, s.42.

⁴² Mondros mütarekesinin Doğu sınırlarımız ile ilgili bu maddesi şöyledir: Madde 11-) *İran'ın Kuzeybatı kısmındaki Kuva-yi Osmaniye'nin derhal harpten önceki hudut gerisine çekilmesi hususunda evvelce verilen emir icra edilecektir. Maveraya-yı Kafkas'ın evvelce Kuva-yi Osmaniye tarafından kısmen tahliyesi emredildiğinden kısmı-ı mütebakisi müttefikler tarafından vaz'iyet-i mahalliye tetkik edilerek talep olunursa tahliye edilecektir.* (Türk İstiklâl Harbi I Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, s.48.; Seha L. Meray, Osman Olcay, a.g.e., s.2-3).

⁴³ I.Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Bolşevik Ruslarla 3 Mart 1918'de imzalanan Brest-Litovsk Antlaşması'na göre söz konusu bölge yapılacak halk oylaması neticesinde Türkiye'ye bırakılmıştı. Fakat I. Dünya Savaşının sona ermesini takiben imzalanan Mondros Mütarekesi'ne göre Osmanlı Devleti, Kafkasya'yı terk etmek zorunda kalıyordu. Mütareke metninde bu Üç Sancak (Elviye-i Selâse) ile ilgili kesin bir hüküm bulunmamasına rağmen, İngilizlerin baskısı ile Osmanlı Devleti, henüz Anavatanı katılmış olan bu yurt parçasını da terk etmek mecburiyetinde kalmıştır. (Ahmet Ender Gökdemir, **"Millî Mücadele'de Elviye-i Selâse"**, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.7, S.19, s.151, 1990).

büyük bir endişe yaratacaktır. Nitekim bu kaygılar ile 5 Kasım 1918 tarihinde Kuzey-doğu Anadolu'daki Türk aydınları tarafından Yeni Türkiye'nin ilk Millî Müdâfaa Teşkilâtı sayılan "Kars İslâm Şurası" kurulmuştur.⁴⁴

Karabekir Paşa İstanbul'a neden çağırıldığını henüz tam olarak bilmemektedir. 5 Kasım'da Kars'tan otomobille hareket ederek 6 Kasım'da Ahıska'ya ulaşır. Burada 3. Tümen Kumandanı Yarbay Halit Bey'le görüşür. Ahıska halkı Türk ordusunun bölgeden çekilmesiyle birlikte Gürcülerin başlatacağı intikâm hareketinden endişe duymaktadır. Karabekir Paşa ümitlerini kesmemelerini söyleyerek Ahıska halkını teselli eder. 7 Kasım'da Ahıska'dan ayrılan Karabekir Paşa, Batum'a vardığında buradaki ambarlarda bulunan hafif savaş toplarından ve kıymetli Japon toplarından büyük bir duba doldurarak Reşit Paşa vapuruna takar ve bunları beraberinde Trabzon'a getirir.⁴⁵

Karabekir Paşa, 28 Kasım 1918 tarihinde "Reşit Paşa" vapuru ile Karadeniz'den Boğaz yoluyla İstanbul'a girer. Kaptan güvertesinde dürbünüyle etrafı kontrol ederken Boğaz'ın iki yanındaki tabyalarda İngiliz ve Fransız bayraklarının dalgalandığını görür ve bundan oldukça müteessir olur. Bu sırada Büyükdere'de bir İngiliz müfrezesinin Türk bayrağını indirerek İngiliz bayrağı asmaları merasimine şahit olur. Mağrur, kabarık bir İngiliz subayı karşısında ıstıraplar içinde kıvranan bir Türk subayının acıklı manzarası Karabekir Paşa'da **"Tek dağ başı mezar oluncaya kadar uğraşmalı"** kararını uyandıracaktır.⁴⁶ Karabekir Paşa müşahede ettiği bu olaylardan sonra mücadele ederek Türk istiklâlini kurtarmayı ahdedecek ve

⁴⁴ Kırzioğlu, a.g.e., s.20.; Gökdemir, a.g.m., s.152.

⁴⁵ Karabekir, a.g.e., s.45.; Karabekir Paşa Trabzon'da boşalttırdığı bu malzemeler için *"Bunlar İstiklâl Savaşımızda Batı Cephemize ilk yardımım olmuştur."* diyecektir. (Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimizin Esasları*, (Yayınlayan: Faruk Özerengin), İstanbul, 1995, s.34.

⁴⁶ Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s.46.

“Ya istiklâl ya ölüm” diyerek millî mücadelenin ana temasını ortaya koyacaktır.⁴⁷

Karabekir Paşa, İstanbul’da bulunduğu ilk birkaç gün zarfında memleketin içinde bulunduğu durumun vehametini daha iyi kavrar ve Hükûmetin acıklı vaziyetine daha yakından şahit olur.⁴⁸ İstanbul, mütarekenin akabinde İtilâf donanmaları tarafından kuşatılmış ve fiilen işgal altına alınmış durumdadır. İtilâf devletleri komiserleri mütarekenin uygulanmasını kontrol etmek bahanesiyle çeşitli tehditlere ve müdahalelere başlamışlardır. Padişahın istekleri ve telkinleri, basının tenkitleri, siyasi oyunlar ve fesatlar kurulan Hükûmetlerin karar ve davranışlarını etkilemektedir. Başta Harbiye Nezâreti olmak üzere en stratejik mevkilerde ise İtilâf subayları görev yapmaktadır.⁴⁹

3-) Kâzım Karabekir Paşa’da İstiklâl Mücadelesi Fikrinin Doğuşu ve Anadolu’da Görev Alma Teşebbüsleri

İstanbul’daki ve Anadolu’daki içler acısı durumun farkında olan Karabekir Paşa, hiç vakit kaybetmeksizin memleketin kurtuluşu için neler yapılması gerektiği konusunda üst düzey yetkililerle ve kumandanlarla yoğun bir fikir teâtisi içine girecektir. Karabekir Paşa’nın İstanbul’da temasta bulunduğu ilk kişi, eski ve samimi arkadaşı olan Harbiye Nezareti Müsteşarı İsmet (İnönü) Paşa’dır.⁵⁰ Karabekir Paşa, İsmet Paşa’yı dinlenmekte olduğu ağabeyinin Zeyrek’teki evinde kabul eder. İki komutan vatanın umumi vaziyeti konusunda fikir teatisinde bulunurlar.

⁴⁷ Karabekir, **İstiklâl Harbimizin Esasları**, s.34; Karabekir Paşa Doğu’da iken bu özdeyişin bir marş olarak güfte ve bestesini de yapmıştır. (Göst.yer.)

⁴⁸ Karabekir, **İstiklâl Harbimiz**, s.47.

⁴⁹ Selek, a.g.e., s.59.

⁵⁰ İsmet Paşa, mütarekeden önce III. Kolordu kumandanı olarak Suriye’de görev yapmaktadır. 14 Ekim 1918’de Hükûmeti kuran Ahmet İzzet Paşa’nın yaptığı ilk işlerden biri Albay İsmet Paşa’yı Harbiye Nezâreti Müsteşarlığı’na tâyin etmek oldu. 24 Ekim 1918’de yeni görevine başlayan İsmet Paşa, İzzet Paşa’nın 8 Kasım 1918 tarihinde Sadarettin çekilmesi nedeniyle Harbiye Nezâreti Müsteşarlığı görevini ancak 22 Kasım 1918 tarihine kadar sürdürebilecektir. (Bkz.; Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, C.I, İstanbul, 2000., s.112).

Karabekir Paşa, genç kumandanların İstanbul'da toplatılmasının ve özellikle kendisinin Doğu'dan ayrılmasının büyük bir gaflet olduğunu açıkça beyân ederek İsmet Paşa'dan kendisinin derhal Doğu'ya iade edilmesi için gayret sarf etmesini istemiştir. Doğu'da halkı aydınlatarak başlatılacak bir millî mücadele hareketi neticesinde millî bir hükûmetin tesis edilebileceğini söyleyen Karabekir Paşa, bu hükûmetin Doğu'da neş'et eden tehlikenin giderilmesinin ardından Batı'daki tehlikeyi de bertaraf edebilecek kudrete sahip olacağını izah etmiştir. Bu izahâtını da İtilâf devletlerinin mütareke hududu dahilindeki bölgeler için savaşı göze alamayacakları nazariyesine bağlamıştır. Nitekim Ona göre anavatan ancak bu şekilde kurtulabilecektir. Karabekir Paşa'nın kesin kararı şuydu; ***“Düşman çizmeleri altında aşağılanarak ölmektense millet yolunda savaşarak şerefli bir şekilde ölmek daha eftaldir.”***⁵¹

İsmet Paşa, Karabekir Paşa'nın bütün bu telkinlerine rağmen oldukça ümitsiz görünüyordu. O da Karabekir Paşa'ya, ***“Ordularımızın perişan bir halde olduğundan, İtilâf devletlerinin Boğazlardaki hakimiyetinden, bütün Güney sınırlarımızın işgale açık bulunduğu söz ederek dâhilde de bir tasfiye hareketinden endişelendiğini”*** bildirmişti. Böylece Karabekir Paşa'nın fikrinin imkansızlığından dem vuran İsmet Paşa, Karabekir Paşa'ya askerlikten istifa ile bir köyde çiftçilik yapmayı bile teklif edecekti.⁵²

Karabekir Paşa, bu görüşmeden bir gün sonra yani 30 Kasım 1918 tarihinde Harbiye Nâzırı Abdullah Paşa'yı ziyaret eder. Ona iki konu hakkındaki düşüncelerini açıklar. İlk olarak, tahliye olunacak Doğu havalisinde (Üç Sancak, Ahılelek, Ahıska ve Nahçıvan) İtilâf heyetlerinin bulunmaması halinde Ermeni ve Gürcülerin müslümanları katledecekleri uyarısında bulunur. İkinci olarak ise, İstanbul basınında yer alan ve İttihatçıları kötöleme gayretkeşliği içinde günden güne dozu arttırılan,

⁵¹ Karabekir, *İstiklâl Harbimizin Esasları*, s.35.

⁵² Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s.46.

Türklerin Ermenileri katlettiği şeklindeki asılsız neşriyatların halk üzerinde vuku bulabilecek menfi etkilerini anlatır. Karabekir Paşa'ya göre; Erzincan, Erzurum, Van, Elviye-i Selâse ve Arpaçayı'ndan Nahçıvan'a kadar olan Osmanlı topraklarında Ermenilerin yaptıkları İslâm katliâmları görmezlikten gelinmektedir. Osmanlı ordularının zikredilen bölgelerden geri çekilmesiyle birlikte bu katliâmların tam bir imha hareketine dönüşeceği konusunda da Karabekir Paşa'nın derin endişeleri vardır. Nitekim bu görüşmeden sonra Ermeni mezâlimine ait topladığı vesikalarla fotoğrafları, İsmet Paşa'nın başkanlığında kurdurduğu bir komisyona veren Karabekir Paşa, hakikatlerin bir dergi ile yayımını temin ederek kamuoyunun doğru aydınlatılmasını sağlayacaktır.⁵³

Karabekir Paşa, 1 Aralık 1918 tarihinde önce Genel Kurmay Başkanı Cevat Paşa'yı, sonra da Sâdaretten 8 Kasım 1918 tarihinde istifa etmiş bulunan Müşir (Mareşal) İzzet Paşa'yı⁵⁴ ziyaret etmiştir. Onlarla yapmış olduğu mülâkatlarda **"Bütün genç kumandanların ve tecrübeli kurmayların -bilhassa kendisinin- İstanbul'da toplanmaları konusunda Osmanlı Sâdareti'nin büyük bir yanlışlığı içine düştüğünü, yapılacak bir barış antlaşmasından önce ordunun bu şekilde kuvvetten düşürülmesinin milletimiz adına büyük bir zaaf teşkil edeceğini, bütün ordu kumandanların ordularının başına tekrar iadelerinin elzem olduğunu"** vurgulayan Karabekir Paşa ayrıca **"Milletin istiklâlinin ancak Doğu'dan sağlanabileceğini bu yüzden kendisinin de Doğu'ya tekrar iade edilmesini"** talep etmiştir. Karabekir Paşa, İzzet Paşa'yı imzaladıkları şartları ağır ve istiklâlimizi yok eden Mondros Mütarekesi için eleştirmesine

⁵³ Karabekir, a.g.e., s.47.

⁵⁴ İzzet Paşa Hükûmeti kurulduğu ilk günden itibaren İttihatçı olmakla, ittihatçıları kollamakla suçlanmıştır. Bu Hükûmet; Hayri Efendi, Cavid Bey ve Fethi Bey gibi İttihat ve Terakki'den bazı isimleri bünyesinde barındırıyor olması ve İttihat ve Terakki'nin önde gelen diğer isimlerinin yurt dışına kaçmalarından sorumlu tutulmaları nedeniyle yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. İtilâf Devletlerinin de baskısı ile Padişah Vahdettin Hükûmetin çekilmesini isteyecek ve 8 Kasım 1918'de çekilen İzzet Paşa Hükûmeti'nin yerine 11 Kasım 1918'de İttihatçılardan tamamen arınmış Tevfik Paşa Hükûmeti kurulacaktır. (Ayrıntılı bilgi için bkz.; Sina Akşin, İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele, C.I, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1998.)

rağmen Onun memleketin bu buhranlı günlerinde Sâdaretten istifa etmiş olmasını da doğru bulmamaktadır. İzzet Paşa görüşme sırasında Karabekir Paşa'yı gözlerinden yaşlar boşalarak dinlemiş ve **“Demek seni getirmekle vatana fenalık ettim.”** diyecek kadar da gerçeklerin farkına varmıştı.⁵⁵

Padişah Vahdettin'in 6 Aralık tarihindeki daveti üzerine selâmlığa çıkma fırsatı bulan Karabekir Paşa, padişahın iftihar ve itimadına mazhar olur. O da padişaha hürmetle **“Türklük ölmeyecek, öldürülemezdir.”** mesajını verir. Karabekir Paşa, görüşme bittikten sonra kabul salonu holünde padişahın fahrî yaveri olan Mustafa Kemal Paşa ile karşılaşmış ve Onunla da hasbihâl ederek fikir ve görüşlerini paylaşmıştır.⁵⁶

4-) Kâzım Karabekir Paşa'nın 14. Kolordu Komutanlığı'na Tayini

Karabekir Paşa, 21 Aralık 1918 tarihinde Meclis-i Mebusan'ın fesh edildiğini öğrenir.⁵⁷ Bunun yanı sıra kabinede de bir takım değişiklikler olmuş, Harbiye Nezâreti'ne Cevat Paşa, Erkan-ı Harbiye riyâsetine de Fevzi Paşa tayin edilmiştir. Karabekir Paşa'da bu görev değişikliğinden nasibini alarak Tekirdağ'daki 14. kolordu Kumandanlığı'na atanmıştır. Karabekir Paşa bu tayinden hiç de memnun değildir. Cevat Paşa Ona, bunun geçici bir görev olduğunu söyleyerek ilk fırsatta Doğu'ya iade edileceği teminatını verir.⁵⁸

2 Ocak 1919'da Tekirdağ'a giden Karabekir Paşa, 14. kolordunun bir tümeninin Bandırma ve Balıkesir mintakalarında; iki tümeninin de Trakya'da,

⁵⁵ Karabekir, *İstiklâl Harbimizin Esasları*, s.36.

⁵⁶ Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s.48.

⁵⁷ İtilâf Devletleri İttihatçılardan oluşan Hükûmetlere kin duydukları kadar İttihat ve Terakki Hükûmetini iş başına getiren Meclis-i Mebusan'a da kin duymaktaydılar. Esas olarak Padişahın ve yeni sadrazam Tevfik Paşa'nın da meclise olan güvenleri oldukça zayıftı. Tevfik Paşa, 21 Aralık'taki görüşme sonucu Hükûmete güvensizlik oyu verileceği düşüncesiyle padişahın meclisin feshini istemiş ve padişah da aynı gün Kanun-ı Esasî'nin 7. maddesine istinaden *“Zarurî siyasî sebeplerden dolayı”* meclisi feshetmiştir.”(Bkz.; Türkgeldi, a.g.e., s.182-184.)

⁵⁸ Karabekir, *İstiklâl Harbimizin Esasları*, s.36.

Tekirdağ ve Şarköy mıntakalarında konuşlandığını görür. Karabekir Paşa, Kolordusunun esas olarak emniyetli bir bölgede olmadığını düşünmektedir. Bölgenin Doğusunda bulunan İstanbul düşman işgali altındaydı. Batı ve Kuzey kesimleri ise bir saldırıya açık bulunan Trakya hudutları ile çevrilmişti.⁵⁹ Bunun yanı sıra Trakya şimendiferinin Yunan askerlerinin kontrolü altında bulunması da bir takım güçlükler yaratıyordu. Karabekir Paşa bu nedenle meydana gelebilecek olumsuzlukların önlenmesi için kolordusunun Anadolu'ya naklini ister. Nitekim kısa bir süre sonra kolordu merkezinin Balıkesir'e taşınmasını temin edecektir. Fakat Onun asıl muradı bir an önce Doğu'ya giderek Türk milletinin istiklâli yolunda çalışmaktır. Karabekir Paşa, 28 Ocak 1919 tarihinde Tekirdağ'da iken ziyaretine gelen Edirne'deki kolordu kumandanı Cafer Tayyar Bey'e de bu fikrini açmış ve Onun da bu konuda desteğini almıştır.⁶⁰

Karabekir Paşa'nın Doğu'ya gitmek için çaba sarf etmesinde esas olarak iki önemli sebep görülmektedir. Bu sebeplerden birincisi şöyledir; Osmanlı Devleti için tam bir teslimiyet belgesi olan Mondros Mütarekesi'ne göre; terhis edilen Türk birliklerinin her türlü silah, cephane ve taşıtları İtilâf Devletlerinin temsilcileri denetiminde İtilâf kuvvetlerine teslim edilecekti. Fakat bütün bu malzemeler Doğu Anadolu'da hüküm süren ağır kış şartları ve ulaşım son derece elverişsiz, bozuk yollar nedeniyle henüz teslim edilmemiştir ve bunlar hala Türk birliklerinin elinde bulunmaktadır. Doğu Anadolu halkının kendisine karşı teveccühünü ve güvenini bilen Karabekir Paşa bir an önce Erzurum'a giderek başlatılacak millî mücadele için bu malzemeleri alıkoymak ve halkı teşkilâtlandırmak istemektedir. Karabekir Paşa'nın Doğu'ya bir an önce ulaşmak istemesinin ikinci sebebini de daha önce de değindiğimiz üzere Ermeniler teşkil ediyordu. Mondros mütarekesinin İngilizce metninde Osmanlı Vilâyât-ı Sittesi "Armenya-Ermeni vilâyetleri" olarak adlandırılmıştır. 12 Şubat 1919 günü Paris'te toplanan

⁵⁹ Ziya Tütüncü, *Şark Fatihî General Kâzım Karabekir*, Milliyetçi Yayınlar, İstanbul, 1967, s.25-26.

⁶⁰ Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s.48-49.

“Dörtler Konferansı”na Türkiye aleyhine “Geniş Muhtıra”sını sunarak katılan Ermenistan Cumhurbaşkanı Avedis Aharonyan, bu altı Türk vilâyetinde “Büyük Armenya” kurulmasını resmen istemiştir. Mısır’da bulunan zengin ve nüfuzlu Ermeni Boğos Nubar Paşa’da “Büyük Armenya” için İtilâf devletleri nezdinde yoğun bir çaba sarf etmektedir. İstanbul Ermeni Patriki ve yurttaşımız olan Zaven Efendi ise İstanbul’da verdiği bir beyanatta **“Kurulacak Büyük Ermenistan’ın başkenti Garin (Erzurum) olacaktır”**⁶¹ diyordu.

Karabekir Paşa, 14 Şubat 1919 tarihinde evvelce Harbiye Nazırlığı ve Genelkurmay Başkanlığı yapmış eski kumandanı Şevket Turgut Paşa’yı ziyaret eder. Durumun vehametinin farkında olan Şevket Turgut Paşa Karabekir Paşa’ya, işgallere karşı kuvvet kullanılmadığı takdirde yok oluşun kaçınılmaz olduğunu söyler. Karabekir Paşa da Şevket Turgut Paşa’yı tasdik ederek Doğu’ya tayini konusunda Ondan yardım isteyecektir.⁶²

Karabekir Paşa, İstanbul’a geldiği günden beri tasavvur ettiği düşüncüyü fiiliyâta geçirme fırsatını ancak 24 Şubat’ta yakalayabilecektir. Harbiye Nâzırı Ömer Yaver Paşa imzasıyla aldığı **“Onbeşinci kolordu kumandanlığı ile Erzurum’a gitmeniz lâzım geliyor. Hazır bulununuz”**⁶³ şeklindeki emir Ona adeta yeni bir doğuşun müjdesini veriyor ve yepyeni ufuklar va’d ediyordu. Karabekir Paşa bundan böyle şu çalışmalar üzerinde mesaisini yoğunlaştırmayı düşünmektedir; Ermeniler ile Gürcüler Doğu vilâyetlerinden uzak tutulacak, Pontus hayallerinin kuvvet bulması önlenerek ve en önemlisi Ermenilerin silahlanması engellenecekti. Böylece Ermeniler kontrol altında tutularak Türkiye tarafından hazırlanacak bir barış antlaşmasını kabule mecbur olacaklardı.⁶⁴

⁶¹ Kırzioğlu, a.g.e., s.22-23.

⁶² Karabekir, a.g.e., s.50.

⁶³ Gös.yer.

⁶⁴ Gös.yer.

Karabekir Paşa, Tekirdağ'dan İstanbul'a dönüşünde Zeyrek'teki kardeşinin evinde Rauf (Orbay) Bey ile de görüşme fırsatı bulur. Karabekir Paşa, Rauf Bey'e kendisini Erzurum'daki Kolordu Kumandanlığı'na tayin ettirdiğini, İstanbul'da memleket için bir şey yapmanın mümkün olmadığını söyler. Ona Anadolu'ya tercihen de Doğu'ya gelmesini tavsiye eder. Rauf Bey bu teklifi daha önce Mustafa Kemal Paşa'dan da almıştır ve bu fikre gayet sıcak bakmaktadır. Nitekim İstanbul'un sarayı, Bab-ı Ali'si ve iktidar hırsıyla gözleri dönmüş haris politikacıları içinde bir şey yapmanın mümkün olmadığını O da görmüştür.⁶⁵ Rauf Bey Karabekir Paşa'ya, gemisiyle her fedakârlığa hazır olduğunu söyleyerek aralarındaki samimiyetin ve güven duygusunun millî mücadele aşkıyla pekişmesini sağlayacaktır.⁶⁶

2 Mart 1919 tarihinde Harbiye Nâzırlığı görevini ifâ eden ve 4 Mart günü Hükûmeti kurmakla görevlendirilecek olan Ferit Paşa ile bir görüşme yapan Karabekir Paşa, bu görüşmeden oldukça müteesir olarak ayrıldı. Ordudaki tasfiye⁶⁷ hareketiyle bütün genç ve yetenekli kumandanlar görevlerinden alınıyor ve ne kadar emekli işe yaramaz insan varsa bu boşalan mevkilere getiriliyordu. Karabekir Paşa'nın **"Hükûmetin siyaseti iflas etti ise ordudan neden intikâm alınacaktır"** sorusuna Ferit Paşa sararıp kıvranarak **"Tedkîk edeceğim"** sözünü vermekle yetinmiştir. Ferit Paşa'nın ihanet kokan bu tavırlarından sonra Karabekir Paşa; İsmet Paşa'yı, Rauf Bey'i ve Mustafa Kemal Paşa'yı bu konuda dikkatli olmaya davet eder. Zira karşısında, düşmanlara ordunun dağılması teklifinde bulunan ve Arap olduğunu söyleyerek Türklere karşı her türlü fenalığı yapabileceğini ima eden bir nazır vardır.⁶⁸

⁶⁵ Rauf Orbay, **Siyasî Hatıralar**, (Haz: Jale Erdoğan), İstanbul, 2003, s.288-289.

⁶⁶ Karabekir, **a.g.e.**, s.103.

⁶⁷ Rütbe Tasfiyesine göre, I. Cihan Harbi sırasında İttihat ve Terakki Hükûmeti tarafından komutanlara verilen tüm rütbe ve liyâkatlar geri alınacaktı. Bunun için Karabekir Paşa'nın Doğu'ya gitmesi bir süre geciktirilmiştir. Doğu'ya tayininin tamamen engellenmesinden korkan Karabekir Paşa, İsmet Paşa'dan kendisinin Doğu'ya gitme heveskârı olmadığı şeklinde propaganda yapmasını isteyecektir. (Bkz.; Karabekir, **İstiklâl Harbimizin Esasları**, s.37.)

⁶⁸ Karabekir, **İstiklâl Harbimiz**, s.53.

İstanbul'da Meclis-i Mebusan'ın feshini müteakip İtilâf kuvvetleri tarafından rastgele tevkifler başlamıştı. Ali İhsan Paşa İngilizler tarafından hiçbir resmî mercie haber verilmeksizin sefarethanelelerine götürülmüş daha sonra Dokuzuncu Ordu Kumandanı Şevki Paşa da benzer bir akıbete uğramıştı. İngilizlerin ve Fransızların yer yer işgal hareketlerine giriştikleri de görülmüyordu. Bunlar, işgal ettikleri bölgelerdeki meskenleri kendi malları gibi tasarruf ediyorlar ve Ermeniler ile Rumlardan güya asayiş sağlamak üzere asker ve polis olarak yararlanıyorlardı. Mütareke şartlarına aykırı olarak başlayan işgallerin yanı sıra İstanbul'da ulusal varlığımızı tehdit eden bir takım zararlı teşekküller de ortaya çıkmıştı.⁶⁹ Ermeniler ve Rumlar ise Türklere karşı birlikte hareket edeceklerine dair kiliselerinde yemin etmişlerdi. Osmanlı Hükûmeti'nin bu durum karşısında idare gücü ise günden güne zayıflamaktaydı.⁷⁰

Mütarekeyi takiben cereyan eden olaylar ve Hükûmetin bu olaylar karşısındaki basiretsizliği neticesinde halk arasında da bir takım kurtuluş yolları düşünölmeye başlanmıştı. Bu çabalardan en önemlisi, millî birliğimizin temini için mücadele edecek olan Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerinin teşkili idi.⁷¹ Ne var ki bu teşekküllerin hepsi de mahallî kurtuluş çareleri aramaktaydılar. Karabekir Paşa, Doğu vilâyetlerinde özellikle de Trabzon ve Erzurum'da kurulmuş Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerini daha faydalı buluyordu. Zira uzun senelerden beri onların

⁶⁹ İstanbul Rum Patrikhanesi'nde kurulan "Mavri Mira Heyeti", Karadeniz kıyılarında kurulan ve İstanbul'daki merkeze bağlı "Pontus Cemiyeti", Diyarbakır, Bitlis, Elazığ illerinde İstanbul'dan yönetilen "Kürt Teali Cemiyeti", Konya ve dolaylarında İstanbul'dan yönetilen "Teali-i İslâm Cemiyeti" ve Osmanlı Padişahı Vahdettin'in ve Damat Ferit Paşa'nın da üyesi bulunduğu "İngiliz muhipler Cemiyeti" bu teşekküllerin başlıcalarıydı. Öte yandan özellikle Osmanlı elitleri arasında İngiltere himayesini veya Amerikan mandasını istemek gibi son derece tehlikeli düşünceler de hasıl olmuştu. (Bkz.; Nutuk, C.I, TTK. Yayınları, Ankara, 1999, s.3-11.)

⁷⁰ Karabekir, a.g.e., s.51-53.

⁷¹ Bu Cemiyetlerin başlıcaları şunlardır: Edirne ve çevresinde "Trakya-Paşaeli" adlı bir demek, Erzurum ve Elazığ'da genel merkezi İstanbul olmak üzere "Vilayât-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti", Trabzon'da "Muhafaza-i Hukuk" ve yine bu demekle aynı gayeyi güden ve İstanbul kurulan "Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkeziyet Cemiyeti". Ayrıca Yunanlıların İzmir'e çıkacağı haberleri üzerine Mayıs ayı içinde İzmirli vatanseverler tarafından "Reddi İlhak" prensibi ortaya atılacaktır. (Bkz.; Nutuk, C.I, s.5-11.)

içinde bulunmuş, her türlü sevinç ve kederlerini paylaşmış bir kumandan olarak ilerde başlatılacak millî mücadele için bu insanları rahatlıkla harekete geçirebileceğine inanıyordu.⁷²

13 Mart 1919 tarihinde, **“Merkezi Erzurum’da olan Onbeşinci Kolordu Kumandanlığı’na tayin edildiği”**ni bildiren yazılı emir Karabekir Paşa’nın eline ulaşacaktır. Takiben 5 Nisan 1919 tarihinde yeni Harbiye Nâzırı Şâkir Paşa 9. ve 3. Kolordu Kumandanlıklarına (Erzurum ve Sivas’a) 15. Kolordunun nüfuz bölgelerini gösteren bir emir gönderir. Bir sureti de Karabekir Paşa’ya gönderilen bu emir özü itibariyle şu hususları içeriyordu: Dokuzuncu ordu lağvedilmiş olup onu oluşturan 3., 9., 11., ve 12. tümenler 15. Kolordu Kumandanlığı emri altına girecektir. Van (Hakkari dahil), Erzurum (Beyazıt/Ağrı ili-Erzincan, Kığı ve Kiskim/Yusufeli dahil) ve Trabzon (Rize-Gümüşhane-Giresun ve Ordu illeri dahil), Canik/Samsun “Müstakil Sancağı” (Merkezi Sivas olan, 3. Kolordunun) vilâyetleri, 15. Kolordu’nun emri altında olacaktır.⁷³

Kâzım Karabekir Paşa artık veda ziyaretlerine başlamıştır. 10 Nisan 1919 tarihinde Genelkurmay Başkanı Fevzi(Çakmak) Paşa’yı ziyaret eder. Fevzi Paşa, Karabekir Paşa’ya “Rütbe tasfiyesi” meselesi nedeniyle Doğu’ya gitmekte acele etmemesi telkininde bulunur. Fevzi Paşa’nın **“Seni Divan-ı Harbe verirler”** şeklindeki uyarısına karşı Karabekir Paşa’nın ısrarla verdiği cevap şudur: **“Trabzon’a ayak basmaklığıma mani olmayınız, ötesi millî dava olacaktır.”**⁷⁴

11 Nisan günü Cuma selamlığında Padişahın huzuruna kabul olunan Karabekir Paşa, veda arzı ile Padişaha metanet tavsiye eder. Daha sonra kendisinin Doğu’ya tayininde önemli rol oynayan İzzet Paşa, Cevat Paşa ve Şevket Turgut Paşaları görür, teşekkürlerini bildirir ve onlarla da vedalaşır.

⁷² Karabekir, a.g.e., s.51.

⁷³ Kızıoğlu, a.g.e., s.23-24.

⁷⁴ Karabekir, İstiklâl Harbimizin Esasları, s.38.

5-) Kâzım Karabekir Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa İle Tarihi Görüşmesi ve İstiklâl Savaşı Planı

Karabekir Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa'yı ziyareti İstanbul'dan ayrılmadan önce yaptığı ziyaretlerden belki de en önemlisini teşkil etmektedir. Mustafa Kemal Paşa da İstanbul'a geldiği günden beri milletin selameti için yapılması gerekenler konusunda yoğun bir çaba sarf ediyor, arkadaşlarıyla düşüncelerini paylaşıyordu.⁷⁵ Mustafa Kemal Paşa, Karabekir Paşa'nın ziyareti sırasında, geçirdiği bir ameliyattan dolayı Şişli'deki evinde istirahat halindedir.

Karabekir Paşa bu görüşmede Mustafa Kemal Paşa'ya, kendisini 15. Kolordu Komutanlığı'na tâyin ettirdiğini bildirirerek ***“ Bir an önce Erzurum'a hareket edeceğini, zira İstanbul'da sükût etmek dışında bir şey yapmanın mümkün olmadığını, milletin kurtuluşunun ancak Doğu'dan gerçekleştirilebileceğini, burada halkın orduyla bütünleştiğini”*** söyler. Planını açıklamaya devam ederek, ***“Doğu'da değişik namı altında kurulmuş olan millî teşekküllerin Erzurum'da birleştirilmesi gerektiğini, bu şekilde oluşturulacak millî bir hükûmetin zaruri olduğunu, İtilâf Devletlerinin askerî bir harekâta taraftar olmadıklarını”⁷⁶, millî mücadelenin sadece Ermeni ve Rumlarla savaştan ibaret kalacağını, Doğu'daki Ermeni ordusunun silah teslimine mecbur edilmesinden sonra Batı'daki Yunan ordusuna da göğüs gerilebileceğini ve başta zat-ı sâmilinin olmak üzere bütün ordu***

⁷⁵ Yıldırım Orduları Grup Kumandanı Mustafa Kemal Paşa da diğer cephe komutanları gibi mütarekenin hemen ardından İstanbul'a çağırılmıştır. Uzun süren zorlu ve yorucu savaşın yılgınlığı ve bıkkınlığı Karabekir Paşa gibi onda da yoktur. Bunun aksine Mondros mütarekesi koşullarının uygulanmasında gösterilen keyfiyet ve istismar, O'nun da direnişçi gücünü ve mücadele azmini artırmıştır. (Bkz.; Yuluğ Tekin Kurat, *“Anadolu'da Kurtuluş Savaşını başlatmak Kararı”*, (VIII. Türk Tarih Kongresi III. ciltten ayrı basım), Ankara, 1983, s.1959).

⁷⁶ Mustafa Kemal Paşa da esasen bu durumun farkındadır. O, silahlarını vermemek için direnecek Türk kuvvetlerine karşı başta İngiltere olmak üzere ne Fransa ve ne de İtalya'nın gerek dünyanın diğer bölgelerindeki çıkarları gerekse savaş bıkkınlığı içinde Anadolu'da yeni bir savaşı göze alamayacaklarını kestirmişti. (Faliş Rıfkı Atay, *Çankaya*, İstanbul, 1969, s.152-153.)

kumandanlarının derhal Anadolu'ya geçmelerinin gerektiğini ” izah eder. Mustafa Kemal Paşa: **“Bu da bir fikirdir, ahval günden güne size hak verdiriyor.”** diye karşılık verir.

Karabekir Paşa bütün bu açıklamalardan sonra Mustafa Kemal Paşa'ya Anadolu'da başlatılacak olan millî hareketin liderliğini teklif ederek **“Doğu'da millî Türk Hükûmeti'nin tesisinden sonra isterse batıya teveccüh edebileceğini, bu şekilde kendisinin de Doğu vazifesini üstlenebileceğini”** bildirecektir. Mustafa Kemal Paşa da Karabekir Paşa'ya, **“İyi olayım size mülâki olmaya çalışırım.”** cevabını verecektir.⁷⁷

Mustafa Kemal Paşa ile Kâzım Karabekir Paşa arasında tespitleri ve aldıkları kararlar hasebiyle mühim benzerlikler görülmektedir.⁷⁸ Her ikisi de Anadolu'ya geçmek ve millî mücadeleyi Anadolu'dan başlatmak düşüncesindedirler ve tek kurtuluş yolunun Türk milletine dayanmak olduğu konusunda hiç bir tereddütleri yoktur. Millî mücadelenin yöntemi konusunda da düşünceleri birbirlerinininkiyle tamamen örtüşmektedir.⁷⁹ Bununla birlikte hedefe ulaşmak için uyguladıkları taktikler açısından aralarında ince nüans farkları da göze çarpmaktadır. Karabekir Paşa İstanbul'da teşkil olunacak herhangi bir siyasî oluşumda yer almanın veya yer almaya çalışmanın millî felaketi hızlandırmaktan başka bir şeye hizmet etmeyeceğini düşünmektedir.⁸⁰ Buna karşılık Mustafa Kemal Paşa payitahtta hâlâ bir

⁷⁷ Karabekir, *İstiklâl harbimiz*, s.55.; *İstiklâl Harbimizin esasları*, s.39-42.

⁷⁸ Millî mücadelenin başında Mustafa Kemal Paşa'nın tespitleri ve aldığı kararlar için bkz.; *Nutuk*, C.I, TTK yayınları, Ankara, 1999.

⁷⁹ Mustafa Kemal Paşa ile Ali Fuat (Cebesoy) Paşa arasında yapılan 24 Aralık 1918 tarihli görüşmede iki komutan bazı tespitlerde bulunmuşlar ve yapılması gerekenleri şu şekilde sıralamışlardır: *“Terhislerin durdurulması, yurdun müdafaası için gerekli askeri teçhizatın düşmana verilmemesi, yetenekli komutanların Anadolu'da kıtalarının başında bulunmaları gerektiği ve İstanbul'dakilerin Anadolu'ya gönderilmeleri, Millî mukavemete taraftar idare amirlerinin yerlerinde bırakılmasının temini, vilâyetlerde fırkacılık altında yapılan kardeş mücadelesine engel olmak, halkın maneviyatını yükseltmek.”* Bu kararlar Karabekir Paşa'nın düşünceleriyle tamamen örtüşmektedir.(Bkz.; Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, İstanbul, 2000, s.53.)

⁸⁰ Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s.54.; *İstiklâl Harbimizin Esasları...*, s.37.

şeyler yapılabileceğine inanmaktadır.⁸¹ Bunun için ilk olarak, İstanbul'da Harbiye Nazırı olmak ve Mondros uygulamasına karşı yasal bir politika gütmeyi düşünmüştür.⁸² Ancak İktidara gelme yolları tıklandıkça, mücadele merkezinin Anadolu'da kurulması kadar, iktidara gelinse bile işgal altındaki İstanbul'un böyle bir mücadelenin merkezi durumuna gelemeyeceğini anlayacaktır.⁸³ Mustafa Kemal Paşa ancak bundan sonradır ki millî davanın temini için üzerine alacağı göreve dayanak olabilecek bir memuriyete tayini için çaba sarf edecektir.⁸⁴ Bu durumda Onun için de artık tek seçenek kalmıştır, o da Anadolu'ya geçip düşman elinin güç ulaşabileceği bir yerde Türk'ün sesini duyurabilecek bir güç toplamaktır.⁸⁵

Mustafa Kemal Paşa vatanı bir bütün halinde kurtarmayı tasavvur etmektedir. O, İstiklâl davasını başından sonuna kadar Doğu ve Batı ayrımı yapmaksızın millî birlik ve beraberlik içinde topyekûn bir mücadeleyi amaçlamıştır. Mahallî kurtuluş faaliyetlerini kabul etmemektedir ve bu kuruluşların tek bir merkezde toplanmasını istemektedir. Ancak bu şekilde bütün dünyaya Türk'ün birlik ve bütünlük içinde bir İstiklâl savaşı içine girdiği gösterilebilecektir. Mücadeleye yurdun belirli bir kısmından başlanması ise ihmal edilen bölgelerdeki silah ve teçhizatın düşmanların eline geçmesi gibi aleyhte bir durumun tezahürüne neden olabilecektir.⁸⁶ Karabekir Paşa ise, Millî Türk Hükûmeti'nin tesisinin ve bunu takip edecek millî mücadelenin ancak Doğu'da başlayabileceğini düşünmektedir. O'na göre önce Anadolu'nun Doğusu, sonra Batısı kurtarılmalı ve 15. Kolordu bu mücadelenin temel dayanağı olmalıdır.⁸⁷

⁸¹ Mustafa Kemal Paşa'ya göre bu amaçla yapılacakların başında ya kabineyi devirmek ya da mevcut kabine içinde millî mukavemete taraftar bir Harbiye ve Dahiliye Nazırını işbaşına geçirmek gerekiyordu. (Cebesoy, a.g.e., s. 53.)

⁸² Kurat, a.g.m., s.1961.

⁸³ Kurat, a.g.m., s. 1966.

⁸⁴ Cebesoy, a.g.e., s.56.

⁸⁵ Kurat, a.g.m., s.1961.

⁸⁶ Cebesoy, a.g.e., s.62.; Ayrıca bkz.; aynı eser, s.92-93.

⁸⁷ Karabekir, İstiklâl Harbimizin Esasları, s.39-42.

Mustafa Kemal Paşa ile Kâzım Karabekir Paşa arasındaki bu görüşme şu gerçeği ortaya koymaktadır ki millî mücadelenin lideri İstanbul'da iken belli olmuştur. Bu lider Mustafa Kemal Paşa'dır. İstiklâl Savaşının Doğu'daki temsilciliğini ise Kâzım Karabekir Paşa yapacaktır. Nitekim Karabekir Paşa millet yolundaki bu kutsal vazife için 12 Nisan 1919 tarihinde 15. Kolordu Komutanlığı görevi ile Mustafa Kemal Paşa ise 15 Mayıs 1919 tarihinde 9. Ordu müfettişliği⁸⁸ görevi ile İstanbul'dan ayrılacaktır.

⁸⁸ Müfettişlik Talimatnamesiyle Mustafa Kemal Paşa'nın emrine, askerî hareket bakımından iki tümenli olan III. ve dört tümenli olan XV. Kolordular (Karabekir Paşa'nın Kolordusu) veriliyor, müfettişlik mıntakası Trabzon, Erzurum, Sivas, Van vilâyetleriyle Erzincan ve Canik (Samsun) müstâkil sancaklarını içine alıyordu. Ayrıca Diyarbakır, Bitlis, Elazığ, Ankara, Kastamonu vilâyetleriyle oradaki kolordu kumandanlıkları da görev sırasında müfettişliğin müracaatlarını dikkate alacaklardı. (Bkz.; Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, C.I, İstanbul, 1999, s. 368.); Halide Edip Adıvar, Mustafa Kemal Paşa'nın Doğu kuvvetlerinin genel müfettişi olarak Anadolu'ya gönderilmesinin nedenini şu şekilde açıklar: Ona göre; Karabekir Paşa'nın Doğu'daki görevine başladığı andan itibaren memleketteki tek hatırı sayılır Türk ordusunun başında bulunuyor olması ve bunun yanı sıra lûlâf devletlerinin Doğu Anadolu'da bir Ermenistan kurmaları ihtimaline karşı halkı silahlandırması Padişah Vahdettin'i iyiden iyiye korkutmuştu. Nitekim Halide Edip Adıvar, Padişah Vahdettin'in Karabekir Paşa'dan hemen hemen bir ay kadar sonra Samsun'a ayak basan Mustafa Kemal Paşa'yı Anadolu'ya, Karabekir Paşa'nın yarattığı bu tehlikeleri bertaraf etmek için göndermiş olduğunu düşünmektedir. (Halide Edip Adıvar, *Türkün Ateşle İmtihanı*, 11. baskı, İstanbul, 1994, s.21.)

II. BÖLÜM

KÂZİM KARABEKİR PAŞA'NIN

15. KOLORDU KOMUTANLIĞI'NA TAYİNİ VE DOĞU ANADOLU BÖLGESİNE HÂKİM OLUŞU

A-) KÂZİM KARABEKİR PAŞA'NIN 15. KOLORDU KOMUTANI OLARAK ERZURUM'A GELİŞİ VE İLK FAALİYETLERİ

12 Nisan 1919 tarihinde İstanbul'dan Gülcemal vapuru ile ayrılan Karabekir Paşa, Zonguldak, Sinop, Samsun, Ordu ve Giresun'a uğrayarak 19 Nisan'da Trabzon'a varır. Burada halkın kurmuş olduğu "Trabzon Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti" yöneticileri ile konuşur. Trabzon'a ani bir baskınla çıkan İngiliz donanması nedeniyle tedirgin gördüğü bu insanlara, İtilâf Devletlerinin Dünya Savaşı'ndan yorgun çıktıklarını bu yüzden Türk milletinin karşısına Rumları ve Ermenileri çıkaracaklarını ve esas olarak kendisinin de Anadolu'ya bu hülyalı kafaları ezmeye geldiğini bildirerek moral verir. Onlara, elbirliğiyle süngülerini takarak mücadeleye başlamaları telkininde bulunur. Karabekir Paşa, bir yandan da İstiklâl mücadelesinde kullanılmak üzere silah ve teçhizat toplama çalışmalarına devam etmektedir. Bu çalışmalardan olarak, Trabzon'da İtilâf kuvvetlerine teslim edilmek üzere İskele ambarında sandıklara konulmuş ve İngilizlerin denetiminden geçmiş olan top ve kamalardan işe yarayanları dahile aldirmek için 30 Nisan tarihinde gereken tertibatı alacaktır.⁸⁹

Bu sırada Erzurum'da henüz görev yerine ulaşamayan Karabekir Paşa'nın yerine Dokuzuncu Fırka Kumandanı Albay Rüşdü Bey vekâlet ediyordu. Fakat Albay Rüşdü Bey bölgede yönetsel inisiyatifini eline almak

⁸⁹ Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s.57.

konusunda yetersiz kalmıştı. Zira Erzurum'a yeni gelmiş olan Rawlinson⁹⁰ adındaki İngiliz işgal yarbayı, yetki dairesinde olmamasına rağmen tümenlere ve Trabzon Kumandanlığı'na çeşitli emirler vermeye başlamıştı. Son olarak gönderdiği tehditkâr bir tebligatta, tümenlerde bin beş yüz tüfenkten fazla askerî malzeme bulunması halinde kumandanlıkları sorumlu tutacağını belirtiyordu. Karabekir Paşa bu tür olaylardan haberdar olur olmaz derhal Rawlinson'a ilgili kolordunun kumandanının kendisi olduğunu tamim etmiş ve kıtaatın ancak kendisinden emir alacağını bildirmiştir. Bundan sonra da Rawlinson'dan arzularının doğrudan doğruya kendisine bildirilmesini talep etmiştir.⁹¹ Karabekir Paşa böylece Doğu'da kontrolü ele almaya başladığının ilk sinyali de vermiş oluyordu.

Karabekir Paşa, Trabzon'da kaldığı iki haftalık süre içinde buradaki birlikleri, mektepleri, ambarları ve müesseseleri de gözden geçirmiştir. Bunun yanı sıra Samsun havalisinde vuku bulan asayişsizlik nedeniyle Üçüncü Kolordunun bir müfrezesini Samsun'a göndererek bu bölgede sükûneti sağlamaya çalışmıştır.⁹² Bu sırada Yunan torpidoları ile bölgeye gelmekte olan firari Rumlara karşı, **"Bölgeye silahlı Yunan askerlerinin çıkarılmaması, muhacir diye gelenlerin sıkı bir şekilde araştırılması, herhangi bir taşkınlığa karşı silahla cevap verilmesi ve Pontus çetelerine karşı icap eden yerlerde gönüllü çeteler hazırlanması ve bu konuda yardımcı olacak güvenilir kişilere silah verilmesi"** gibi tedbirler olarak uygulamaya koyar. Karabekir Paşa firari Rumlara karşı verdiği bu

⁹⁰ Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 5. maddesinde asayiş için gerekli olan asker miktarından fazlasının terhisi ve 20. maddesinde silahların toplanarak kontrol altına alınması gerektiği belirtilmişti. İngilizler bu maddelerin uygulanıp uygulanmadığının kontrolü için Türkiye'nin çeşitli yerlerine kontrol subayları yerleştirdiler. Doğu Anadolu bölgesine ve Ermenilere özel bir ilgi ve itina gösteren İngilizler, bu bölgeye Lord Curzon'un yeğeni Albay Alfred Rawlinson'u gönderdiler. Rawlinson'un görevi; mütareke şartlarına aykırı bir hareket olup olmadığını denetlemek, Osmanlı ordusuna ait silahların işgal kuvvetlerinin kontrolüne tâbi depolara sevkini temin etmek, bağımsız bir Ermenistan'ın kurulması olanaklarını araştırmak, Türklerin silahlarını teslim etmelerini sağlamak, bu silah ve cephaneleri Ermenilere götürmek ve Anadolu'da olup bitenleri yakından takip etmektir. (Haluk Selvi, **Millî Mücadele'de Erzurum 1918-1923**, Ankara, 2000, s.62.)

⁹¹ Karabekir, a.g.e., s.57.

⁹² Göst.yer.

emirlerle esas olarak millî mücadele yolundaki ilk fiili tepkisini göstermiştir. Bu arada bölgeye gelen muhacirler arasından çıkan birkaç silahlı Yunan neferinin, devriye gezen Türk askerlerine silah çevirmeleri ve silahlarını almaya kalkışmaları neticesinde silahlı çatışma çıkmış ve bu çatışma sırasında bir Yunanlı ölmüştür. Bu olay üzerine Trabzon'daki Fransız konsolosu valiye giderek şikayette bulunur. Karabekir Paşa, Fransız Konsolosuna derhal, **“Muhacirler arasında çetelerin de memleketimize sokulduğunu, bu şekilde Pontusçuların cesaretlendirildiğini, bu durumun ise Trabzonlular arasında hoş karşılanmayacağını ve bu tarz hareketlere devam edilirse bütün Rum muhacirlerin tehlike içinde kalacağını”** bildirir. Karabekir Paşa'nın olaya müdahalesiyle ve bu uyarılarıyla beraber olay böylece kapanacaktır.⁹³

Trabzon'daki direniş hareketini elinden geldiğince düzene koyan Karabekir Paşa, 30 Nisan'da Trabzon'dan ayrılmış; Ardasa, Gümüşhane ve Bayburt'ta teftişler yaparak 3 Mayıs'ta özlem duyduğu Erzurum şehrine varmıştır. Erzurum halkı ve askerî birlikler Karabekir Paşa'yı sevinç gösterileriyle karşıladılar. Karabekir Paşa, bu varış tarihini Erzurum'un kurtuluş tarihi olarak görüyordu. Erzurum'u Ermeni zulmünden kurtaralı henüz bir sene olmuştu.⁹⁴ Halkın ve birliklerinin Ona sonsuz sevgisi ve güveni vardı. Zira Karabekir Paşa'nın neye azmettiyse onda muvaffak olduğunun en yakın şahidi onlar olmuşlardı.

4 Mayıs'ta vakit kaybetmeden “Vilâyat-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Erzurum Şubesi” Reisi Hoca Raif Efendi ve diğer yöneticilerle görüşen Karabekir Paşa onlara **“Türklerin elinde bulunan silahların tesliminin söz konusu olmadığını fakat bununla birlikte her işin millî bir**

⁹³ Karabekir, *Paşaların Hesaplaşması*, s.45.

⁹⁴ 1915 yılında elie geçirdikleri Erzurum'dan 1917 yılında imzalanan Brest-Litovsk antlaşması ile çekilmek zorunda kalan Ruslar yerlerini Ermenilere bırakmışlardır. Ermeni tehlikesiyle karşılaşan Erzurum, 12 Mart 1918 tarihinde Karabekir Paşa'nın komutanlığını yaptığı I. Kafkas Kolordusu tarafından kurtarılacaktır. (Ayrıntılı bilgi için bkz.; Kâzım Karabekir, *Cihan Harbini Nasıl İdare Ettik? Erzincan ve Erzurum'un Kurtuluşu*, C.III, Emre yayınları, İstanbul, 2000).

karar şeklinde tecellisi için Erzurum'da toplanacak bir kongrenin yardımına ihtiyaç olduğunu" anlatır.⁹⁵ Bunun yanı sıra milletin, temsilcileri aracılığı ile iradesini ortaya koyması halinde kendisinin de halkın sinesine yaslanarak işgallere karşı geleceğini belirtir.⁹⁶ Böylece Erzurum'da da millî mukavemet hareketi ateşlenmiş olur. İstanbul Hükûmeti'nin ve İngiliz işgal yarbayı Rawlinson'un bölgedeki nüfuzu nedeniyle faaliyetlerini fazla etkinleştiremeyen Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Karabekir Paşa'nın Erzurum'a gelmesiyle birlikte çok daha rahat ve faal olarak çalışmaya başlayacaktır.⁹⁷

Erzurum'da kendisini ziyarete gelen İngiliz Albayı Rawlinson'a, tümenlere ve kolorduya emir verme yetkisi olmadığını hatırlatan Karabekir Paşa Onu halkın elindeki silahları almaya kalkışmasının doğuracağı mahzurlar konusunda da uyarır. Karabekir Paşa Rawlinson'a, senelerden beri Ermeni mezâlimiyle inlemiş olan halkın, son günlerde sıkça duyulan buraların Ermenilere verileceği şeklindeki şayialarla iyice çileden çıktığını belirtmiştir. Ayrıca yetkisi dahilinde olan olmayan her işe karışmasının, ordunun silahlarının ve kumandanlarının toplanıldığı şeklinde bir izlenim uyandırmasının kendisinin hayatına bile mâl olabileceği telkininde bulunmuştur.⁹⁸

Karabekir Paşa'nın Türk İstiklâl Savaşında yaptığı en önemli işlerden birisi de hiç şüphesiz ki ordunun ve halkın elindeki silahları, mühimmatı İngiliz kuvvetlerine teslim etmemek kararı olmuştur. Zira bunda büyük ölçüde başarı da elde etmiştir. Erzurum'a varışı ile birlikte bu kararını planlı bir şekilde uygulama safhasına geçirmiş ve halkı da bu amaç doğrultusunda teşvik etmiştir. Yaptığı her türlü teşebbüsü halka mâl ederek meşru bir

⁹⁵ Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s.57-58.

⁹⁶ Adivar, *a.g.e.*, s.43.

⁹⁷ Cevat Dursunoğlu, *Millî Mücadele'de Erzurum*, Ankara, 1998, s.47-48.

⁹⁸ Karabekir, *a.g.e.*, s.61.

zeminde hareket etmek esas olarak Onun karakterinin bariz bir tezahürüydü.

Harbiye Nezâreti Karabekir Paşa'dan görev bölgesindeki silahların bir an önce teslimini sağlamasını istemektedir. Bu arada İngiliz işgal yarbayı Rawlinson'da Karabekir Paşa'yı **“Silah teslimini isteyerek geciktirmek”** suçuyla İstanbul'daki “Yüksek Komisyon”a şikayet etmekle tehdit etmektedir. Karabekir Paşa esas olarak millî menfaatler gereği amaca ulaşana kadar ne İstanbul Hükûmeti'nin ne de Rawlinson'un tepkisini çekmek istemektedir. Kendinin ortaya çıkarak silah teslimini alenen engellemesi millî mücadelenin bu aşamasında bir takım sorunlar yaratabilirdi. Oysa halk, gizliden gizliye silahları teslim etmemeye, gerek işgal kuvvetlerine ve gerekse İstanbul Hükûmeti'ne karşı çıkmaya teşvik edilerek daha etkili bir propaganda yapılmış olacaktı.⁹⁹ Karabekir Paşa bu yüzden silah teslimi konusunda bir plan tertip edecektir ve bu plan neticesinde silahları Ermenilere taşıyan trenler Hasankale'den öteye gidemeyeceklerdir. Burada Türk milliyetçilerinin trenlere hücum ederek teslim aldıkları silah ve cephaneler, 1920 yılında Karabekir Paşa'nın Ermenilere karşı harekâtında kullanılacaktır.¹⁰⁰ Bu planın uygulanması şu şekilde olmuştur:

Bir miktar gereksiz sürgü kolu ve kamaları bir trene yükleten Karabekir Paşa bunları iki subay ve birkaç er ile hududa gönderir. Bu tren Karabekir Paşa'nın yolda yıktırdığı yarmadan geçemeyerek duracaktır. Karabekir Paşa'nın emri uyarınca askerler ve halk bu yolun açılmasına yardım etmeyecektir. Bu arada da Sarıkamış'tan gelecek Ermeni trenleri hududumuzdan içeri sokulmayacaktır. Köylü kılığına girmiş birkaç subayımız etraflarına topladıkları köylülerle birlikte trene hücum edecekler ve treni güya korumakla görevli kendi subaylarımızın ellerini bağlayacaklardır. Trenin bütün yükü bu şekilde dağlara kaçırılacaktır.

⁹⁹ Karabekir, a.g.e., s.124.

¹⁰⁰ Adıvar, a.g.e., s.44.

Trendeki İngilizler ise sadece korkutmakla yetinilecektir. Bundan sonra da “Erzurum ve Pasinler Müdafaa-i Hukuk Heyetleri” ve halkı vilâyete başvurarak **“Silahlarımızın trenle gittiğini gördük, Ermeniler’in katliamda bulundukları bir durumda biz buna razı olamayız”** diyerek ilgili mercilere müracaatta bulunacaklar. Valilik de bu durumu derhal Karabekir Paşa’ya ve İstanbul’a bildirecektir.

Karabekir Paşa ise bütün bu faaliyetlerden önce Harbiye Nezâreti’ne ve Rawlinson’a 26 Temmuz 1919’da yazmış olduğu şu telgrafla olayın meşruiyet zeminini hazırlamış olacaktır: **“Ermeniler’in sınırın ötesindeki müslüman halka karşı yaptıkları mezâlimin aynı şekilde Anadolu’daki halka da uygulanacağı kanaati, halk üzerinde derin endişeler yaratmıştır. Nitekim Ermeniler’in Sivas’a kadar gidecekleri hakkında kopardıkları yaygaraların yanı sıra, bir dizi mühimmatın trenle Sarıkamış üzerinden gönderilmekte olduğu haberi buradaki ahalinin heyecanını ve coşkusu bir kat daha arttırmıştır. Tekrar Ermeni mezâlimi altında kalmak istemeyen halkın, silahların Ermenilere gönderilmesine engel olmaya çalışacakları gibi bu konuda resmî makamlara da bir takım başvurularda bulunmaları da kaçınılmazdır.”** Karabekir Paşa bu aşamada Erzurum Kongresi’nde alınacak olan **“artık silah teslim edilmeyeceği”** kararını da bir koz olarak kullanacaktır. Bu yüzden silahları gerek trenle Sarıkamış’a gerekse karadan Trabzon’a göndermenin bir takım sorunlar yarattığını vurgulayacak olan Karabekir Paşa Harbiye Nezâreti’ne, silahları İtilâf temsilcilerinin gözetimi altında Erzurum’da muhafaza etmenin en doğru seçim olacağını, nitekim böyle bir sorumluluğu kendisinin almaya hazır bulunduğunu bildirecektir.¹⁰¹

Karabekir Paşa’nın bu şekilde uygulamaya geçen planlarına rağmen Harbiye Nezâreti silahların teslimi konusunda hala ısrarlıdır. Bununla birlikte, Karabekir Paşa’nın **“Halkımız yurdunun ve namusunun**

¹⁰¹ Karabekir, a.g.e, s.122-125.

korunması için silahların teslimine karşı çıkıyor ve bu uğurda gerekirse ayaklanıyor” şeklinde bahaneleriyle iş olmaza sokuluyor ve millî mücadele için gerekli olan bu silahların ve mühimmatın düşman eline geçmesi engellenmeye çalışılıyordu. Daha da önemlisi İngilizler bu şekilde epeyce vakit kaybına uğratılmıştı. Nitekim buralarda fazla tutunamayacağını anlayan İngilizler bir süre sonra Kafkasya’dan yavaş yavaş çekilme kararı alacaklardır.¹⁰²

¹⁰² Kırzioğlu, a.g.e., s.129.

B-) KÂZİM KARABEKİR PAŞA'NIN BÖLGEDEKİ SOSYAL FAALİYETLERİ

1-) Halkın Huzur ve Güvenliğini Sağlama Çalışmaları

Karabekir Paşa, Erzurum'a gelişinin hemen ardından bölgede halkın huzur ve güvenliğini sağlamaya yönelik bir takım hazırlıklara girişmiştir. Ordunun bir saldırı savaşına hazırlanması, bir sonraki başlıkta ayrıntılarıyla değineceğimiz üzere Çocuklar Ordusunun teşkili, millî kurtuluşun her sahada gelişmesi için ordu tarafından halka yardım edilmesi bu hazırlıkların başlıcalarını oluşturmuyordu. Bunu dışında İstanbul Hükûmeti ile İngiliz kontrol heyetinin birlikte yürüttükleri millî mücadeleye aleyhtar çalışmalara karşı; askerî ve millî teşkilâtın ortadan kaldırılmayacağı, Türk kumandanların İstanbul'a ve İngilizlere teslimine karşı durulacağı, silah ve cephanelerin verilmeyeceği, herhangi bir mıntakaya taarruzun genel müdafaayı zorunlu kılacağı gibi ilkeler konusunda halk uyarılmış ve millî mücadele yolunda çalışmaya davet edilmiştir. Geçen kış mevsiminde Elviye-i Selâse'nin tahliye kararıyla maddi ve manevi olarak eziklik duygusuna kapılmış olan halk bu girişimlerle tekrar kendine güven duymaya başlayacaktır.¹⁰³ Nitekim Karabekir Paşa, yukarıda değindiğimiz üzere Erzurum'daki Müdafaai Hukuk temsilcileriyle olan görüşmesinde açık yüreklilikle **"Ben Erzurum'un Doğusunda oldukça Erzurum'a ecnebi hakim olamaz"** diyerek yöre halkına güven telkin etmeyi ihmâl etmemiştir.¹⁰⁴

Karabekir Paşa, bundan sonra ilk iş olarak telsiz-telgraf istasyonunu faaliyete geçirir. Rusça ve Fransızca bilenleri ajansın başına oturtur. İstanbul ve Karadeniz'deki gemilerin haberleşmelerini dinlemeye başlar. Ayrıca, Dünya Savaşında görev yapmış olan Kürt Alaylarının kumandanlarını çağırarak onlara Kürtlük propagandasının zararları hakkında bilgi verir. Bu propagandaların Ermenilerin işine yarayacağını ve

¹⁰³ Karabekir, *İstiklâl Harbimizin Esasları*, s.51-52.

¹⁰⁴ Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s.60.

nihayetinde bundan Kürtlerin zararlı çıkacağını anlatarak bu bölgelerdeki ayrılık düşüncelerinin önüne geçer.

Karabekir Paşa bu çalışmaların yanı sıra bir yandan da İstiklâl savaşı için elindeki mevcut askeri birliklerin ve teçhizatın muhasebesini yapmaktadır. Mevcut duruma göre, dört fırkalı kolordusu 17860 asker ve 30.000 tüfenkle her zaman savaşa hazırды. Buna muhtelif sınıfları, aşiretleri, milisleri dahil ettiğinde 50.000 kişilik bir ordu emri altında bulunuyordu.¹⁰⁵

2-)Yetim Çocukların Himaye ve Bakım Çalışmaları

Karabekir Paşa millî mücadele yolunda başlattığı askerî çalışmaları sosyal ve kültürel etkinliklerle de destekleyebilmiş çok yönlü bir insandır.¹⁰⁶ XV. Kolordu komutanı olarak göreve başlamasıyla birlikte görev bölgesinde bakımsız ve Ermeni mezâlimi neticesinde yetim kalmış Türk çocukları ile karşılaşan¹⁰⁷ Karabekir Paşa, bu kimsesiz, fakir ve yetim kalmış çocuklara kol kanat germeyi kendisi için bir vazife addedecektir. Bu yüzdendir ki O, çocuklar için yapmış olduğu himaye ve bakım çalışmaları neticesinde şehit yavrularının kurtarıcısı ve terbiyecisi "Yetimler Babası Kâzım Karabekir Paşa" olarak anılmıştır.¹⁰⁸ Karabekir Paşa bu çalışmaları bir dava olarak görmüştür.¹⁰⁹

Karabekir Paşa'nın kimsesiz çocuklara yönelik faaliyetleri Doğu Anadolu Bölgesine hakim oluşuyla beraber belli bir plan ve program

¹⁰⁵ Karabekir, a.g.e., s.62.

¹⁰⁶ Nuri Köstüklü, "Kâzım Karabekir, Kültür ve Eğitim", *Türk Kültürü*, Şubat 1992, S.346, s.70.

¹⁰⁷ Nuri Köstüklü, "Karabekir'in Açtığı Okullar", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Temmuz 1985, S.5, s.31.

¹⁰⁸ Tütüncü, a.g.e., s.65.

¹⁰⁹ Karabekir Paşa, kendi ifadesiyle bu konudaki hassasiyetini şöyle dile getirmektedir: "Yoksul ve bakımsız çocukları devlet himayesine alarak memleketin diğer çocukları gibi başarılı ve hayat mücadelesine kudretli kılacak maddî ve fikrî bir talim ve terbiye ile donatmak; benim öfeden beri güttüğüm bir davadır. Ben buna 'Çocuk Davamız'diyorum." (Kâzım Karabekir Paşa, *Çocuk Davamız*, C.I, (Yay.Haz.: Faruk Özerengin), İstanbul, 2000, s.9.

dahilinde hızlanacaktır. Onun millî mücadele içindeki bu tür çalışmaları Erzurum'a gelirken geçtiği Bayburt'ta, bir eve doldurulmuş yüz kadar kimsesiz ve haftalarca bir şey yiyememekten dolayı bir deri bir kemik kalmış çocuğu görmesiyle başlar. Bu çocukları derhal iyi bir şekilde doyurarak ve Erzurum'a aldirarak bölgedeki çocuklar için ilk çalışmalarına başlamış olur.¹¹⁰

Karabekir Paşa, 24 Mayıs 1919 tarihinde Erzurum Darüleytâmı'ndan (Yetimler Yurdu) aldığı yaşı on ikiden yukarı olan çocuklardan 33'ünü, İki Kolorduluk Sanayi Takımları'na verir ve Harbiye Nezâreti'nden aldığı izinle bunu diğer kolordulara da yayar. Terhis yüzünden boşalan kolordu kadroları Bayburt ve Erzurum'dan getirilen çocuklarla doldurulmaya başlanır. Bu çocuklar günün bir yarısında okuma-yazma, diğer bir yarısında da sanayi şubesine göre; terzi, kunduracı, sarâç çıraklığına başlarlar. Böylece çocuklara askerî kuvvetlerin içerisinde bir asker gibi yeme, giyinme ve beden terbiyesi imkânı tanınmış olur. Nitekim bu şekilde ilk olarak beş yüz kadar çaresiz çocuğun hayatları kurtulmuş olacaktır.¹¹¹ Sağlık bilgisi, din bilgisi ve günlük hayatta kullanılan çeşitli araç ve gereçlerin kullanımı gibi çeşitli konularda da bilgiyle donatılan bu çocuklarda göze çarpan en önemli özellik ise dürüstlük ve doğru sözlülüktü.¹¹²

Karabekir Paşa, Sivas Kongresi'nin ardından yine Sivas'ta toplanarak İstiklâl Savaşı için önemli kararların alındığı Kumandanlar Toplantısında, "Çocuk Davası"nın "İstiklâl Davası" ile birlikte ele alınmasının gerekliliği üzerinde duracak ve Doğu'da yaptığı çocuk teşkilâtının tüm yurda teşmil edilmesini Temsil Heyeti'nden, kumandanlardan ve özellikle bu teşkilâtı gören içinde yaşayan ve takdir eden Mustafa Kemal Paşa'dan rica edecektir.¹¹³

¹¹⁰ Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s.58-59.

¹¹¹ Karabekir, *Çocuk Davamız*, C.I, s.16-17.

¹¹² Adıvar, *a.g.e.*, s.256-257.

¹¹³ Karabekir, *a.g.e.*, s.21.

Erzurum ve diğer Doğu illerinde bulunan birçok yoksul ve kimsesiz çocuğa şefkatli kollarını açan Karabekir Paşa, 1920 yılından itibaren Doğu'da; Sanayi Mektebi¹¹⁴, Leylî Eytâm İptidâî Mektebi, Erzurum Ana Mektebi, Otomobil Mektebi (veya İş Ocağı), Sıhhiye Mektebi, Sarıkamış Askerî İdadisi, Sarıkamış Ana Mektebi gibi sosyal işlevi son derece yüksek birçok okul açmıştır.¹¹⁵

Erzurum kamuoyunu aydınlatmak amacıyla şehrin doğusunda kurulmuş olan, Karabekir Paşa'nın deyimiyle "İbret yeri" adındaki küçük tiyatrodan eğitime tabi tutulmuş çocuklar her tatil günü çeşitli gösterilerde bulunuyorlardı. Bu faaliyetler millî mücadelenin hassas bir döneminde bu küçükleri izleyen halk üzerinde büyük bir etkiye sahip oluyordu.¹¹⁶

Karabekir Paşa'nın çalışmaları ile bölgedeki yetim ve öksüz kız çocukları açlık ve sefaletten kurtarılmak amacıyla hali vakti yerinde kimselere veya çocuksuzlara resmî işlemler çerçevesinde "evlâtlık" olarak verilmişlerdir. Bu şekilde Doğu'dan toplanan 2000 kadar kız çocuğu "evlâtlık" olarak verilmiş, 1000 kadarı da 1926'ya kadar Kars, Erzurum ve Erzincan Kız İlkokulu ve Ortaokulu'nda yatılı olarak okutulmuştur. Bunlardan yetişkin olanları evlenince çeyiz masrafları da toplanan yardımlar aracılığı ile giderilmiştir.¹¹⁷ Karabekir Paşa'nın çalışmaları ile toplanarak himaye gören Türk erkek yetim ve öksüz çocuklarının sayısı ise 1922 yılı sonlarında 4000'e kadar ulaşmıştır.¹¹⁸

¹¹⁴ Zamanın şartlarına göre modern bir müessese görünümünde olan Sanayi Mektebinden kırk kadar öğrencinin bilgi ve becerilerini arttırmak amacıyla yurt dışına gönderilmeleri için Karabekir Paşa tarafından bazı çalışmaların yapıldığı anlaşılmaktadır. (Köstüklü, a.g.m., s.31-32).

¹¹⁵ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz.; Nuri Köstüklü, "Kâzım Karabekir'in Açtığı Okullar", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Temmuz 1985, S.5, s.31-35 ve Ağustos 1985, S.6, s.36-41.

¹¹⁶ Kırzioğlu, a.g.e., s.155-156.

¹¹⁷ Kırzioğlu, a.g.e., s.157.

¹¹⁸ Karabekir Paşa'nın bu yetimleri içinden: Reşit Pasin ve Eleşgirtli Zeki İlder Paşalar gibi Orgeneral, Arhavi Ord.Prof.Dr.Bekir Sıtkı Baykal gibi Tarih ve Selimli Kâzım Aras gibi Tıp Profesörleri, Kağızman-Paslı Ali Topçu gibi Almanya'da Ormancilık doktorası yapmış uzmanlar, Revan göçmeni Abbas Çetin gibi Hukukçu ve Kars milletvekilleri yetişmiştir.(Kırzioğlu, a.g.e., s.157-158).

Erzurumlu bütün çocukların büyük bir istek ve sevinç içinde karşıladıkları "Erzurum Çocuklar Ordusu"nun teşkilâtı Karabekir Paşa tarafından 1 Mayıs 1920'de yapılmıştır. Bu ordu başlangıçta dört gürbüz alayından oluşuyordu. Bunlar: 1) Yatılı Askerî İlkokul, 2) Kolordu Sanâyi Takımları: Tesviyeci, Demirci ve Kuyumcu Sanatlarını öğreten Alay Okulu, 3) Demiryolu Okulu, 4) Ana Okulu gürbüzleri idi. Birinci Avcı Gürbüz Alayı 1100, İkinci Sultânî (Lise) Gürbüz Alayı 180, Üçüncü Albayrak Gürbüz Alayı 150, Dördüncü Yeşilbayrak Gürbüz Alayı 220 mevcuttuydu. Bu alaylarda askerî eğitimin yanı sıra binicilik, bisiklet, futbol, her türlü idman sporları ve diğer millî sporlar da ders olarak veriliyordu.¹¹⁹

Sarıkamış ise Karabekir Paşa tarafından adeta bir "Çocuklar Ordusu Kasabası" haline getirilmiştir. İbret yeri (tiyatro), Müze, Müzik Okulu, Hanımlar için Kurslar, Spor Klüpleri, Okuma Salonu, Okuma-Yazma Kursları açılarak, 25 Ağustos 1921'den itibaren "Varlık Gazetesi" çıkarılarak, Sinema ve Film Kitaplığı oluşturularak, Ağaç, Spor, Kitap ve Atış Bayramları düzenlenerek Sarıkamış çocukları Türkiye'nin en seçkin, çalışkan, sağlıklı ve becerikli çocukları haline getirilmişlerdir.¹²⁰ Çocuklar Ordusu son şeklini aldığı 1 Ağustos 1922 tarihinde ise Doğu'nun çeşitli illerinde 17 Alaydan müteşekkil bir durumdaydı.¹²¹

Karabekir Paşa, Gümrü'yü ele geçirmesinin ardından bölgede bulunan Amerikalı uzmanların (Yakın-Doğu Kafkasya Hayır Cemiyeti), Ermeni çocuklarını nasıl yetiştirdiklerine şahit olmuştur. Nitekim bu deneyim Türk çocuklarına uygulanacak eğitim politikasının yöntemi konusunda Karabekir Paşa'nın düşüncelerini olumlu manada etkileyecektir.¹²² Karabekir

¹¹⁹ Karabekir, **Çocuk Davamız**, C.I, s.62.

¹²⁰ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.; (Karabekir, **a.g.e**, s.71-84).

¹²¹ Karabekir, **a.g.e**, s. 87.

¹²² Karabekir, **İstiklâl Harbimiz**, C.II, Emre yayınları, Genişletilmiş İkinci baskı, İstanbul, 1993, s.310-311.

Paşa Türk oldukları sabit bulunan Kars'taki yüz çocuğu Amerikalı müdürleriyle anlaşarak resmî bir protokol ile himayesine almıştır.¹²³

Karabekir Paşa'nın çalışmalarıyla Çocuklar Ordusu için bir de bütçe oluşturuldu. Karabekir Paşa başkanlığı'nda 12 Kasım 1921 tarihinde resmen kurulmuş olan "Doğu Çocuklarını Koruma Cemiyeti"yle ise bütün muhtaç çocuklara yardım imkânları genişletilmiş olacaktır.¹²⁴ Karabekir Paşa ayrıca her sene, bu cemiyetin kurulduğu günde bir "Kitap Bayramı"nın tertip edilmesini ve bu bayram gününden önceki haftanın da "Çocuklar Bayramı" olarak kutlanmasını sağlayacaktır.¹²⁵

Bu eğitimsel ve kültürel faaliyetler Karabekir Paşa'nın çalışmalarıyla "İdman Bayramı" ve "Ağaç Bayramı" gibi etkinliklerle desteklenmiştir.¹²⁶ Bu tür bayramlar Karabekir Paşa'nın deyimiyle; **"Halkı ve çocukları, maddî ve manevî faydalı, zevkli, meşgul edecek kalkınma bayramları"** idi.¹²⁷

¹²³ Karabekir, **Çocuk Davamız**, C.I, s.74-75.

¹²⁴ Karabekir, **a.g.e.**, s.75.

¹²⁵ Karabekir, **İstiklâl Harbimiz**, C.II. s.313.

¹²⁶ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz.; Nuri Köstüklü, **"Kâzım Karabekir Paşa'nın Millî Mücadele Yıllarında Doğu Anadolu'da Tertip Ettiği Bayramlar"**, **Türk Kültürü**, Ocak 1997, S.405, s.36-41.

¹²⁷ Köstüklü, **a.g.m.**, s.37.

C-) KÂZİM KARABEKİR PAŞA'NIN SİYASÎ FAALİYETLERİ

1-) Mustafa Kemal Paşa'nın Faaliyetlerine Destek Vermesi ve İstanbul Hükûmeti ile İlişkileri

15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir, İtilâf Devletlerinin vesayeti altındaki Yunanlılar tarafından işgal edilmişti. Karabekir Paşa, söz konusu günde İzmir'e yapılan bu tecavüzün yarın bütün vatan sathına yayılacağını biliyordu. Bu yüzden Erzurum'da hemen büyük bir miting düzenledi ve İtilâf Devletlerine şiddetli protestolar yazılmasını sağladı. Ayrıca bu acıklı hadiseyi bir piyes haline getiren Karabekir Paşa, subaylar ve muallimler vasıtasıyla bu piyesleri sahneleyecek ve bu şekilde halkın da cereyan eden olaylar hakkında aydınlanması için çaba sarf edecektir.¹²⁸

Kendisine geniş yetkiler veren bir talimatname ile Dokuzuncu Ordu Müfettişliği'ne tayin edilen Mustafa Kemal Paşa da bu sırada Samsun'a ayak basmış durumdadır.(19 Mayıs 1919). Karabekir Paşa'ya bir yazdığı telgrafta;

"...Millet ve memlekete medyun olduğumuz en son vazife-i vicdaniyeyi yakından mesai ile en iyi ifâ etmek mümkün olacağı kanaatiyle bu son memuriyeti kabul ettim. Bir an evvel zat-ı âlinize mülâki olmak arzusundayım"¹²⁹

diyordu. Karabekir Paşa bir aydır beklediği bu habere çok sevinmiştir. Bu haberi takiben memleket dahilinde cereyan eden olaylar hakkında bilgi alış

¹²⁸ Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, C.I, s.64-65.; İzmir'in işgaliyle Hükûmet "Alınması gereken tüm tedbirleri almalarına rağmen İzmir'in işgaline engel olamayıp müşkil duruma düştükleri gerekçesiyle ve yeni bir kabinenin teşkiline imkan vermek amacıyla," istifa ettiğini beyan etmiştir. Yeni Hükûmet yine Damat Ferit Paşa'nın başkanlığında kurulacak ve Harbiye Nezareti'ne Şevket Turgut Paşa, Bahriye'ye Avni Paşa, Dahiliye'ye Ali Kemal Bey tayin olunacaktır. (Selek, *Anadolu İhtilali*, s. 239.; Karabekir, a.g.e., s.68-69.)

¹²⁹ *Nutuk*, C.III, X. Belge, s.1212.

verisinde bulunmak üzere Mustafa Kemal Paşa ile Karabekir Paşa arasında yoğun bir telgraf trafiği başlayacaktır.

Mustafa Kemal Paşa, 8 Haziran'da Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa tarafından İstanbul'a geri çağrıldığını bildiren bir şifre alır. Zira İngilizlerin Karadeniz Orduları Başkomutanı Milne 6 Haziran'da Harbiye Nezareti'ne bir yazı göndererek Mustafa Kemal Paşa gibi kıymetli bir generalin maiyetiyle birlikte Anadolu'da dolaşmasının sakıncalarını dile getirmiş ve Onun hemen geri çağrılmasını istemişti.¹³⁰ Mustafa Kemal Paşa bunun üzerine Karabekir Paşa'ya vaziyeti açıklamak üzere gönderdiği bir telgrafta: ***"Milletin hukukunun ve İstiklâlinin kazanılması uğrunda millet ile çalışmak fikrinde olduğunu, bu gaye için de milletin sinesine iltica ederek namus ve vicdan vazifesiyle fedakarca çalışmak gerektiğini"*** bildirerek ***"İstanbul'a gitmenin İngilizlere esir olmak manasına geldiğini, bu durumun da millî amacı engelleyeceğini, vazifeye devam edebilmesi için aynı fikir ve kanaatte olduğunu bildiği Karabekir Paşa gibi dava arkadaşlarının desteğine ve yardımlarına ihtiyacı olduğunu"*** vurgulayacaktır.¹³¹ Karabekir Paşa'da verdiği cevapta Mustafa Kemal Paşa'ya tamamıyla katıldığını beyan etmiş ve ***"Zat-ı samilerinin Doğu'ya bir an önce teşrifleriyle mutlu olacağını"*** bildirmiştir.

Karabekir Paşa'ya göre, Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum'a gelişinin gecikmesi millî teşkilâtın çok kuvvetli olmadığı yerlerde kendisi için bir sorun teşkil edebilirdi. Oysa Erzurum bu anlamda çok kuvvetliydi. Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey gibi önemli şahsiyetlerin Erzurum'da toplanacak olan Kongre'ye iltihak eylemeleri millet içindeki nüfuzlarının daha da artmasını sağlayacaktı. Bu da işlerin daha da kolaylaşacağı anlamına geliyordu.¹³²

¹³⁰ Selvi, a.g.e., s.91.

¹³¹ Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Bayannameleri, C.IV, AKDHYK.Atatürk Araştırma Merkezi yayınları, Ankara, 1991, s.31.

¹³² Karabekir, a.g.e., s.84-85.

İşgallere, zulümlere ve özellikle Damat Ferit Paşa'nın Doğu vilâyetlerine muhtariyet verme fikrine karşı bir tepki olarak 19-21 Haziran 1919 tarihleri arasında "Erzurum Vilâyet Kongresi"¹³³ düzenlenmiştir. Bu küçük kongre, yine Erzurum'da toplanması planlanan Büyük Kongre için bir hazırlık safhası oluşturacaktır. Karabekir Paşa, bu kongrede oluşturulmuş ve Büyük Kongre için düşünülen karar taslağını Amasya'da bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya 17 Haziran 1919 tarihli telgrafıyla şu şekilde özetleyerek göndermiştir:

- a) Askerî ve millî teşkilâtımız yok edilemez.
- b) İş başındaki (Vali, mutasarrıf, kaymakam ve kumandan gibi) kimseler karşılığı yerine gelmeden değiştirilemez.
- c) Silah cephane ve araçlar düşmana teslim edilemez.
- d) Herhangi bir bölgeye yapılan saldırı genel savunmayı mecbur kılar.¹³⁴

Karabekir Paşa, bu hususları merkezleri Erzurum ve Trabzon'da bulunan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine de bildirmiş ve derhal Erzurum Kongresi'nin esasları üzerinde çalışmaya koyulmuştur.¹³⁵ Ayrıca O, Doğu'daki Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti teşkilâtını memleketin en ücra köşelerine teşmil etmek için de yoğun bir şekilde mesai sarf etmektedir.

Bu arada Amasya'da bir araya gelen Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey ve Ali Fuat Paşa tarafından 22 Haziran 1919 tarihinde millî mücadelenin amacını, gerekçesini ve yöntemini belirleyen Amasya Tamimi¹³⁶

¹³³ Bu Kongreye, Erzurum Vilâyeti'nin bütün kazalarından 21 temsilci katılmış ve " *Ermeni saldırılarına karşı bölgeyi son ferdin ölümüne kadar korumak, Osmanlı Camiasından ayrılmamak için her fedakârlığı göze almak*" kararları üzerinde ısrarla durulmuştur. (Bkz.; Fahrettin Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi, Ankara, 1993*, s.107-108.)

¹³⁴ Kırzioğlu, *Kâzım Karabekir*, s.26.; Kongre kararlarının tam metni için bkz.; Dursunoğlu, *a.g.e.*, *Belge:5*, s.130-132.

¹³⁵ Karabekir, *a.g.e.*, s.75.

¹³⁶ Bu Tamim özü itibarıyla, Anadolu'daki ve Rumeli'deki Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerini birleştirmek, bunları bir merkezden yönetmek ve adlarına iş görmek amacıyla Sivas'ta ulusal bir Kongre toplanması kararını dile getirmiştir. (Bkz.; *Nutuk, C.I*, s.42-43.)

yayımlanmıştı. Bu Tamim yayımlanmadan önce Karabekir Paşa da haberdar edilmiş ve Onun da bu konu hakkında fikir ve görüşleri alınmıştır. Nitekim Karabekir Paşa da bu Tamime muvafakat reyi vermiştir.¹³⁷

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'a çağrıldığı halde bu emre uymadığı, ahâliyi Hükûmete karşı tahrike teşebbüs ettiği gibi suçlamalardan dolayı 23 Haziran 1919 tarihli Meclisi Vükelâ Kararı ile 3. Ordu Müfettişliği görevinden azledilmiştir.¹³⁸ Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa'nın göndermiş olduğu başka bir telgraftan, boşalan bu göreve Karabekir Paşa'nın tayininin kararlaştırıldığı anlaşılmaktadır. Bu durumda Harbiye Nezâreti'nden, boşalacak kolordusunun başına geçmek üzere Karabekir Paşa'ya kimi uygun gördüğü soruluyordu. Karabekir Paşa, Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa'ya verdiği cevapta ***"Kolordusunu emanet edecek uygun bir kimsenin bulunmadığını ve kendisinin Erzurum'dan ayrılmasının telâfisi mümkün olmayan hadiselerle yol açacağını, Mustafa Kemal gibi önemli kumandanların birer bahaneyle görevlerinden alınmasının milletimizin yok oluşunu hızlandırmaktan başka bir şeye sebebiyet vermeyeceğini ve bu durumda Mustafa Kemal Paşa'nın görevinden alınmasının -şayet sağlık durumuyla ilgili bir engel yoksa- tehlikeden başka bir şey yaratmayacağını"*** açıklamıştır.¹³⁹

Mustafa Kemal Paşa, yanında Rauf Bey ve maiyetiyle beraber 3 Temmuz 1919 tarihinde Erzurum'a vasil olur. Karabekir Paşa, Mustafa Kemal Paşa'yı ve maiyetini şehre 17 km. mesafedeki Ilıca'da kurmaylarıyla beraber karşılar. Halk, birlikler ve şehit yavrularıyla beraber sevinç gösterileri içinde parlak bir karşılama merasimi yapılır.¹⁴⁰ Mustafa Kemal Paşa ise bu sırada, görevinden azledilmiş olması ve Refet Paşa'dan aldığı

¹³⁷ Cebesoy, a.g.e., s. 91-92.; Orbay, a.g.e., s.305-306.

¹³⁸ Fahrettin Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, Ankara, 1993, s.126-127.

¹³⁹ Karabekir, a.g.e., s.91-92.; Orbay, a.g.e., s.314-315.

¹⁴⁰ Dursunoğlu, a.g.e., s.73-74.; Karabekir, a.g.e., s.102.

bir telgraf¹⁴¹ nedeniyle üzgündür. Karabekir Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya **“Müfettişlikten ve hatta askerlikten hiç tereddüt etmeden ayrılabilceğini, halkın ve ordunun kendisine desteğinin aynen devam edeceğini, her hal-u kârda Ona hürmetkâr bulunacağını”** izah ederek güven telkin eder. Zira Karabekir Paşa, daha İstanbul'da iken Mustafa Kemal Paşa'yı millî mücadelenin lideri adfetmişti. Mustafa Kemal Paşa Erzurum'a sıradan bir millet ferdi olarak dahi gelse aynı saygı ve sevgiye mazhar olacaktı. Karabekir Paşa'ya göre artık tek yapılması gereken şey bu millî ruh ile Erzurum Kongresi esaslarında fikirleri birleştirmek ve millî kuvvetle işe başlamaktan ibaretti.¹⁴²

4 Temmuz tarihinde Üçüncü Ordu Müfettişi ve Fahrî Yaver-i Hazret-i Şehriyari Mustafa Kemal Paşa'nın Padişah Vahdettin'in cülûs yıldönümünü kutlayan telgrafı, Erzurum Telgrafhanesi tarafından Posta ve Telgraf Umum Müdürü Refik Halit (Karay)'ın bildirisi üzerine kabul edilmemiştir. Zira 24 Haziran 1919'da Telgraf Umum Müdürü Refik Halit (Karay) telgrafhanelere:

“Mustafa Kemal Paşa Telgraf Umûruna müdahale ettiğinden, azl olunmuştur, Onun telgraflarını kabul etmeyiniz.”

şeklinde bir bildiri göndermişti. Olaya hemen müdahale eden Karabekir Paşa, Erzurum Posta ve Telgraf Başmüdürü İbrahim Efendi'yi ve vekili Halid'i derhal tevkif ettirecektir. Bununla birlikte İstanbul'a çektiği bir telgrafla bu olayı tertip edenlerin elebaşlarının **“ordunun şerefine, namusuna tecavüz etmek”** suçlarıyla yargılanmasını istemiştir.¹⁴³

¹⁴¹ Refet (Bele) Bey, Sivas'tan Mustafa Kemal Paşa'ya hitaben çekmiş olduğu 1 Haziran 1919 tarihli bu telgrafta, İstanbul Hükûmeti'nin millî mücadele aleyhinde aldığı yeni kararları bildirerek, Erzurum'da durum başka türlü harekete elverişli değilse, yalnız 3. Ordu Müfettişliği'nden değil askerlikten de istifa ederek İstanbul'a çağrılmasına sebep bırakmamasını ve böyle bir karara vardığı takdirde artık Sivas'a dönmeyip Erzurum'da kalmasının daha uygun olacağını bildiriyordu. (Bkz.; Kırzioğlu, **Bütünüyle Erzurum Kongresi**, s.128-129.)

¹⁴² Karabekir, **a.g.e.**, s. 102.

¹⁴³ Kırzioğlu, **a.g.e.**, s. 133-135.

Bu telgraf hadisesi nedeniyle 5 Temmuz 1919 tarihinden başlayarak müfettiş ve 9 Temmuz'dan sonra da sivil Mustafa Kemal Paşa imzalı şifreli telgraflar Karabekir Paşa'nın uygun bulmasıyla artık hep "XV. Kolordu Kumandanlığı adına" ve onun şifresiyle gönderilip, cevapları da ona göre alınacaktır. Ayrıca söz konusu tarihten itibaren, "Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Şubesi"nin vilâyet, sancak ve hatta kişilerle olan telgraf haberleşmesi bile XV. Kolordu aracılığıyla ve şifresiyle verilip alınıyordu.¹⁴⁴

5 Temmuz 1919 gecesı Erzurum'da, memleketin durumu ve kurtuluş çareleri hakkında fikir alışverişinde bulunmak üzere İstiklâl savaşında büyük yararlılıkları görülen dokuz kişi arasında çok gizli bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantıda başkan Mustafa Kemal Paşa Ondan sonraki en yetkili isim ise XV. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa'dır. Toplantıda Rauf (Orbay), Mazhar Müfit (Kansu) Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Raif Efendi gibi Türk İstiklâl Savaşının diğer saygın isimleri de bulunmaktaydı.¹⁴⁵ Daha sonra da tekrarlanacak olan bu toplantıda, söz konusu bu isimler işin başında Mustafa Kemal Paşa'nın bulunmasını isterler ve her konuda Ona yardımcı ve destek olacaklarını bildirirler.¹⁴⁶

Karabekir Paşa, 7 Temmuz 1919 tarihinde kendi bölgesinde uyguladığı birtakım yönergelerin, Umûm Kolordularca da uygulanması için Mustafa Kemal Paşa'nın muvafakatini alacaktır. Esas olarak düşmana karşı bir "fiili mukabele kararı" olan bu yönerge ilgili bütün kumandanlara ve kolordulara gönderilmiştir. Bu yönergede **"Askerî ve millî teşkilâtın hiçbir şekilde kaldırılamayacağı, silahların ve mühimmatın katiyen elden çıkarılmayacağı ve vatanın herhangi bir yerinde meydana gelebilecek yeni bir düşman işgali ve harekâtının bütün orduyu ilgilendireceği"** bildirilmiştir.¹⁴⁷

¹⁴⁴ Kırzioğlu, Kâzım Karabekir, s.138-139.

¹⁴⁵ Mazhar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, C.I, TTK. Yayını, Ankara, 1966, s. 30-34.; Dursunoğlu, a.g.e., s.77-78.

¹⁴⁶ Nutuk, s.59-61.

¹⁴⁷ Karabekir, a.g.e., s.106-107.

Mustafa Kemal Paşa'nın Amasya Genelgesi'nin ardından Erzurum'da devam eden çalışmaları, İstanbul Hükûmeti'nin gözünü iyice korkutmuştu. 8 Temmuz 1919 tarihinde söz konusu Hükûmet, Padişahın da muvafakatını alarak Mustafa Kemal Paşa'nın resmî görevine son verdi. Aynı gece Mustafa Kemal Paşa da III. Ordu Müfettişliği göreviyle birlikte askerlikten istifa ettiğini Padişah Vahdettin'e bir telgrafla bildirdi.¹⁴⁸ Kâzım Karabekir Paşa ve Rauf Bey böyle bir azlin millî mücadelenin genel seyri üzerinde yaratacağı menfi etkiler konusunda düşüncelerini Mustafa Kemal Paşa ile daha önceleri paylaşmışlardı. Onlar Mustafa Kemal Paşa'nın askerlikten istifa etmesinin ve millî mücadele için vatanın sade bir evladı olarak işe başlamasının daha doğru olacağı inancındaydılar.¹⁴⁹ Bundan dolayı Mustafa Kemal Paşa'nın istifa haberini yazdığı telgraf makinesinin yanında Onu ilk tebrik edenler de onlar olmuşlardır. Mustafa Kemal Paşa artık milletin sinesinde sade bir fert olarak mücadelesine devam edecektir fakat bazı tereddütleri ve endişeleri vardır.

Nitekim Mustafa Kemal Paşa'nın istifasının hemen ardından arkadaşı ve Karargâhın Kurmay Başkanı olan Kâzım (Dirik) Bey'in elindeki dosyayla odaya girerek mevcut duruma göre görevine devam edemeyeceğini bildirmesi ve elindeki evrakı kime teslim edeceğini sorması Mustafa Kemal Paşa'da derin bir üzüntü yaratacaktır. Rütbesiz ve makamsız bir vatan evladı olarak mücadeleye devam edebilmek için dava arkadaşlarının bundan sonra da desteğini alabilecek midir? Rauf Bey bu menfi olaylar neticesinde Mustafa Kemal Paşa'yı teskin etmeye çalışmaktadır. Tam bu sırada Karabekir Paşa odaya girer. Karabekir Paşa o an için mütarekenin imzalanmasından sonra elde kalabilmiş en kalabalık ve en zinde asker topluluğunun komutanı durumundadır.¹⁵⁰ Fakat O, üstünü ziyaret eden bir

¹⁴⁸ Nutuk, C.I, s.65.

¹⁴⁹ Orbay, a.g.e., s.318-319.

¹⁵⁰ Karabekir'in komuta ettiği XV. Kolordu, Osmanlı Ordusunun mütarekeden sonra varlığını koruyabilmiş tek birliği durumundaydı. Nitekim bu kolordu 12.456 subay ve er mevcudu ile 40.000 kişilik Osmanlı asker mevcudunun 1/3'ine sahiptir. (Akşin, a.g.e., s.435.)

asker tavrıyla son derece saygılı bir şekilde topuklarını birbirine vurarak selam verir ve şöyle der:

"Kumandamda bulunan zabitan ve efradın hümet ve tazimlerini arza geldim. Siz, bundan evvel olduğu gibi bundan böyle de bizim muhterem kumandanımızsınız. Kolordu kumandanına mahsus araba ile maiyetinize bir süvari takımı getirdim. Hepimiz emrinizdeyiz Paşam."¹⁵¹

İşte bu an millî mücadelenin kader anlarından biridir.¹⁵² Mustafa Kemal Paşa bunun üzerine bütün samimiyetiyle Karabekir Paşa'yı kucaklar, yanaklarından tekrar tekrar öper ve teşekkür eder. Anadolu İnkılâbı belki de en önemli imtihanını bu şekilde başarıyla vermiş olacaktır.

2-) Erzurum Kongresi'ndeki Rolü

Erzurum'da toplanacak Kongre'nin 10 Temmuz 1919 tarihinde açılması kararlaştırılmıştı. Kongre için hazırlık çalışmaları yoğun bir şekilde devam ediyordu. Kongre'ye katılacak Erzurum delegeleri de seçilmiş durumdaydı. Bu sırada ortada bir sorun belirdi. Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in de Kongre'ye Erzurum delegesi olarak alınmaları hususu, önemli tartışmaların çıkmasına sebebiyet vermişti. Nitekim Erzurumlular, Müdafaa-i Hukuk Reisi Hoca Raif Efendi ile azâdan Necati Bey vasıtasıyla Karabekir Paşa'nın bu konudaki fikrini almak ihtiyacını hissetmişlerdir. Karabekir Paşa da onlara **"Mustafa Kemal Paşa'nın Ordu Kumandanı olarak hayatının en büyük kazancını milleti için feda ettiğini, kongreye yalnız delege değil başkan bile seçilmesindeki gerekliliği ve Onun**

¹⁵¹ Karabekir, a.g.e., s.108.; Orbay, a.g.e., s.318-323.; İsmet İnönü de Hatıratında bu hadiseyi Mustafa Kemal Paşa'dan dinlediğini belirtmektedir. Nitekim İnönü'nün belirttiğine göre, Mustafa Kemal Paşa Karabekir Paşa'nın bu hareketinden teşekkür ve minnet hisleriyle bahsetmektedir. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa İnönü'ye, geçmiş zaman içinde kendisine kuvvet ve cesaret veren en mühim hadisenin bu olduğunu söylemiştir. (İsmet İnönü, **Hatıralar**, 1. Kitap, (Yayına Hazırlayan: Sabahattin Selek), Ankara, 1985, s.178-179.

¹⁵² Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam**, C.II, İstanbul, 1999, s.106.

samimi olarak çalışacağına, millî iradeye aykırı şeyler yapmayacağına güvenilmesinin lazım geldiğini anlatacaktır.¹⁵³

Karabekir Paşa'nın bu telkinlerinin ardından kongre için delege seçilen M.Cevad (Dursunoğlu) ve Emekli Binbaşı Kâzım (Yurdalan), 20 Temmuz 1919 tarihinde "Vilayât-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Başkanlığına" birer tezkire vererek Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in toplanacak Erzurum Kongresi'nde yerlerine seçilebilmeleri için istifa ettiklerini belirtirler.¹⁵⁴ Bundan sonra Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey, Trabzon'dan gelen 17 delegeye de tanıtılacaktır. Böylece Mustafa Kemal Paşa, Kongre'deki başkanlık seçimi için önemli bir avantaj elde edecektir.¹⁵⁵

Karabekir Paşa bir yandan da Kongre için gelen delegeleri Millî mücadele konusunda aydınlatmaya çalışmaktadır. Onlara **"Erzurum Kongresiyle millî birlik ve millî kuvvetin gösterilmesi lüzûmunu, İstanbul Hükûmeti'nden ve İtilâf kuvvetlerinden korkmamalarını, zira bunların bir iş yapacak halde olmadıklarını ve birliklerimizin Kongre'nin emrinde olacağını"** belirterek güven telkin eder. Delegeler Doğu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'dan duydukları bu sözlerden oldukça memnun olacaklardır.¹⁵⁶

Bu sırada İngilizler mütarekeye gereğince topladıkları silah ve mühimmatı Ermeni arazisinden geçirerek Ermenilerin maneviyatlarını yükseltiyorlar ve Ermenilerin daha çok şımarmalarına yol açıyorlardı. Gelişen bu olaylar neticesinde Erzurum Kongresi esnasında bir Ermeni taarruzuyla karşı karşıya kalmak gibi bir tehlike belirmişti. Bu konu üzerinde Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'le görüşen Karabekir Paşa, Ermenilere

¹⁵³ Karabekir, a.g.e., s.110.

¹⁵⁴ Dursunoğlu, a.g.e., s.80-81.; Nutuk, s.87.; Rauf Orbay hatıratında, Mustafa Kemal Paşa ile kendisinin Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Erzurum Merkezi'ne aza olarak kabul edilmelerinde ve kongreye katılacak murahhaslar arasına seçilmelerinde Karabekir Paşa'nın oldukça önemli bir rol oynadığını belirtmektedir. (Orbay, a.g.e., s.316).

¹⁵⁵ Kırzioğlu, a.g.e., s.140-141.

¹⁵⁶ Karabekir, a.g.e., s.111.

karşı gereken önlemleri almak için hazırlıklarını sürdürdüğünü ve 15 Temmuz'a kadar birlikleri teftiş ederek tatbikat yaptıracağını bildirir. Mustafa Kemal Paşa bu görüşme sırasında Karabekir Paşa'ya, Ermenilere karşı başlatılacak bir hareketin başarıyla sonuçlanması konusunda ümidinin olup olmadığını sorar. Karabekir Paşa da Ona, Ermenilerin başka bir Hükûmetten yardım almamaları halinde iki ay içinde bertaraf edilebileceği güvencesini verir.¹⁵⁷ Bu konuşmadan anlaşıldığına göre Doğu Harekatı'nın ilk sinyalleri verilmeye başlanmıştır.

21 Temmuz tarihinde Karabekir Paşa'nın eline Harbiye Nazırı Ferit Paşa imzalı bir emir gelir. Bu emre göre Karabekir Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın istifasıyla boşalan 3. Ordu Müfettişliği'ne tayin olunmuştur. Bu tayin işi İstanbul Hükûmeti'nin millî mücadeleye karşı başından sonuna kadar yürüttüğü bir taktiğin ifadesidir ki muhtemelen bununla Mustafa Kemal Paşa ile Karabekir Paşa'nın aralarının açılması umudu beslenmiştir. İstanbul Hükûmeti, Anadolu'da oluşturulmaya çalışılan yeni ordunun komutanlarından bir kısmını tutarak bazı uyuşmazlıkların çıkmasını beklemektedir ve bu tayin olayındaki gibi bir takım işgüzarlıklarla millî mücadeleyi baltalamaya çalışmaktadır. Fakat Kâzım Karabekir Paşa bu oyuna gelmeyecektir.¹⁵⁸ Bu yüzdendir ki Karabekir Paşa söz konusu müfettişlik vekaletini alırken Mustafa Kemal Paşa'nın ve Rauf Bey'in onayını almayı ihmal etmemiştir.¹⁵⁹

Delegelerin vaktinde gelememeleri nedeniyle geciken Kongre nihayet 23 Temmuz 1919 tarihinde açıldı. Mustafa Kemal Paşa Kongre'ye başkan seçildi. Kongre'nin açılışını takiben 26 Temmuz itibarıyla Harbiye Nezareti'nden Karabekir Paşa'ya ilginç bir telgraf gedi. Bu telgrafta Erzurum'da bir Kongre'nin toplanmış olduğu, askerın buna karşı ne yaptığı soruluyordu. Karabekir Paşa söz konusu telgrafa verdiği sert ve kesin

¹⁵⁷ Karabekir, a.g.e., s.112-113.

¹⁵⁸ Akşın, a.g.e., s.475.

¹⁵⁹ Karabekir, a.g.e., s.116.; Orbay, a.g.e., s.324-325.

cevapta, ***“Halkın memleketini sahiplendiğini ve bu haklı teşebbüslerin karşısında kendisinin de halka gereken kolaylıkları sağladığını”*** hiçbir tereddüt göstermeksizin söyleyecektir.¹⁶⁰

Karabekir Paşa, askerî işler dışında bir yandan da geceleri Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey’le Kongre çalışmalarını takip ederek günlük olayları değerlendirmektedir. Bu sırada Vali Münir Bey’in gitmesiyle boşalan Alman konsoloshanesi de daha rahat çalışabilmeleri için Karabekir Paşa tarafından Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarına tahsis edilmiştir.¹⁶¹

30 Temmuz 1919 tarihinde, yani henüz Kongre devam ederken XV. Kolordu Kumandanlığı’na Harbiye Nazırı Nazım imzalı bir telgraf gelir. Bu telgrafta Karabekir Paşa’dan, Hükûmetin kararlarına uymayan bir takım işlerde ve davranışlarda bulundukları gerekçesiyle Mustafa Kemal Paşa’nın ve Rauf Bey’in tutuklanarak bir an önce İstanbul’a gönderilmeleri istenmektedir. Karabekir Paşa’nın bu telgrafa da verdiği cevap gayet nettir:

“...Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey’in e’al ve Harekatında vatan ve milletin maksat ve menafîine ve kavanin-i mevcudeye muhalif telâkki edilecek hiçbir hâl ve hareketi olmadığını görüyorum. Müşarünileyhler mülk-i milletin saadet ve selâmeti ile alâkadar her ferd-i vatanperver gibi yaşamaktadırlar.”

Karabekir Paşa telgrafın devamında, Ermenilerin Trabzon ve Samsun’da Pontus Hükûmeti teşkili için çaba sarf ettikleri ve Sivas’a yürüme emeli besledikleri bir sırada İstanbul Hükûmeti’nin bu olaylara tepkisiz kalması ve bununla birlikte memleketin kurtuluşu için çalışan aydınların ve kumandanların birer bahane ile tutuklanmaları konusunda İstanbul Hükûmeti’ni ağır bir dille eleştirmektedir. Nitekim İzmir’den sonra tüm Anadolu’nun Ermeniler ve Rumların istilasıyla karşı karşıya kalma tehlikesi vardır. Karabekir Paşa cevabına şu sözlerle devam eder:

¹⁶⁰ Karabekir, a.g.e., s.120.

¹⁶¹ Karabekir, a.g.e., s.132.

“...Mustafa Kemal Paşa gibi memlekette namusiyle hidemat-ı güzide-i askeriyye ve vatanperveranesiyle tanınmış ve bütün askerlerin de pek ziyade hürmet-i mahsusasını kazanmış ve bahusus henüz yirmi gün evvel memleketin nısfına kumanda etmiş olan ve hâl ve hareketinde menafî-i vataniyeye ve milliyeye mugayir bir şey mahsus ve meşhud olmayan bir zâtın tevkifine bir sebep-i kanunî olamayacağı ve balâda arzettiğim ahvâl dolayısıyla halk ve ordu nazarında da iyi hareket olarak telakki edilemeyeceği cihetle müşarünileyhin tevkifine ve Kolorduca da bunun için muavenette bulunulmasına hâl ve vaziyetin kat’iyen müsait olmadığını arz eylerim.”¹⁶²

Karabekir Paşa’nın bu cevabına rağmen İstanbul Hükûmeti’nin vatana ihaneti alenen devam etmektedir. Bu kez de 5 Ağustos tarihinde ilgili sivil idarelere gönderdikleri bir telgrafla Erzurum Kongresi’nin dağıtılmasını istemektedirler. Buna gerekçe olarak da bu Kongre’nin Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey gibi İstanbul Hükûmeti’ne muhalif kişiler tarafından düzenlenmiş olduğu öne sürülmektedir. Tabii olarak bu telgrafta Mustafa Kemal Paşa’nın ve Rauf Bey’in de tutuklanması istemi de tekrar ediliyordu. Karabekir Paşa söz konusu telgrafa verdiği cevapta ise **“Erzurum Kongresi’nin Doğu illeri halkının karar ve teşebbüsleriyle meydana geldiğini ve İstanbul Hükûmeti’nin bu millî ruh ve mevcudiyeti görmezden gelerek, inkâr ederek tamiri mümkün olmayan zararlara sebebiyet verdiğini”** açıklamış ve **“bu millî heyecanın önünde artık durulamayacağını, bu yüzden de bir an önce Millî Meclis’in toplanması gerektiğini”**¹⁶³ bildirmiştir.

Karabekir Paşa, Anadolu’daki bütün Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri’nin birleşmesi yolunda atılan ilk adım olan Erzurum Kongresi için Doğu vilâyetlerinde kuvvetli bir destek teşkil etmiştir.¹⁶⁴

¹⁶² Karabekir, a.g.e., s.132-133.; Cebesoy, a.g.e., s.146-147.

¹⁶³ Karabekir, a.g.e., s.137-138.

¹⁶⁴ Cebesoy, a.g.e., s.150.

7 Ağustos tarihinde son bulan Erzurum Kongresi'nin ardından on maddelik bir bildiri yayımlanır.¹⁶⁵ Karabekir Paşa bu bildirinin Kolordu matbaasında bastırılarak yurdun her yanına gönderilmesini sağlar. Kongre kararınca "Vilayat-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti"nin adı "Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti"ne çevrilmiş ve bu cemiyeti temsil için dokuz kişilik bir Temsil Heyeti seçilmişti. Bu Heyet'in başkanlığına da Mustafa Kemal Paşa getirilmiştir. Erzurum Kongresi için göstermiş olduğu yararlılıklardan dolayı 9 Ağustos 1919 tarihinde Karabekir Paşa'nın da Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Temsil Heyeti azasından olduğu bildirilecektir.¹⁶⁶

Erzurum Kongresi'nin hemen ardından, İstanbul Hükûmeti tarafından 3. Ordu Müfettişliği görevine Abdullah Paşa'nın tayin edildiği haberi duyuldu.¹⁶⁷ Abdullah Paşa'da Karabekir Paşa'ya Anadolu'ya geleceğini haber veriyor ve bu yüzden subay ve erlerin ihtiyaçlarının bildirilmesini istiyordu. Karabekir Paşa, bu durum üzerine ilgili makamları harekete geçirmiş ve Abdullah Paşa'nın Anadolu'ya gelmesi halinde onun derhal def ya da tevkif edilmesini planlamıştı. Zira Sivas'taki 3. Kolordu Kumandanı Selahattin ve Sivas valisi Reşit Bey İstanbul Hükûmeti'nin etkisiyle **"Erzurum Kongresi'nden sonra artık Sivas Kongresi'ne ne gerek var"** gibi sorular sormaya başlamışlardı. Karabekir Paşa bu duruma istinaden gereken önlemleri almak üzere hemen ilgili mercilerle haberleşmeye başlar. 3. Kolordu Kumandanlığı'na ve Trabzon Mevki Kumandanlığı'na çektiği

¹⁶⁵ Erzurum Kongresi'nin en önemli özelliği Misak-ı Milli'nin esaslarını ortaya koymuş olmasıdır. (Dursunoğlu, a.g.e., s.98-99).; Erzurum Kongresi kararları 19/20 Haziran 1920 tarihinde Amasya'da Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey ile Ali Fuat Paşa'nın beraber hazırladıkları ve Karabekir Paşa ile Miralay Refet Bey'in de iştirak ettikleri hususların daha da genişletilmiş ve şümüllendirilmiş bir ifadesiydi.(Cebesoy, a.g.e., s.150.)

¹⁶⁶ Bu bildiride başta Mustafa Kemal Paşa'nın imzası olmak üzere Temsil Heyeti üyelerinden Raif Efendi, Süleyman Servet , Hüseyin Rauf ve İzzet Bey'in de imzaları bulunmaktadır.(Karabekir, a.g.e., s.141.)

¹⁶⁷ İstanbul Hükûmeti Anadolu'da başlayan millî hareketi kontrol altına alabilmek için mülkî ve askerî örgütte geniş değişiklikler ve atamalar yapma yoluna gitmiştir. Bu girişimler Anadolu'daki uluscu komutanları değiştirme yerlerine kendilerince uygun kimseleri geçirme teşebbüsleri ile zirve noktasına ulaşacaktır. Nitekim bu girişimlerden en önemlisi Abdullah Paşa'nın 3. Ordu Müfettişliği'ne atanmak istenmesi olmuştur.(Sina Akşin, İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele, s.498).

telgraflarda Abdullah Paşa'nın ilgili bölgelere ayak basması halinde Trabzon haricinde münasip bir yerde ikâmetini sağlamalarını ister. Dersaadet'e çektiği telgraflarla da Abdullah Paşa'nın 3. Ordu Müfettişliği'ne tayiniyle, Ali Nadir Paşa¹⁶⁸'nın İzmir'e tayin edilmesiyle başlayan karışıklıkların aynen yaşanacağını ve bu tür hareketlerin de halkın hayat ve namus endişesi taşıdığı böyle bir zamanda son derece tehlikeli olacağını belirtir. Nihayet bu çabaların ardından 14 Ağustos'ta alınan habere göre Abdullah Paşa'nın istifa ettiği, Harbiye Nazırının da değiştiği öğrenilir.¹⁶⁹

Karabekir Paşa, 14 Ağustos akşamı Mustafa Kemal Paşa'nın ikâmetgahına gider ve burada İstanbul'dan Ali Fuat Paşa vasıtasıyla gelen haberleri tartışırlar. Bu tartışmalara Rauf Bey'de katılmaktadır. Gelen haberlere göre, İtilâf Devletlerinin içinde bulunduğu durum ve Avrupa'da cereyan eden hadiseler de ele alınmaktadır. Ayrıca anlaşıldığı kadarıyla Hükûmet Mustafa Kemal Paşa'yı ve Rauf Bey'i canlı ya da ölü olarak ele geçirebilmek için üçer, dörder kişilik çetelere ayrılmış otuz Kürt ve Arnavut subayını görevlendirmiştir.¹⁷⁰ Karabekir Paşa bu gibi suikast olaylarını engelleyebilmek için derhal alınan tedbirleri kuvvetlendirme yoluna gidecektir.¹⁷¹

¹⁶⁸ Miralay(Albay) Ali Nadir Paşa İzmir'in işgali esnasında 17. Kolordu Kumandanlığı görevini ifa etmektedir. İngiliz Amiralî Calthorpe tarafından bu zata gönderilen müteaddit telgraflarda, mütarekenin 7. maddesine göre İzmir'in İtilâf devletleri adına Yunanlılar tarafından işgal edileceği bu nedenle bütün askerlerin Kışla'da bulundurulması ve Yunan kumandanının arzusuna göre hareket edilmesi gerektiği bildirilmiştir. Nitekim bu direktifler Ali Nadir Paşa tarafından Harbiye Nezâreti'ne iletilmiş ve İzmir'deki bütün kıtalar ve kurumlara tebliğ olunmuştur. Böylece İzmir'de işgale karşı başlayabilecek bir halk hareketinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Nitekim bu kayıtsızlık Türk milletinin kendi haklarını ancak silahlı bir mücadele ile yine kendisinin sağlayabileceği kanaatini uyandırmış ve bölgede işgale karşı yer yer tepkiler başgöstermiştir. (Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C.I, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı yayınları, Ankara, 1973, s.185-191); E.Semih Yalçın ve diğerleri, *Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri*, Siyasal Kitapevi, Ankara, 2003, s.115-120).

¹⁶⁹ Karabekir, a.g.e.,145-149.; Bu hadiseyi H.Rauf Orbay'da Hatıralarında nakletmektedir. (Orbay, a.g.e., s.333-334.)

¹⁷⁰ Karabekir, a.g.e., s.150.; Orbay, a.g.e., s.332.

¹⁷¹ Karabekir, a.g.e., s.150.

3-) Kâzım Karabekir Paşa'nın Sivas Kongresi'nde Mustafa Kemal Paşa'ya Desteği

Karabekir Paşa, Erzurum Kongresi kararlarıyla Ermenistan ve Pontus teşekküllerine engel olabilmesi için gereken izni almıştır.¹⁷² Şimdi sıra Erzurum Kongresi kararlarını bütün yurt sathına teşmil etmek üzere toplanması kararlaştırılan Sivas Kongresi için gerekli hazırlıkların yapılmasındaydı. Karabekir Paşa bunun için ilk olarak, Erzurum'dan Sivas'a hareket edecek olan Mustafa Kemal Paşa başkanlığındaki Heyet'in korunması ve seyahatlerinde kolaylık sağlanması için gerekli tedbirleri alıracaktır.¹⁷³ Zira Karabekir Paşa yola çıkan Heyet'in **“Erzurum'dan doğan İstiklâl güneşinin ışıık dalgalarını Anadolu'nun içlerine kadar götüreceğine”** inanmaktadır. Nitekim Ona göre, Erzurum Kongresi'nde bütün dünyaya duyurulan **“Ya İstiklâl Ya Ölüm”** parolasının Sivas Kongresi'nde de yankılanması doğal bir netice olacaktır.¹⁷⁴

Sivas Kongresi 4 Eylül 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa başkanlığında açıldı. Sivas'taki bu Kongre'nin güvenliği tıpkı Erzurum Kongresi'nde olduğu gibi başından sonuna kadar Karabekir Paşa tarafından sağlanacaktır.

İstanbul Hükûmeti'nin millî mücadeleye karşı kurduğu amansız tuzaklar Sivas Kongresi sırasında da devam etmektedir. Harput Valisi Ali Galip, yanına topladığı Mevlan-zade Rıfat, Kâmuran ve Ali adındaki Kürt aşiret reisleriyle Dahiliye Nâzırı Adil Bey tarafından Sivas Kongresi'ni dağıtmak ve Kongre Heyetini yakalayıp İstanbul'a göndermekle

¹⁷² Erzurum Kongresi kararlarında; Ermenilerin işgal etmek istedikleri Doğu Anadolu ile birlikte Türklerin yaşadığı bütün vatan topraklarının birbirinden ayrılmaz bir bütün oluşturduğu ve bu nedenle Rumluk ve Ermenilik teşkiline ilişkin yabancı işgal ve müdahalesine karşı milletin hep birlikte savunmaya geçeceği ve bu suretle milletin içeride ve dışarıda kendi kaderine hakim olma hakkına sahip olduğu vurgulanmıştır. (Karabekir, a.g.e., s.139-141)

¹⁷³ Karabekir, a.g.e., s.188.; Orbay, a.g.e., s.331-332.

¹⁷⁴ Karabekir, a.g.e., s.189.

görevlendirilmiştir. Bu şahıslara daha sonra Diyarbakır'da Kürtlük propagandası yapmakta olan İngiliz Binbaşısı Mister Novel de katılacaktır. Ali Galip'in İstanbul Hükûmeti'ne çektiği millî mücadeleye muhalif bazı telgrafların¹⁷⁵ ortaya çıkmasıyla durumun ciddiyetinin iyiden iyiye farkına varan Karabekir Paşa 6 Eylül 1919 tarihinde, mütarekeden sonraki hükûmetlerin işledikleri "cürümleri" sıralayarak açıklayan bir muhtırayı Sivas Kongresi'ne gönderecektir.¹⁷⁶ Bu sırada, İstanbul Hükûmeti'nin bu haince girişimini önlemek üzere Mustafa Kemal Paşa da Elaziz'e derhal bir birlik sevk etmiştir. Fakat bunu daha önceden haber alan zanlılar kaçmayı başarırlar.¹⁷⁷ Ali Galip ve Novel'in başkanlığındaki nifak tohumu ekmekle görevli İngiliz Heyeti ise bu sırada Kürtlere sığınmıştır.¹⁷⁸

Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın Anadolu'daki millî hareketi bir isyan, Mustafa Kemal Paşa'yı ve Rauf Bey'i de bu isyanın elebaşları olarak değerlendirdiği ve ağır suçlamalarda bulunduğu bir beyânatı¹⁷⁹ üzerine Karabekir Paşa, 9 Eylül'de Harbiye Nezâreti'ne bir telgraf çeker. Bu suçlamalara cevap mahiyetindeki telgrafında **"Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın hatalı yayın ve anlayışlarla Merkezi Hükûmetle milletin arasını açmakta olduğunu, Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa'nın şahsına ait bir hareketin olmadığını, burada milletin birlik ve bütünlük anlayışı içinde millî bir cereyan oluşturduğunu ve Mustafa Kemal Paşa'nın da bu millî cereyan içinde ancak milletin bir ferdi olarak yer aldığını"** belirtecektir. Ayrıca Sivas Kongresi'nin, Padişah'a maruzatta bulunmasını engelleyen Hükûmet, Karabekir Paşa'nın söz konusu telgrafında yoğun eleştirilere uğramıştır. Karabekir Paşa, Hükûmet'in bu tavrı nedeniyle Anadolu'nun

¹⁷⁵ Karabekir Paşa İstanbul Hükûmeti'nin millî mücadele aleyhindeki girişimlerine iyi bir örnek teşkil ettiği için bu telgraflardan bir kaçına, "İhanet Vesikaları" başlığı altında "İstiklâl Harbimiz" adlı hatıratında yer vermiştir. (Bkz.; Karabekir, a.g.e., s.234-236).

¹⁷⁶ Bu muhtıranın tam metni için bkz.; (Karabekir, a.g.e., s.210-212).

¹⁷⁷ Karabekir, a.g.e., s.223, ; Karabekir, a.g.e., s.252.

¹⁷⁸ Karabekir, a.g.e., s.223.

¹⁷⁹ Karabekir, a.g.e., s.220.

Payitaht ile olan her türlü haberleşmesinin millî bir karar neticesinde kesintiye uğrayacağını belirtmiştir.¹⁸⁰

Bu sırada Kongre için Ali Galip'in yarattığı tehlike hala devam etmektedir. Karabekir Paşa'ya göre ise bu olayın bir Kürt ayaklanmasıyla sonuçlanma olasılığı söz konusudur. Çünkü bir yandan İstanbul Hükûmeti bir yandan da İngiliz işbirlikçileri Kürtleri kışkırtmaya devam etmektedirler. Karabekir Paşa bu nedenle XV. Kolordu Komutanı olarak alınabilecek önlemler hakkında Mustafa Kemal Paşa'ya bir takım tavsiyelerde bulunur. Nitekim bu tavsiyeler Mustafa Kemal Paşa tarafından da uygun bulunacak ve uygulama safhasına geçirilecektir. Buna göre; Elaziz valisi Ali Galip'in yerine bölgeye vali olarak Ali Haydar Bey gönderilecektir. Güvenlik açısından Vali Haydar Bey'in yanında iki bölük suvari ve bir makineli tüfek bölüğü bulunacaktır.¹⁸¹ Ayrıca Sivas'taki Millî Kongre'yi Kürtlerle bastırmak gibi son derece haince bir plan düzenleyen İstanbul Hükûmeti'nin iktidardan çekilmesi için padişaha müracaatta bulunulacaktır.¹⁸²

Karabekir Paşa bu tedbirlerin dışında tehlike arzeden bölgelere askerî takviyede bulunur. Diyarbakır'daki 13. Kolordu Kurmay Başkanı Halit Bey'den askerî durumu öğrendikten sonra ihtiyaç halinde bölgeye asker gönderebileceğini beyan eder. Halit Bey'in Kolordusu daha sonra doğrudan doğruya Karabekir Paşa'ya bağlanacaktır.¹⁸³ Alınan tüm bu önlemlerin ardından 16 Eylül akşamı 15. Kolordu Komutanlığı'na Elâziz vali vekili

¹⁸⁰ Karabekir, a.g.e., s.221.

¹⁸¹ Karabekir, a.g.e., 224

¹⁸² Bunun için 11 Eylül'de Karabekir Paşa tarafından hazırlanan bir metnin 15. kolordu (Kâzım Karabekir Paşa), 20. kolordu (Ali Fuat Paşa), 13. kolordu (Vekili Albay Cevdet bey), 3. kolordu (Albay Selâhattin Bey)lar adına padişaha çekilmesi kararlaştırıldı. Bu telgrafta Ali Galip Olayı anlatılıyor ve "millete müzahir" ve ondan ayrılmayacak ordunun; ulusun emellerine dayanan, Vahdettin'e saltanat ve hilâfete saygılı ve meşruiyete bağlı bir kabine istediği, ayrıca ulusa ihanet eden "casus şebekesinin" kovuşturulmasını dilediği belirtiliyordu.(Karabekir, a.g.e., s.-227-228.); Karabekir Paşa, padişaha bu müracaatın nedenini ise: "*Padişaha müracaatımızda neticede işin millî bir hükûmetle sona ereceği tehditinden başka bir şey değildi*" şeklinde açıklayacaktır.(Karabekir, a.g.e., s.233).

¹⁸³ Karabekir, a.g.e.,228.

Servet Bey'den bir telgraf gelir. Ali Galip ve yandaşlarına gereken darbe vurulmuş ve tehlike yaratamayacakları bölgelere sevkleri sağlanmıştır.¹⁸⁴

Bütün bu engelleme girişimlerine rağmen Sivas Kongresi amacına ulaşmış ve vatanın selameti yolunda önemli kararlar alarak 11 Eylül tarihinde sona ermiştir.¹⁸⁵ Bunun dışında İstanbul Hükûmeti, Kongre aleyhinde yaptığı çalışmalar nedeniyle kınanmış ve 12 Eylül günü alınan karara göre söz konusu Hükûmet ile yapılacak bütün muhabere kesilmiştir.¹⁸⁶

Karabekir Paşa'nın Kongre'nin erken kapanması nedeniyle bazı tereddütleri vardır. O, Kongre'nin böyle bir Kürt ayaklanması başlangıcında dağılmasıyla gerek İstanbul Hükûmeti'nin maneviyatı artar gerekse Kongre'nin millet üzerindeki nüfuzu kırılabilir düşüncesiyle endişe duymaktadır.¹⁸⁷ Mustafa Kemal Paşa bunun üzerine Karabekir Paşa'ya samimî bir tavır ve kapsamlı bir izah ile bir telgraf yazacak ve ortada endişe duymayı gerektiren bir durumun söz konusu olmadığını belirtecektir. Mustafa Kemal Paşa bu hususta Karabekir Paşa'dan **“kardeşçe mütalaalarının kendisine bildirilmesine devam etmesini”** de istemiştir.¹⁸⁸

Sivas Kongresi'nde Karabekir Paşa'nın çalışmaları için genel olarak şunu söylemek mümkündür; Karabekir Paşa Kongre süresince Doğu'da

¹⁸⁴ Karabekir, a.g.e., 269-271.

¹⁸⁵ Sivas Kongresi'nde Erzurum Kongresi'nde alınan kararlar bütün yurt sathına teşmil edilmiştir. Bu kararların başlıcaları şunlardır: 1-Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin adı Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti olarak değiştirilmiştir. 2-Heyet-i Temsiliye vatanın heyet-i umumiyesini teşkil eder. 3- Her türlü işgal ve müdahalelerin ve bilhassa Rumluk Ermenilik teşkili gayesine ilişkin harekâtın reddi hususlarında müttehiden müdafaa ve mukâvemet esası kabul edilmiştir. (Bkz; E. Semih Yalçın ve diğerleri, *Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri*, s.171.

¹⁸⁶ Karabekir, a.g.e., s. 241.

¹⁸⁷ Karabekir, a.g.e., 232-233.

¹⁸⁸ Mustafa Kemal Paşa'nın Karabekir Paşa'ya çektiği bu telgrafın tam metni için bkz.; Orbay, a.g.e., s.352-356.

halk ile Sivas Kongresi arasında bir samimiyet bağı kurulması yolunda çaba sarfetmiş ve Mustafa Kemal Paşa'yı desteklemiştir.¹⁸⁹

4-) Millî Meclis'e ve Millî Hükûmet'e Doğru Kâzım Karabekir Paşa'nın Çalışmaları

Karabekir Paşa, 27 Ekim-8 Kasım 1919 tarihleri arasında sırasıyla Pasinler, Eleşkirt, Bayezit, Ernis ve Van bölgelerine geçmiş ve buralardaki askerî birliklerimizi teftiş etmiştir. Söz konusu yerlerdeki halkı da Ermenilere karşı dikkatli olmaya çağırmıştır. Bu teftişler sırasında Ağrı'da "Karakilise" (Bugünkü Ağrı ilinin merkezi) olarak anılan bölgenin ismi Karabekir Paşa tarafından Türkçe aslına uygun bir şekilde "Karaköse" olarak değiştirilmiştir.¹⁹⁰ Ayrıca Van Gölü kenarında Dünya savaşından kalmış olan iki firkalık yarı tombaz tertibatlı köprücü takımı yine Karabekir Paşa'nın talimatıyla Erzurum'a sevk edilmiştir.¹⁹¹

Karabekir Paşa, 16 Kasım 1919 tarihinde "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Temsil Heyeti"nin, Kolordu Kumandanlıkları ile birlikte yapacağı toplantıya katılmıştır.¹⁹² Bu toplantıda Millet Meclisi'nin nerede toplanması gerektiği konusunda uzun tartışmalar yapılmıştır. Temsil Heyeti toplantının Anadolu'da yapılmasını arzu etmektedir. Karabekir Paşa ise ısrarla Meclis'in İstanbul'da toplanması gereğine işaret etmiştir. Zira O'na göre, Anadolu'nun meşru hak arayışını ve gücünü temsil edecek olan bu Meclis İstanbul'da toplandığı takdirde gerek İngilizler'in gerekse Padişahın tehditlerine maruz kalacak ve nihayetinde bu iki güç odağının etkisiyle dağıtılacaktır. Bu durumda esas olarak millî mücadelenin meşruluğunu ortaya koyacak ve aleyhte düşünenlerin müdahalede

¹⁸⁹ Karabekir, a.g.e., s.S.261.

¹⁹⁰ Kırzioğlu, Kâzım Karabekir, s.30.

¹⁹¹ Karabekir, a.g.e., s.381.

¹⁹² Söz konusu toplantıda; Meclis-i Mebusan'ın toplanma yeri, toplantıdan sonra Temsil Heyeti'nin ve Millî Teşkilatın alacağı şekil ve faaliyet tarzı ve ayrıca Paris Barış Konferansı'nın Anadolu hakkındaki vereceği karara karşı izlenecek hareket tarzı üzerinde durulmuştur.(Cebesoy, a.g.e., s.286.)

bulunacak kudretlerini ve nüfuzlarını kıracaktır. Meclis'te Temsil Heyeti'nden birkaç kişinin bulunması da millî mücadelenin lehine olarak İngilizleri Meclis'e müdahale etme konusunda kışkırtacaktır. Bu yüzden İstanbul'da Temsil Heyeti'nden birkaç delege dışında kimsenin bulunmaması daha uygundur. Zira Meclis'e yapılacak bir baskından sonra Anadolu'da yeni ve millî bir Meclis'in teşkiline çalışılacaktır.¹⁹³

Bu tartışmaların sonunda Karabekir Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya ve Temsil Heyeti'ne görüşlerini kabul ettirmeyi başarır.¹⁹⁴ O, er geç bir Millî Hükûmet'in tesis edileceğini bilmektedir. Bunun yanı sıra toplantı sırasında Karabekir Paşa'ya kurulacak Millî Hükûmet için Harbiye Nazırlığı teklifinde bulunulmuştur. Fakat O, bu teklifi reddederek kendisi için en iyi görev yerinin Doğu olacağını belirtmiştir. Zira Karabekir Paşa'ya göre Ermenilerin, Bolşeviklerin ve İtilâf propagandalarının ve çalışmalarının çok iyi bir şekilde irdelenmesi gerekmektedir. Bu nedenle bölgeyi iyi tanıyan biri olarak bu görevleri layıkıyla ancak kendisinin yerine getirebileceğine inanmaktadır. Karabekir Paşa'ya göre Türk İstiklâl Savaşının hareket noktası ancak bu şekilde sağlam temeller üzerine oturtulabilecektir.¹⁹⁵

İstanbul Hükûmeti, Anadolu'daki durumu incelemek, mebus seçimlerinin usûlüne uygun olarak yapılıp yapılmadığını kontrol etmek ve görevli memurları teftiş etmek gibi bahanelerle Sivas'a I. Ferik (Orgeneral) Hurşit'i ve Ferik (Korgeneral) Fevzi Paşa'yı göndermiştir. Bu heyetin esas amacı; Millî Teşkilat hakkında bilgi edinmek, halkın düşünce yapısını, eğilimlerini öğrenmek, halkı millî mücadeleye karşı kışkırtarak İstanbul Hükûmeti'ne yakınlaştırmak ve Meclis'in İstanbul'da açılması yolunda telkinlerde bulunmaktır.¹⁹⁶ Bu yüzden bu ziyaret Anadolu tarafından pek de hoş karşılanmamaktadır.

¹⁹³ Karabekir, a.g.e., s. 392-394.

¹⁹⁴ Karabekir Paşa'nın Millî Meclis'in İstanbul'da açılması konusundaki açıklamaları için ayrıca bkz.; Orbay, a.g.e., s.397-401.

¹⁹⁵ Karabekir, a.g.e., s.389

¹⁹⁶ Karabekir, a.g.e., s.402.

Heyet'in ikinci önemli ismi olan Fevzi Paşa ile Karabekir Paşa birer eski arkadaşlarıdır.¹⁹⁷ Karabekir Paşa bu yüzden Fevzi Paşa'nın millî mücadele saflarına çekilebileceğine inanmaktadır. Eğer bu sağlanamayacak olsa bile Fevzi Paşa en azından aleyhte bulunabileceği faaliyetlerden alıkonulabilecektir. Bununla birlikte Fevzi Paşa esas olarak Karabekir Paşa'yı Mustafa Kemal Paşa aleyhine kışkırtmak istemektedir. Karabekir Paşa ise Ona Mustafa Kemal Paşa'yı desteklemeye devam edeceğini belirterek, İstanbul'da bulunduğu sırada kendilerine Anadolu'ya geçmeleri konusunda yaptığı teklifi hatırlatacak ve hangisinin esaret altındaki İstanbul'dan çıkarak Anadolu'ya geçme cesareti gösterdiğini soracaktır. Kolorduların ve Temsil Heyeti'nin gayet meşru bir zeminden hareketle Türk İstiklâlini kurtarma yolunda çaba sarf ettiğini bunu başaramazsa dahi düşmanlara pahalıya mâl olmanın bir askerlik borcu olduğunu vurgulayacaktır. Karabekir Paşa şu sözlerle de fikirlerini pekiştirir:

"Millî varlık, millî birlik teessüs etmiş, millî karar verilmiştir. Artık bu işlerle ve Mustafa Kemal Paşa ile uğraşmak yanlıştır. Millî karara karşı hareketler, ihanettir, felâkettir."¹⁹⁸

Bu sözlerden sonra Fevzi Paşa'nın biraz daha yumuşadığı görülecektir. Nitekim Fevzi Paşa Karabekir Paşa'nın isteği üzerine Temsil Heyeti'ni samimî bir şekilde ziyaret edecek ve böylece iki taraf arasında buzlar yavaş yavaş erimeye başlayacaktır.¹⁹⁹

İstanbul, son Osmanlı Mebusan Meclisi²⁰⁰'nin açılmasının ardından Karabekir Paşa'nın önceden sezdiği gibi İtilâf kuvvetlerince 16 Mart 1920

¹⁹⁷ Karabekir Paşa, Fevzi Paşa ile 1910 yılında Amavutluk harekâtında, I.Dünya Savaşı'nda İstanbul'da, Çanakkale'de ve kısa bir süreliğine de Diyarbakır'da beraber bulunmuşlardı. Bu yüzden eski ve samimî birer dosttular. (Göst. yer.)

¹⁹⁸ Karabekir, a.g.e., s.404.

¹⁹⁹ Fevzi Paşa, söz konusu olaylardan beş ay kadar sonra Ankara'da TBMM'nin açılmasını takiben millî mücadele saflarına katılmıştır. (Karabekir, a.g.e., s.686-687.)

²⁰⁰ Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin yaptığı en önemli çalışma, Anadolu'da başlayan millî mücadele davasının esaslarını belirleyen Misak-ı Millî'yi ilân etme kararı olmuştur. Bu bildiri millî mücadelemizin siyasî ve hukukî olarak savunulmasında ve başarıya ulaşmasında

tarihinde işgal edilmiş ve İstanbul Hükûmeti sahip olduğunu sandığı tüm meşruiyetinden mahrum kalmıştı. Söz konusu işgalin ardından İngiliz işgal yarbayı Rawlinson Karabekir Paşa'nın emriyle derhal tutuklanacaktır.²⁰¹ İstanbul ile haberleşmelerin millî harekete zarar vermeyecek bir şekilde kontrol altında tutulmasını sağlamak amacıyla da Karabekir Paşa tarafından ilgili valilere ve kumandanlıklara emir verilecektir.²⁰² Bunun yanı sıra İtilâf Devletleri temsilcilerinin millî mücadeleyi baltalamaya yönelik emir ve direktiflerine valilerin cevap vermeleri kesinlikle yasaklanacaktır.²⁰³

Karabekir Paşa bunların dışında, bu işgal olayını protesto ederek işgalin medeni hukuka ve insanlığa aykırı olduğunu belirtmiştir. Bu doğrultuda İstanbul'daki Felemenk, İsviçre, Danimarka, İspanya, İsveç, Norveç temsilcileri ve Antalya'daki İtalya temsilcisi aracılığıyla söz konusu ülkelerin dışişleri bakanlıkları ile millet meclisi başkanlıklarına protesto telgrafları yazmıştır. Temsil Heyeti'nin konuyla ilgili bastırdığı bir bildiri Karabekir Paşa tarafından çoğaltılarak Doğu'ya, Elviye-i Selâse'ye, Kafkasya'ya ve İran'a kadar her yere gönderilmiştir.²⁰⁴ Bütün bınlara ek olarak bir de İstanbul'un işgaliyle iyice şımaran Ermeniler için Karabekir Paşa'nın teklifiyle Ermeni Cumhuriyeti Askerî Kumandanlığı'na Temsil Heyeti tarafından bir ihtarnâme yazılacaktır.²⁰⁵

önemli payelere sahip olacaktır. (Ayrıntılı bilgi için bkz.; Mustafa Turan, "Türk Davası: Misâk-ı Millî", 60. Yılında İlim ve Fikir Adamı Prof. Dr. Kâzım Yaşar Koprman'a Armağan, (Yay.Haz: E. Semih Yalçın), Ankara, 2003, s.624.

²⁰¹ Karabekir, a.g.e., s.540.; İngiliz işgal Yarbayı Rawlinson, İstanbul'un işgali ile Malta'ya sürgün edilen milletvekillerinin kurtarılması için kullanılacaktır. Rawlinson bu yönde bir mübadele için aracılık yapma teklifini bizzat kendisi yapacak ve Rawlinson'un bu amaçla yazdığı bir mektup Karabekir Paşa tarafından TBMM'ye gönderilecektir. Nitekim müzakere edilen Rawlinson'un bu teklifi, Meclis tarafından uygun bulunacak ve konuyla ilgilenmek üzere Hariciye Vekâleti yetkili kılınacaktır. (TBMM.ZC., C.2, s.361-363).; İngilizler, Lord Curzon'un yeğeni olan Rawlinson'un serbest bırakılması için Fevzi Paşa'ya İstanbul'da iken bir çok defa müracaatta bulunmuşlardır. (Karabekir, a.g.e., s.706).

²⁰² Karabekir, a.g.e., s.536.

²⁰³ Karabekir, a.g.e., s.538.

²⁰⁴ Karabekir, a.g.e., s. 559.

²⁰⁵ Karabekir, a.g.e., s.565-566.

Karabekir Paşa bu çalışmaları takiben 17 Nisan 1920 sabahı Temsil Heyeti'ne Meclis'i Ankara'da açma teklifinde bulunur. Akşam gelen cevapta bu kararın kabul edildiği bildirilir.²⁰⁶ Nitekim 23 Nisan 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Ankara'da büyük bir coşkuyla açıldı. Bu açılıştan hemen sonra da Mustafa Kemal Paşa TBMM Başkanlığı'na seçilmiştir. Bu karar Karabekir Paşa'ya göre meclisin verdiği en doğru ve tabii bir karardır. Nitekim Mustafa Kemal Paşa içte ve dışta millî hareketin lideri olarak tanınmış ve kabul görmüştü. Bu güven duygusuyla Karabekir Paşa'nın her türlü zorluğa karşı başarıyla göğüs gerebileceklerine olan inancı bir kat daha artmıştır.²⁰⁷

Bu mutlu günde Erzurum'da bir takım kutlama törenleri düzenleyen Karabekir Paşa Meclis'e çektiği bir telgraf ile:

"...Cenabı Haktan Büyük Millet Meclisimizin bilcümle mesaisinde tevfikatı ilâhiyeye mazhar olmasını temenni eyler ve on beşinci kolordunun bu Millî Meclisimizin emrine âmade olduğunu kemali hürmetle arz eylerim."

diyerek Millî Meclis'in takdirine mazhar olacaktır.²⁰⁸ Bu olayları takiben Mustafa Kemal Paşa Karabekir Paşa'ya, Millî Meclis'e milletvekili olarak seçilmesinin gerekliliği ve faydası konusunda bir şifre çekerek bu konuda ne düşündüğünü sormuştur. Karabekir Paşa bu teklife cevaben Doğu'daki hassas durumu kastederek buraları bırakmasının ahali ve birlikler üzerinde yanlış bir izlenim uyandırabileceğini belirtmiştir. Mustafa Kemal Paşa esas olarak Meclis'e fiili olarak katılamaması halinde bile Karabekir Paşa'yı Meclis'te azâ olarak görmek istemektedir. Hatta öyle ki Ona göre Karabekir Paşa'nın Meclisin açılmasından hemen sonra kurulacak İcra Heyeti'nde bile bulunması son derece lüzumludur. Karabekir Paşa ise Ankara'ya son zaferden sonra gitmesinin daha uygun olacağı kanaatindedir.

²⁰⁶ Karabekir, a.g.e., s.553-554.

²⁰⁷ Karabekir, a.g.e., s.670.

²⁰⁸ TBMM. ZC., C.I, s.193.

Karabekir Paşa nihayetinde Mustafa Kemal Paşa'nın teklifini uygun görerek mebusluğa adaylığını koymayı kabul edecektir. Edirne'yi almadıkça barış yapmayacağımızı içeriye ve dışarıya göstermek amacıyla da ince bir düşüncenin ürünü olarak Trakya'dan mebus olmaya karar verecektir.²⁰⁹ Karabekir Paşa Millî Meclis toplandıktan sonra Doğu cephesindeki mühim görevlerine devam edebilmesi kaydıyla Meclis tarafından süresiz olarak izinli sayılmıştır.²¹⁰

²⁰⁹ Trakya Müdafaa-i Hukuk Heyeti Merkeziyesi'nin TBMM.'ne gönderdikleri 3 Mayıs 1920 tarihli telgrafta; Edirne vilâyetiyle Çatalca'yı temsil etmek üzere, On Beşinci Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'nın, Miralay Cafer Tayyar (Eğilmez)'ın ve İsmet (İnönü) Bey'lerin seçildiği bildirilmiştir. Meclis'te okunan bu telgrafi takiben, Karabekir Paşa'nın Doğu Cephesindeki işleri dolayısıyla bir müddet Meclis'e katılamayacağını bildirdiği telgrafi okunacaktır. Nitekim Karabekir Paşa'nın bu durumu Meclis tarafından uygun görülecektir. (TBMM.ZC., C.1, s.195).

²¹⁰ Karabekir, a.g.e., s.618-619.

III.BÖLÜM

ERMENİLERİN VE İTİLÂF DEVLETLERİ'NİN DOĞU ANADOLU POLİTİKASINA KARŞI KÂZİM KARABEKİR PAŞA'NIN TUTUMU

1-) Ermenilerin Doğu Anadolu Üzerindeki Emelleri

XI. yüzyılda Anadolu'nun Türk idaresine girmesiyle birlikte başlayan Türk-Ermeni ilişkileri XIX. yüzyıla kadar herhangi bir sorun olmaksızın devam edegelmiştir. Hemen hemen bin yıllık bir süreç içinde Türklerin hakimiyet sahasında kalan Ermeniler, Türk idaresinde kendi dillerini tam bir serbestlikle konuşmaya devam ettiler. Hatta öyle ki XIV. yüzyıldan itibaren Osmanlı idaresine giren Ermenilere dinî vecibelerini tam bir hürriyet içinde yerini getirme ve kendi din adamlarını tayin edebilme imkanı tanınmıştır.²¹¹

XIX.yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti'ndeki yorulma emareleri ile beraber Düvel-i Muazzama olarak adlandırılan devletlerin Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahale etmeye başladıkları görülür. Batılı devletler, Rusya'nın da iştiraki ile XIX. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı Devleti'ne baskı yaparak önce Yunanistan'ın istiklalini sağlamışlar ve sonrada Sırp lar ile Bulgarları isyana teşvik etmişlerdir. Bununla da yetinmeyen Rusya, Osmanlı Devleti'ne karşı bizzat harp açmış ve bu harp 1828-1829 yıllarında Balkan ve Kafkas cephelerinde devam etmiştir. Söz konusu savaş kısmen de olsa Rusya'nın üstünlüğü ile kapanacaktır. Bu savaşta önemli miktarda Ermeni, Rus ordusuna asker olarak yazılmış bir kısmı Erzurum'un teslim olmasında etkili olmuş ve bazıları da sivil müslüman halka eziyet etmişlerdir.²¹² Söz konusu savaşta Osmanlı Devleti'ni yenilgiye uğratan Ruslar, İran ve Osmanlı topraklarında bulunan Ermenileri zorla göç ettirerek "Erivan" merkez olmak üzere yarattıkları

²¹¹ Yusuf Halaçoğlu, *Ermeni Tehciri ve Gerçekler (1914-1918)*, Ankara 2001, s.5.

²¹² Halaçoğlu, a.g.e., s.5.

tampon bölgeye yerleştirme politikası güttüler. Bundan sonra bu bölge bilhassa Osmanlı Türkiye'si'ne karşı yargılama üssü ve bir nifak merkezi olarak kullanılmaya başlanacaktır.²¹³

1877-1878 Rus-Türk savaşıyla Doğu Anadolu'da Ermenilerin, Hristiyan egemenliği altında hatta olabilirse Ermeni özerkliğinde yaşama hevesleri artacaktır. Birçok Ermeni geçmişte Ermeni kilisesine uyguladıkları eziyetlere rağmen Rusların Ermenilere özerklik vereceği kanısındaydılar.²¹⁴ Bu savaş sonunda imzalanan Berlin Anlaşmasının 61. maddesi Ermeniler için Osmanlı Devleti'nden istenen reformlar üzerineydi. Antlaşmaya göre uygulanacak bu reformların Osmanlı Devleti tarafından **"Nezaret edecek büyük devletlere muayyen zamanlarda bildirilmesi"** gerekiyordu. Böylece Osmanlı Devleti büyük devletlerin bu konudaki denetimini kabullenmek zorunda kalmıştı.²¹⁵

Rusya ile İngiltere'nin kışkırtmaları Ermeni meselesini devletler arası bir hüviyete soktu.²¹⁶ Bu durumdan cesaretlenen bazı Ermeniler de harekete geçerek yurt içinde ve dışında ihtilâlcı Ermeni partileri ve dernekleri kurmaya başladılar. Başlangıçta hayır işlemek için kurulan bu dernekler, kısa süre sonra Ermenistan kurma plânı için birer tedhiş yuvası haline dönüştüler.²¹⁷

Rusya'nın 1914 yılı Ekiminde Osmanlı Devleti'ne karşı resmen savaş ilânıyla beraber, Ermeniler bütün imkân ve güçleriyle Rusların ve İtilaf devletlerinin emrine girmeye başladılar. Ermenilerin bu ihanetleri yüzünden Osmanlı ordusunun ikmal yolları kesildi, askere yiyecek ve cephane taşıyan kollar ise Ermeniler tarafından vuruldu. Bu durumda Ruslar karşısında müşkil bir durumda kalan Türk ordusu geri çekilmek zorunda kaldı. Bu fırsatı

²¹³ Mehmet Saray, *Yeni Türk Devletleri Tarihi*, TTK. yayınları, Ankara, 1999, s.26.

²¹⁴ Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, (Çev: Bilge Umar), İstanbul 1998, s.48.

²¹⁵ Seçil Akgün, "Ermeni Sorunu", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Ankara 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler, TTK.yayınları, Ankara, 1999, s.204-205.

²¹⁶ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt:VIII, Beşinci baskı, Ankara, 2000, s.126.

²¹⁷ Halaçoğlu, a.g.e., s.16.

değerlendiren Ruslar taarruza geçerek Erzurum, Trabzon ve Bitlis'i işgal etmişlerdir.²¹⁸ Osmanlı Devleti'nin ölüm kalım savaşı verdiği bir sırada Ermeniler adeta topyekün bir isyana hazırlanmışlardı. Öyle ki Ermeniler tarafından sistemli olarak köylere iletilen talimatın bir maddesinde; **"Cephe gerisinde, iki yaşına kadar olan bütün müslümanları gördükleri yerde ve her fırsatta katledecekleri"**²¹⁹ belirtiliyordu. Bütün bu olayları takiben Osmanlı Hükûmeti tarafından 27 Mayıs 1915 tarihinde "Vakt-i seferde icraat-i hükûmete karşı gelenler için cihet-i askeriyece ittihaz olunacak tedâbir hakkında Kanun-ı Muvakkat"²²⁰ çıkarıldı. 10 Haziran 1915'te yayımlanan bir tâlimatname ile de tehciye tabi tutulan Ermenilerin mallarını korumak üzere, bir başkan ile biri mülkî, diğeri de malî idareden sorumlu olmak üzere iki üyeden oluşan **"Emvâl-i Metrûke Komisyonu"** kuruldu.²²¹

1917 Kasım Devrimi ile Lenin Rusya'nın kaderini ele geçirecek ve 8 Kasım'da Halk Komiserleri Konseyi yönetime el koyacaktır. 11 Ocak 1918'de yayınlanan bir bildiride, Rus ordularının Doğu Anadolu'dan çıkması öngörülmekle birlikte bu yörenin Ermeniler tarafından kolonize edilmesi ve buraların yönetiminin Ermeni Sovyetlerine bırakılması vurgulanmaktaydı. Lenin'in "Türk Ermenistanı" politikası uyarınca Bolşevikler tarafından, **"Türk boyunduruğu altında ki mazlum Ermenilerin koruculuğunun**

²¹⁸ Halaçoğlu, a.g.e., s.40.

²¹⁹ Halaçoğlu, a.g.e., s. 42-43.

²²⁰ Bu kanunun önemli maddeleri şunlardır: 1-Vakt-i seferde ordu, kolordu ve fırka kumandanları ve bunların vekilleri ve müstakil mevki kumandanları ahali tarafından herhangi bir suretle evamir-i hükûmete ve müdafaa-i memleket ve muhafaza-i asayişe müteallik icraat ve tertibata karşı muhalefet ve silahla tecavüz ve mukavemet görürlerse derkap kuvay-ı askeriye ile en şiddetli surette tedibat yapmaya ve tecavüz ve mukavemeti esasından imha etmeye mezu ve mecburdurlar. 2-Ordu, kolordu ve fırka kumandanları icabat-ı askeriye mebni veya casusluk ve hıyanetini hissettikleri kura ve kasabat ahalisini münferiden veya müctemian diğ mahallere sevk ve iskan ettirebilirler. (Belgelerle Ermeni Sorunu, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Askeri Tarih Yayınları, Ankara, 1992, s.224.)

²²¹ Hükûmet, Ermeni tehciğine başlamadan önce bütün vilâyetlere yazılar yazarak, bölgelerinden geçecek kabilelerin bütün ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli tedbirlerin alınmasını ve yiyecek stoklanmasını istedi. laşe temini için İskân-ı Aşâir ve Muhacirîn Müdüriyeti'ne çeşitli emirler ve tâlimatlar verildi. (Osmanlı Belgelerinde Ermeniler, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı yayın no: 14, Ankara, 1995, s.8-9.)

üstlenilmesi ve Doğu Anadolu vilâyetlerinin bir Ermeni Ülkesi haline getirilmesi” gerekiyordu.²²²

15 Mart 1918'de Moskova'da onaylanan Brest-Litovsk Muahedes'i'ne göre ise Rus isteklerinin biraz dizginlendiği görülüyor. Söz konusu antlaşmaya göre Bolşevikler, **“Doğu Anadolu eyaletlerinin boşaltılması ve bunların asayişinin sağlanması yoluyla Rusya, yapmaya muktedir olduğu her şeyi en kısa zamanda ifa etmeyi”** taahhüt edeceklerdir. Bu; Kars, Ardahan ve Batum'dan Rus askerlerinin çekilmesi ve bu yörelerde oluşturulacak yeni düzene Rusya'nın karışmaması demektir. Aynı antlaşmanın Ermenileri ilgilendiren birinci maddesinin beşinci bendinde de Rusya gerek ülkesinde ve gerek işgal edilen Türk eyaletlerinde Osmanlı ve Rus tebaası Ermeni çetelerin tamamıyla feshini sağlamayı kabul ediyordu.²²³ Bu antlaşmaya göre, Rus kuvvetleri Doğu bölgelerimizden çekilirken onlarla beraber gelen Ermeniler de geri çekilmek zorunda kalacaklardı. 5 Nisan 1918 tarihinde Sarıkamış Ermenilerden boşaltılacak ve bunu takiben de Erzurum, Ermeni kökenli Rus generali Antranik'in kuvvetleri ile yapılan muharebeden sonra Karabekir Paşa komutasındaki Türk kuvvetleri tarafından geri alınacaktır. Türk ordusu iki gün sonra da Van'a girecektir. Son olarak 14 Nisan'da Batum, 25 Nisan'da ise Kars ele geçirilecektir.²²⁴ Böylece Türk kuvvetleri Brest-Litovsk Antlaşması'nın şartlarını askerî gücüne dayanarak sağlamış olacaktır. İşin üzücü yanı ise Ermenilerin bölgeden kaçarlarken arkalarında tarih sayfalarına geçecek kanlı bir iz bırakmış olmalarından ileri gelmektedir.²²⁵

²²² Akdes Nimet Kurat, **Türkiye ve Rusya**, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara, 1990, s.334-335.

²²³ Mim Kemal Öke, **Ermeni Sorunu (1914-1923)**, İstanbul, 2001, s. 168.

²²⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz.; Kâzım Karabekir, **Birinci Cihan Harbini Nasıl İdare Ettik?**, **Erzincan ve Erzurum'un Kurtuluşu**, C.III, Emre yayınları, 2000, İstanbul; Karabekir, **Birinci Cihan Harbini Nasıl İdare Ettik?**, **Sarıkamış, Kars ve Ötesi**, C.IV, Emre yayınları, İstanbul, 2000.

²²⁵ Öke, a.g.e., s.170-171.

30 Ekim 1918 tarihli Mondros Ateşkes Antlaşması'nın ardından Ermeniler'in Erivan'dan İskenderun'a kadar büyük bir Ermenistan İmparatorluğu kurma hayalleri yeniden nüksetmiştir.²²⁶ Mondros Ateşkes Antlaşması'na göre Türk askerî kuvvetlerinin Kafkasya'dan (11.madde) ve Kilikya'dan (16.madde) çekilmesini, bununla beraber Ermenilerin işgal etmek istediği Vilâyat- ı Sitte'de herhangi bir karışıklık çıktığı zaman İtilâf Devletlerinin bu bölgeyi işgal etmeye yetkili olduklarını (24.madde) Ateşkes Antlaşmasına geçiren İtilâf Devletleri, esas olarak Doğu Anadolu'yu işgal etmeleri ve orada katliâm yapmaları için Ermenilere gerekli izni vermiş durumdaydılar.²²⁷

İtilâf Devletlerinin va'dleriyle I. Dünya Savaşı'nda onların yanında gönüllü olarak çarpışan Ermeniler kendilerini galipler safında addederek isteklerini dünya kamuoyuna duyurabilmek için Mısır eski Maliye ve Dışişleri Bakanının oğlu; Mısır Devlet Demiryolları'nın Müdürü Boghos Nubar Paşa'nın başkanlığında "Avrupa Millî Ermeni Heyeti"ni, Taşnak lideri A. Aharunyan başkanlığında "Ermeni Cumhuriyeti Heyeti"ni ve Ermeni Patriği Monsenyör Terzian'ın başkanlığında din adamlarından kurulmuş bir heyeti propaganda amacıyla Paris Barış Konferansı'na göndereceklerdir.²²⁸ Fakat bu heyetlere İtilâf Devletleri tarafından Paris Barış Konferansı'²²⁹nda sürekli temsil hakkı tanınmamıştır. Bununla birlikte 26 Şubat 1919 tarihinde söz

²²⁶ İskender Yılmaz, **Gümrü Antlaşması**, AKDITYK. Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2001, s.22.

²²⁷ Öke, a.g.e., s.181.

²²⁸ Yahya Akyüz, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)**, Ankara, 1975, s.81.; Öke, a.g.e., s.183.

²²⁹ Paris Barış Konferansı, 18 Ocak 1919 tarihinde Dünya Savaşı sonunda ortaya çıkan durumu müzakere etmek ve barış antlaşmalarının içeriğinin belirlenmesi amacıyla savaşın galipleri tarafından toplanmıştır. Toplantılara 32 devlet katılmasına rağmen İngiltere, Fransa, İtalya, ABD.ve Japonya'nın cumhurbaşkanları ve başbakanlarından oluşan " Onlar Komitesi" toplantılarda daha etkin olmuştur. Paris Barış Konferansı'nın 30 Ocak 1919 tarihli toplantısında, Osmanlı Devleti'nden ayrılacak ülkeler hakkında şu karar alınmıştır: "*Müttefik ve müşterek devletler Ermenistan, Suriye, Irak, Kürdistan, Filistin ve Arabistan'ın Osmanlı Devleti'nden kâmilten ayrılmasında mutabık kalmışlardır. Bu husus Osmanlı Devleti'nin diğer kısımları hakkında verilecek karardan hariçtir.*" (Mehmet Gönübol ve diğerleri, **Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995**, Ankara, 1996,s.6.; Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.; E. Semih Yalçın, **Atatürk'ün Millî Dış Siyaseti**, Berikan yayınları, Ankara, 2000, s.19.)

konusu heyetlerin liderlerinden Boghos Nubar ve A.Aharunyan isteklerini açıklamak üzere Konferans'a davet edilmişlerdir. Konferans'ta ***"Ermenilerin Fransız kıtaları ile beraber Fransız bayrağı altında zafer kazandıklarını, Ermeni gönüllü askerlerinin Fransız kuvvetlerinin yarısını teşkil ettiğini, Kafkasya Rus İmparatorluk ordusunda 150.000 Ermeni'nin bulunduğunu ve 40.000 Ermeni'nin Nazar Bekof komutasında Ermeni vilâyetlerinin kurtarılmasına katılmış olduklarını ve Bolşevikliğin ilânıyla beraber mütarekenin imzalanmasına kadar Türk ordusuna karşı savunma yaptıklarını"***²³⁰ iddia eden Boghos Nubar; Van, Bitlis, Diyarbakır, Harput, Sivas, Erzurum ve Trabzon vilâyetleri ile Kilikya (Maraş, Kozan, Cebel-i Bereket, Adana ve Antakya)'nın Türk hakimiyetinden kurtarılarak, İtilâf Devletlerinin, Amerika'nın veya Cemiyet-i Akvam'ın koruması altında bağımsız bir Ermenistan'ın kurulmasını isteyecektir.²³¹

Paris Barış Konferansına Boghos Nubar'ın isteklerini andıran bir bildiri de 12 Şubat 1919 tarihinde Ermenistan Cumhuriyeti Heyeti Başkanı A. Aharunyan tarafından sunulmuştur.²³² Bu iki Ermeni liderin talep ettikleri topraklara Erivan, Gümrü ve Kars'ın da içinde bulunduğu Kafkasya bölgesi de dahildir. Ermeniler bütün bunların yanı sıra Türklerden ayrıca "19 Milyar frank" civarında bir tazminat istemektedirler.²³³ Ermeni liderleri verdikleri bu bildirilerde esas olarak Paris Barış Konferansı'ndan bağımsız bir Ermenistan'ın tanınmasını talep etmektedirler. Bütün bu çalışmaların yanı sıra Ermeni Patrikanesi de bölgedeki demografik yapı hakkında bir takım verileri Paris Barış Konferansı'na göndererek ***"1882 yılında Türkiye'de 2.600.000 Ermeni'nin yaşadığını 1912 yılında ise bu nüfus oranının 2.100.000'e kadar düştüğünü"*** iddia edecektir.²³⁴

²³⁰ **Türk İstiklâl Harbi**, C.III., Doğu Cephesi (1919-1921), Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmî Yayınları, Ankara, 1965, s.9.

²³¹ Akyüz, a.g.e., s.82.

²³² Esat Uras, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, İstanbul, 1987, s.674-676.

²³³ Öke, a.g.e., s.184.

²³⁴ Uras, a.g.e., s.675.

Yaptıkları bütün bu çalışmalara ve kopardıkları yaygaralara rağmen Ermenilerin istekleri İtilâf Devletleri'nin kendi isteklerine bir paravan olarak kullanılmaktan öteye gitmeyecektir. Nitekim İngiltere Başbakanı Lloyd George bile bu taleplerin bazılarını "oldukça aşırı" bulmuş ve o günkü şartlar altında bu isteklerin gerçekleşmesinin çok güç olduğunu belirtmiştir.²³⁵

2-) İngiliz İşgal Yarbayı Rawlinson'un Görüşleri

İngiliz işgal yarbayı Rawlinson, 22 Nisan 1919 tarihinde mütareke şartlarının uygulanmasını sağlamak için Erzurum'a gelmişti. Fakat O geldiği günden beri mütareke esaslarının uygulanmasından daha çok Anadolu'da tesis edilen millî birlik ve beraberliğin önüne taş koymaya çalışacaktır. Erzurum Kongresi'nin toplanacağını öğrenir öğrenmez Kongre'nin engellenmesi yolunda çaba sarf eden Rawlinson Türkler arasında yaptığı propagandalarla, **"Kongre'nin açılışı İngiliz işgaline sebep olacaktır"** şayialarını yaymıştır. Rawlinson, Mustafa Kemal Paşa'dan Erzurum Kongresi'nin yapılmamasını şayet yapılacak olursa da Onun Kongre'ye katılmamasını isteyecek kadar ileri gitmiştir. Aksi halde Doğu illerinin Mondros mütarekesi hükümlerince işgal edileceği tehdidinde bulunmuştur. Mustafa Kemal Paşa da Ona, ne İngilizlerin ne de başka bir gücün bu Kongreyi engelleyemeyeceğini ve gerektiğinde kuvvete karşı kuvvetle karşılık verileceğini söylemiştir.²³⁶

Karabekir Paşa, 8 Ağustos 1919 tarihinde Harbiye Nezareti'ne çektiği bir şifre ile Rawlinsonla bir görüşme yaptığını ve bu görüşmede Rawlinson'un manda ile ilgili fikirlerini kendisine açıkladığını bildirmiştir. Karabekir Paşa, Rawlinson'un manda hakkındaki görüşlerini söz konusu şifresiyle Harbiye Nezâreti'ne aktarmıştır. Bu görüşmede Rawlinson, Karabekir Paşa'ya; Paris Konferansı'nda ABD'nin, Türkiye ile Ermeni,

²³⁵ Salahi Sonyel, *Türk kurtuluş Savaşı ve Dış politika*, C.I, Ankara, 1987, s.25-26.

²³⁶ Haluk Selvi, a.g.e., s.158.

Azerbaycan ve Gürcü mandasını kabul ettiğini fakat Amerikan Meclisi'nin bu kararı onaylamadığını açıklamıştır. Amerika'nın müslümanları sevk ve idare edemeyeceğine inanan Rawlinson, İngilizlerin bu konuda çok tecrübeli olduklarını ve idareleri altında milyonlarca müslümanın yaşadığını vurgulamıştır. Bunun üzerine Karabekir Paşa da Rawlinson'a mandadan maksadının ne olduğunu sormuştur. Rawlinson bu soruya:

"Mesela Kafkasya'da büyük bir kumandanlığımız bulunur, ayrıca Azerbaycan'da, Gürcü ve Ermeni Cumhuriyetleri nezdinde birer kumandanımız ve kurmayları yer alır. Tabii asayişin temini ve arzu edilen maddelerin tatbiki için de bir miktar kuvvetimiz bölgede görev yapar."

cevabını vermiştir. Rawlinson görüşlerine meşru bir zemin hazırlamak ve örnek teşkil etmek üzere İngiltere'nin halen; Mısır'da, Irak'ta ve Hindistan'da sırf insaniyet için çalıştığını ve asayişin korunmasını sağlayarak oradaki kavimlerin refahı için uğraştığını belirtmeyi de ihmal etmemiştir. Karabekir Paşa aktardığı bu bilgilerden sonra İstanbul'daki Hükûmet'e, bahsedilen mandanın mahiyetini bilip bilmediklerini sormuştur. Karabekir Paşa'yı bu konuda endişeye sevk eden asıl sorun ise şudur: **"Yoksa Hükûmet millî namusumuzun ve her türlü varlığımızın yavaş yavaş erimesine göz yumacak zelilane bir mandayı kabul mu etmektedir?"**²³⁷

Mütareke esaslarına göre toplanan silahları Ermeni arazisinden geçiren Rawlinson, Ermenilerin maneviyatlarının yükselmesinde de önemli bir rol oynamış ve Ermenileri Erzurum'a yürümeye teşvik etmiştir.²³⁸ Karabekir Paşa ise tüm bu tecavüzlere rağmen çeşitli bahanelerle silah teslimini ve sevkiyatını geciktirme ve hatta önleme çabasında olmuştur. Kazım Karabekir Paşa'nın, Erzurum Valiliği'nin ve Erzurum halkının gayretleriyle Erzurum'daki silahları teslim alamayan hatta sevk etmeyi bile başaramayan Rawlinson, 5 Ağustos 1919 tarihinde General Milne'den aldığı

²³⁷ Karabekir, *İstiklâl Harbimizin Esasları*, s.83-84.

²³⁸ Selvi, a.g.e., s.257.

emirle bölgeden çekilerek durumu bir süre Kars mıntakasından takip etmek zorunda kalmıştır.²³⁹ Nitekim Rawlinson kısa bir süre sonra da Londra'ya çağırılacaktır.²⁴⁰ 30 Ağustos 1919'da İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon ile görüşen Rawlinson, Curzon'a bu görüşmede ilk olarak Mustafa Kemal Paşa'nın şahsiyeti, nüfuzu, siyasi emelleri hakkında bir takım bilgiler verecek daha sonra da Anadolu'daki dahilî durum, İstanbul Hükûmeti'nin durumu, Türk halkının fikirleri hakkında edindiği izlenimleri aktaracaktır. Rawlinson bu görüşmede ayrıca Erzurum Kongresi'ne katılan delegelerle yaptığı görüşmelerden elde ettiği bilgileri ve askerlerin tavırlarını da detaylı bir şekilde Curzon'a açıklamıştır.²⁴¹

Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'daki başarısını ve nüfuzunu görmüş olan Lord Curzon, Rawlinson'un Anadolu'ya dönmesini Mustafa Kemal Paşa ile görüşmesini ve özellikle bunların, ileride yapılacak sulh görüşmelerinde neler elde etmek istediklerini, hangi sulh şartlarını kabule razı olacaklarını öğrenmesini istedi. Anadolu'ya resmî bir vazife ile gidecek olan Rawlinson esas olarak mütareke şartlarının uygulanmasını İstanbul Hükûmeti'ne bildirmekle görevli idi. Bu yüzden Mustafa Kemal Paşa ile yapacağı görüşmeleri gizli bir şekilde ve gayri resmî bir surette yapacaktı. Bu amaçlarla Rawlinson 20 Ekim 1919'da Londra'dan ayrıldı.²⁴²

Rawlinson'un Anadolu'ya bu seferki geliş amacı farklıydı. Bölgedeki iktisadî yapı yer altı zenginlikleri ve ulaşım yolları incelenerek İngiliz mandasının Türkler tarafından kabul görüp görmeyeceği araştırılacak ve Mustafa Kemal Paşa ile anlaşma yolları aranacaktı. 23 Aralık 1919 tarihinde Bayburt'ta Miralay Rüştü Bey'le görüşen Rawlinson, Mustafa Kemal Paşa ile

²³⁹ Selvi, a.g.e., s.160.

²⁴⁰ Bu sırada İngiltere Hükûmeti'nin, Erzurum Kongresi, Mustafa Kemal Paşa ve Anadolu'da başlayan hareket hakkındaki tedirginlikleri günden güne artmaktaydı ve bu nedenle gelişen olaylar hakkında en yakın müşahitlerden biri olan Rawlinson'dan bilgi almak istiyorlardı.(Selvi, a.g.e., s.162).

²⁴¹ Selvi, a.g.e., s.163.; Rawlinson'un kanaatine göre Mustafa Kemal Paşa Türkiye'de bir Cumhuriyet idaresi kuracaktır.(Göst.yer).

²⁴² Haluk Selvi, a.g.e., s.163.

görüşmek istediğini belirterek, İngilizlerin Türkiye'nin bağımsızlığına zarar vermeyecek şekilde çabuk ve kapsamlı bir antlaşma yapmak istediklerini beyân etmiş ve bu yüzden Anadolu'da millî harekete karşı kuvvetli fırkaların bulunup bulunmadığını öğrenmek istemiştir.²⁴³ Miralay Rüştü Bey bu sırada Rawlinson ile yaptığı görüşmeler hakkında bir yandan da XV. Kolordu Kumandanlığı'nı bilgilendirmektedir.

26 Aralık 1919 tarihinde Erzurum'a gelen Rawlinson, bir gün sonra Karabekir Paşa ile bir görüşme yaptı. Rawlinson'un belirttiğine göre Lord Curzon; Türkiye'de şimdiye kadar kuvvetli bir Hükûmet göremediklerinden sulhün mümkün olmadığını halen de nazarlarında böyle bir Hükûmetin bulunmadığını vurgulamış ve yapılması planlanan Sulh Konferansına milletin itibarını kazanmış biri olan Mustafa Kemal Paşa'nın da katılarak alınacak kararlara uymasının kendilerince lüzumlu olduğunu belirtmiştir. Rawlinson, Karabekir Paşa'ya İngiltere'deki kuvvetli partilerin Türkiye'nin varlığına ve bağımsızlığına taraftar olduklarını ve bunun yanında Türkiye'nin iktisaden gelişmesi için çalışacaklarını yalnız Türkiye'nin I. Dünya Savaşında olduğu gibi yine İngiltere'nin düşmanlarının yanına geçmesinden de endişe duyduklarını açıklamıştır. Bunun yanı sıra Türk halkı üzerinde nüfuz sahibi olan ve İngilizlerle samimi ilişkiler kurmak isteyen kişilerle anlaşma yapmak istediklerini belirtmiştir.²⁴⁴

Rawlinson bu görüşme sırasında Karabekir Paşa'ya Türkiye topraklarında gözü olan devletler hakkındaki görüşlerini de bildirmiştir. İngilizlere göre Ruslar, bir çok ufak hükûmetler teşkil edecekler fakat bunlar nihayetinde tekrar birleşeceklerdir. Ayrıca İngilizler Batum'u Denikin'e bırakmak istemektedirler. Adana ve Suriye'ye çıkan Fransız askerlerinin on iki bin nefer kadar olduğunu ve bunlarında sömürgelerinden temin edildiğini belirten Rawlinson, Fransızların bölgeye büyük bir kuvvet sevk etmeye güçlerinin olmadığını açıklamıştır. Rawlinson, Yunanlıların İzmir'de

²⁴³ Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s.420.

²⁴⁴ Karabekir, *a.g.e.*, s.424-425.

tutunmaları için gerekli olan paraya ve askerlere sahip olmadıklarını ve İngiltere'nin artık Yunanlıları desteklemeyeceğini bu durumda Yunanlıların İzmir'den çıkarılmalarının bir an meselesi olduğunu söyler. Karabekir Paşa'nın **"Rumlar Batum'u Pontus mu yapmak istiyorlar?"** sorusuna karşılık Rawlinson, böyle bir durumun kesinlikle söz konusu olmadığını vurgulayacaktır.²⁴⁵ Ermenilerin ise bir Hükûmet teşkil etmelerinin zor olduğunu, Türk topraklarına girmekten ziyade kendi topraklarında dahi tutunamadıklarını, Aras nehrinin kuzeyine hiç bir zaman geçemediklerini ve kendinin de esas olarak Aras nehrinin sınır olmasını istediğini belirtir.²⁴⁶

İngilizlerin Türklerin iktisadî gelişimi için çaba sarf edeceklerini belirten Rawlinson, büyük sermayeli İngiliz şirketlerinden birinin Gümüşhane'de ve Erzurum'da maden araştırması yapmak üzere bir mühendisini kendisiyle beraber gönderdiklerini, ilk olarak işe tren yolu yapımıyla başlayacaklarını ve bu memleketi servet getireceklerini iddia edecektir. Bu yüzden de Mustafa Kemal Paşa gibi halkın itimadını kazanmış biriyle görüşmek istediğini belirterek bu isteğin Mustafa Kemal Paşa'ya iletilmesi talebinde bulunur.²⁴⁷

Karabekir Paşa, Rawlinson ile yaptığı görüşmeler sonucunda Rawlinson'un Boğazlar konusunda da tedirgin olduğunu fark etmiştir. Zira Rawlinson'a göre Rusların günün birinde Yunanlılarla birleşip Boğazları işgal etmeleri ve kapamaları tehlikesi söz konusudur. Bunu engellemek için de İstanbul'un tutulmasını, şayet bu olmasa da Boğazların tutulmasını ve Boğazlarda ufak bir donanmanın bulunmasını teklif etmektedir. Karabekir

²⁴⁵ Rawlinson millî mücadelenin seyrine göre millî mücadele liderlerine şirin gözükmeyi de ihmal etmemektedir. Rawlinson Karabekir Paşa'ya, bir gün Gümüşhane Rum metropolitinin kendisine Türklerden şikayete geldiğini kendisinin ise buraların Türk toprakları olduğunu selametleri için bir an önce Yunanistan'a defolup gitmelerini söylediğini anlatır.

²⁴⁶ Karabekir, a.g.e., s. 425-426

²⁴⁷ Karabekir, a.g.e., s.426.

Paşa'ya göre ise bu durum İngilizler'in Boğazlar'a yerleşmek istediklerine işaret ediyordu.²⁴⁸

Karabekir Paşa bu mülâkatı ve mülâkat hakkındaki kendi düşüncelerini Mustafa Kemal Paşa'ya telgraflayacaktır. Ona göre İngilizler, millî kuvvetlerin birliğini, kuvvetini ve ayrıca bu kuvvetlere karşı çıkanların ne derecede etkili olduklarını tetkik etmek nyetindedirler. Ayrıca, akdedilecek sulh için iyi niyet gösterisinde bulunarak Türkiye'nin İktisadi hayatını kontrolleri altına almak için uygun bir zemin hazırlamayı düşünmektedirler. Bu yüzdendir ki İngilizler yapacakları bu iyilikler karşılığında milletçe saygı duyulan, nüfuzlu kimselerden İngiliz aleyhtarlığında bulunmayacaklarına dair teminat almak istemektedirler.²⁴⁹

Karabekir Paşa yapmış oldukları bu mülâkatta Rawlinson'un söylemlerinin altındaki gizli İngiliz emellerinin esas olarak farkındadır.²⁵⁰ Rawlinson'un İstanbul Hükûmeti'ne belli etmeksizin Anadolu ile irtibata geçmesi millî mücadelenin öncülerini tavlama çalışmaktan ibaretti. Zira 12 Eylül 1919 tarihinde İstanbul Hükûmeti ile yaptıkları gizli antlaşmayla Türk İstiklâli Hükûmetçe zaten terk edilmişti. Ayrıca Anadolu hareketinin Cumhuriyetçi olduğu; padişahlık, hilâfet ve İstanbul aleyhinde çalışmalar yaptığı öne sürülerek millî kuvvetlerin henüz gelişimini tamamlamadan parçalanması, dağıtılması hedeflenmekteydi.²⁵¹ Karabekir Paşa Rawlinson ile yaptığı mülâkatta bu tür oyunlara gelmemiştir.²⁵²

²⁴⁸ Karabekir, a.g.e., s.429.

²⁴⁹ Karabekir, a.g.e., s.426.

²⁵⁰ Karabekir, a.g.e., s.427.

⁴¹ Söz konusu görüşme sırasında Rawlinson, Karabekir Paşa'nın bazı kritik konulardaki düşüncelerini öğrenmek amacıyla ağzını yoklamaktadır. Mesela Rawlinson, Karabekir Paşa'ya görüşme sırasında Cumhuriyet mi iyidir, Padişahlık mı sorusunu yöneltir ve sonra kendisinin Cumhuriyetten yana olduğunu söyler. Ayrıca Hükûmet merkezinin neresi olacağını sorar. Rawlinson'un kişisel kanaatine göre İstanbul siyasî entrika ve baskılar içinde bulunduğu Hükûmet merkezi için pek uygun bir yer değildir. Bu yüzden bunun için en uygun yer Bursa olacaktır. Karabekir Paşa ise bu konularda Rawlinson'a temkinli cevaplar vermeyi tercih etmiştir. Hilâfetle hükümdarlığın ayrılmayacağını, Cumhuriyet idaresinin bizim memleketimizde tesis edilemeyeceğini ve Hükûmet'in İstanbul'dan başka yere taşınmasının milletimiz tarafından kabul edilmeyeceğini belirtmiştir. Zira bunlar bu

Mustafa Kemal Paşa da Karabekir Paşa'ya cevaben göndermiş olduğu telgrafta, Rawlinson ile ancak İngiltere Hükûmeti'den almış olduğu resmî bir yetki varsa görüşebileceğini ve bu görüşmenin de ancak Sivas Kongresi'nin kararları doğrultusunda olabileceğini belirtecektir.²⁵³

Rawlinson'un söz konusu bütün çabalarına rağmen Anadolu hareketi engellenememiş silah sevki konusunda ise mücadele Anadolu'nun lehine sonuçlanmıştır. İngilizler, Mustafa Kemal ile irtibata geçemeyince ve Millî Meclis'in açılışını engelleyemeyeceklerini anlayınca İstanbul'u işgal etmek yoluna gideceklerdir.²⁵⁴

3-) General Harboud'un Görüşleri ve Ermeniler Üzerinde Amerikan Mandaterliği Meselesi

Amerika Hükûmeti, Kafkasya'daki genel durumu incelemek üzere General Harboud'un başkanlığında bir Heyet'i bölgeye göndermiştir.²⁵⁵ Bunun üzerine Karabekir Paşa, Sivas Kongresi sırasında Mustafa Kemal Paşa ile de görüşmüş olan General Harboud'a Doğu Anadolu'daki Türk varlığını göstermek için hemen hazırlıklara koyulmuştur. 25 Eylül 1919 tarihinde Erzurum'a gelen Harboud, etkileyici bir merasimle karşılanmıştır. Karşılama merasiminde "Hoşgeldin" afişlerinin yanında "Wilson Prensipleri Madde 14" yazılı paftalarda dikkat çekmekteydi.²⁵⁶

kritik zaman dilimi içinde değil ancak millî mücadelenin başarıya ulaşmasıyla beraber düşünülecek konulardır.(Karabekir, a.g.e., s.425-427).

²⁵³ Karabekir, a.g.e., s.427.

²⁵⁴ Selvi, a.g.e., s.166.

²⁵⁵ Amerika Başkanı Wilson'un 8 Ocak 1918'de ilan ettiği ilkelerinden birisi Osmanlı Devleti ile ilgiliydi. Söz konusu 12. madde "*Şu andaki Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk olan aksamına bir hakimiyet temini, fakat Türk idaresindeki diğer milletlere emniyet içerisinde bulunmaları ve gelişmeleri için gerekli imkanın sağlanması gereklidir*" şeklindeydi. İtilâf devletleri, imzaladıkları gizli antlaşmaların bu tür bir maddeyle etkinliğini yitirdiğini düşünerek bu etkinliği korumak için "Manda Sistemi"ni geliştirdiler. Onlar böylece hem kendi amaçlarına ulaşacaklar hem de Wilson'un 12. maddesini uygulamış olacaklardı.(Selvi, a.g.e., s.204.)

²⁵⁶ Karabekir, a.g.e., s.320-321

Anadolu'da askerî, iktisadî, politik ve demografik incelemelerde bulunacak olan Harbours Heyeti 46 kişiden oluşuyordu.²⁵⁷ Karabekir Paşa, General Harbours'a şehri gezdirir; Yakutiye Medresesi, Çifte Minare, İç Kale, Saat Kulesi ve büyük konaklar bölgenin bir Türk yurdu olduğunu ispat ettiği kadar Ermeniler tarafından yapılan mezâlime de şahitlik yapmaktadır. Yakılan yıkılan bu yerler Karabekir Paşa'nın deyimiyle Ermeni mezâlimini gözler önüne seren canlı bir müze gibidir.²⁵⁸

Vali Reşit Paşa'ya yapılan ziyaretin ardından General Harbours bir konuşma yaparak Amerika sermayesinin Türkiye'ye getirileceğinden bahseder. Yalnız Harbours'a göre, sermayeyi korumak amacıyla bir miktar askerin de bölgeye gelmesi icap etmektedir. Karabekir Paşa buna karşılık ***"Amerikan sermayesinin her iki tarafında menfaatlerine hizmet edeceğini fakat Hürriyet ve İstiklâlimizi alacak sermayenin bizim için ateş olduğunu"*** açıkça beyan eder. Harbours da buna cevap olarak Karabekir Paşa'ya bu konudaki hissiyatının anlaşıldığını belirtir.²⁵⁹ Heyetteki generallerden biri şehri gezerken tabya ve kışlaların çokluğundan bahsederek:

"Bunların yerine mektep ve fabrika yapsaydınız, şimdi memleketiniz böyle fakir değil, bizimki gibi zengin olurdu."

der. Bunun üzerine Karabekir Paşa Generale derhal şu cevabı verecektir:

"Generalim, bu gördüklerin olmasa idi burada bugün Türk mevcudiyeti kalmazdı. Asırlarca vahşi çarların vahşi sürülerine karşı bu tabyalara sığınarak varlığımızı muhafaza için bunları azaltmaya değil, çoğaltmaya bile mecbur kalmaklığımız muhtemeldir. Bununla beraber tabya adedince

²⁵⁷ Harbours Heyeti, hazırlayacağı rapor için Erzurum'da her zümreden temsilcilerle görüşmüş ve eğitimden ziraate kadar her konuda bilgi toplamaya çalışmıştır. (Selvi, a.g.e., s.216.)

²⁵⁸ Karabekir, a.g.e., s.321.

²⁵⁹ Karabekir, a.g.e., s.321-322.

mekteplerimizde de vardı. Vahşî eller onları gördüğünüz harabelere çevirdi.²⁶⁰

General bu cevapla birlikte yaptığı hatadan dolayı pişman olur ve özür diler.

Harbourd Erzurum'dan ayrılırken geceyi Hasan Kale'de geçirmiştir. Buradan Kars'a doğru uğurlanırken Harbourd'un sınırda bulunan Ermeni subaylarının elini sıkmadığı görülecektir.²⁶¹

General Harbourd Heyeti, 26 Eylül 1919 tarihinde Türk sınırından çıkarak incelemelerinin Rus Ermenistanı'ndaki bölümüne başladı. General Harbourd Erivan'daki Ermeni Hükûmeti'ne de delegelerini Paris'e göndererek hala Türk düşmanlığını körükleyeceklerine Erzurum'a giderek Türklerle anlaşma yollarını aramalarını çünkü kendilerini Türk dostluğundan ve âlicenaplığından başka bir şeyin kurtaramayacağını tavsiye edecektir.²⁶²

Karabekir Paşa, Amerikan Heyeti Başkanı General Harbourd'a Ermenilerin Türklere yaptığı mezâlim hakkında belgeleriyle beraber ayrıntılı bir rapor sunmuştur.²⁶³ Karabekir Paşa'nın bu raporu ve açıklamaları

²⁶⁰ Karabekir, a.g.e., s.322.

²⁶¹ Dursunoğlu, a.g.e., s. 70.

²⁶² Kâzım Karabekir, *Ermeni Dosyası*, (Yayına Hazırlayan: Faruk Özerengin), İstanbul, 2000, s.26.

²⁶³ Bu raporda: 1-) Mütareke hükümlerini uymayan İngilizlerin, Türk ordusunun Elviye-i Selâse'den çekilirken ordumuzun ve halkın ihtiyaçlarını karşılamak üzere satın aldığı her türlü erzak, sıhhi malzeme ve mühimmata nakil imkanı tanımamaları ve müsadere etmeleriyle birlikte ahaliyi açlığa ve ölüme terk etmiş olmaları, 2-) Batum'da terhis ettiğimiz ordumuzun silahlarının İngiliz askerleri tarafından depolardan alınarak Ermenilere, Ruslara ve Rumlara verilmesi, 3-) Azerbaycan mıntakasındaki ordumuzun kumandanlarının hiç bir suçları olmaksızın İngilizler tarafından tutuklanması, 4-) İngilizlerin Doğu bölgelerimizde (Rumiye, Hoy, Van, Cizre) Kürtleri kışkırtarak kardeşler arasında nifâk tohumları ekmek istemeleri, 5-) İngilizlerce Gümrü'den Kars'a Ermeni askerleri getirilerek, nüfus çoğunluğu sağlamak üzere bölgede Ermenilerin mezâlimine ve imhalarına çanak tutulması, 6-) Ermenilerin mezâliminden korkarak dağlara çıkan müslümanların yine İngilizler tarafından Ermenilere teslimi için çaba sarfedilmesi, 7-) İngilizlerden destek alan Ermenilerin İngiliz subay ve askerlerinin kıyafetlerini giyerek Türk nüfusu denetimleri altına almak istemeleri, 8-) Beyazıt havalisinin İngiliz Hükûmeti himayesinde Ermeni Hükûmeti'ne verildiğinin bildirilmesi ve bunun üzerine Ermenilerin onbeşbin askerlerini bir aya kadar bölgeye sevk edecekleri şayialarının yayılması, 9-) Ermeni Hükûmeti başkanı Hatizof'un İngilizlerin önemli miktarda yardımda bulunduklarını açıkça beyan etmesi, 10-) Ermenilerin Kars,

General Harbord'un düşüncelerinin Türkler lehine değişmesinde önemli bir rol oynayacaktır.²⁶⁴

Nihayetinde General Harbord hazırladığı raporu Başkan Wilson'a 16 Ekim 1919 tarihinde takdim eder. Raporda Ermenistan'da kurulacak mandaterliğin beş yıllık bir süreç için maliyeti 757 milyon dolar olarak tahmin ediliyor ve ilk etapta 59.000 insana ihtiyaç duyulduğu belirtiliyordu. Ayrıca Amerika'nın mandayı kabul edip etmemesi konusunda hiç bir tavsiyede bulunulmuyordu. Heyet'teki askerî üyeler de manda aleyhinde bulunmuşlar bunun sebebini de Ermenistan'da askerî güç bulundurma zorunluluğuna bağlamışlardır. Sivil üyeler ise Türkiye'nin tamamının tek bir manda altında kabul edilmesi fikrindeydiler. Zira onlara göre bu şekilde bir manda, Amerika'nın dış ticareti açısından yararlı olacaktır.²⁶⁵

Raporun ikinci kısmında ise Doğu Anadolu için manda konusu yer alıyordu. Raporun Erzurum ile ilgili kısmında, yapılan demografik incelemelerin sonucunda bölgedeki Türk Nüfusunun Ermeni nüfusundan fazla olduğu açıklanmıştır. Dünya Savaşı'ndan evvel Ermenilerin bölgede çoğunluğa sahip oldukları ve tehcir kararıyla bu oranın düşürüldüğü haberlerinin yanlışlığı üzerinde de durulmuştur. Neticede göç ettirilen Ermenilerin bölgeye gelmeleri halinde bile Türk nüfusunun daha fazla olacağı ve bu durumda da Ermeni azınlığın Türk çoğunluğunun kaderine

Ardahan, Nahçıvan, Şerûr, Iğdır mıntakalarını işgal ile **"yeryüzünde müslüman bırakmayacağız"** şeklinde hunharca saldırımları ve Doğu'daki yedi ilimizin kendilerine ait olduğunu beyan ederek dahası **"Sivas'a Sivas'a"** diye bağırımları, 11-) Mütarekeden sonra Ardahan ve Ahıska'nın Gürcüler tarafından işgal edilmesi ve Gürcülerin bu bölgelerdeki vahşeti, Ahıska'nın bir süre sonra İngilizlerin etkisiyle tahliye edilmesi fakat bu sefer de Ermenilere verilerek tekrar Ermeni mezâlimine terk edilmesi, 12-) Kars ve Kağızman'da camilerde ezân okunmasının bile Ermeniler tarafından engellenmesi, 13-) Ermenilerin ekonomik yönden gelişmelerine ve ticaretlerine engel olunduğu gerekçesiyle Türk nüfusun dükkanlarının dahi açtırılmaması, gibi konularla birlikte Türklerin bu bölgelerde yaşadıkları mezâlim ve sindirme politikaları ayrıntılarıyla dile getirilmiştir. (Raporun tam metni için bkz.; Karabekir, a.g.e., s.323-336.)

²⁶⁴ Akgün, General Harbord'un Anadolu Gezisi ve Ermeni Meselesine Dair Raporu, İstanbul, 1981, s.134.; Kırzioğlu, Kâzım Karabekir, s.30.

²⁶⁵ Selvi, a.g.e., s.217-218.

hakim olması gibi bir yanılgıya düşüleceği ifade edilmiştir.²⁶⁶ Bunun yanı sıra Türklerin Ermenilere karşı bir soykırım hareketine girişeceklerine dair hiç bir belirtinin görülmediği Erzurum şehrinin Selçuklu mimarisi ile bezenmiş tarihi bir Türk kenti olduğu ve bölgede Ermenilerle Türklerin dış etkiler olmadığı sürece yüzyıllarca beraber kardeşçe yaşadıkları vurgulanmıştır.²⁶⁷ Erzurum ve civarında esas olarak Türklerin Ermeniler tarafından katliama tabi tutulduklarının belirtildiği raporda Türklerin bu konuda daha mustarip olduklarından da bahsedilmiştir.

Raporda ayrı bir Ermenistan kurulmasına da karşı çıkılmış bölgede sükunetin ancak tek bir mandater gücün egemenliğiyle sağlanabileceği belirtilmiştir.²⁶⁸ Ayrıca bölgede mandayı kabul edecek devletin karşılaşacağı büyük problemlerden bahsedilerek ABD. senatosuna burada mandayı kabul etmemesi yönünde gizli telkinlerde bulunulmuştur.²⁶⁹ Harbours bütün bunların yanı sıra Amerika'nın Mandayı kabul etmesinin ancak Cemiyet-i Akvam'ın vereceği teklifle uluslararası bir görevi yerine getirmek amacıyla olabileceğini fakat gerekli koşulların sağlanamaması halinde bu girişimin başarısızlıkla sonuçlanacağını iddia etmiştir.²⁷⁰

Amerika Başkanı Wilson, General Harbours'un söz konusu raporunu 3 Nisan 1920 tarihinde Amerikan Senatosuna sunmuştur. Ermenistan'da bir Amerikan mandası fikri bu sıralarda esas olarak biraz zayıflamış durumdaydı. Nitekim Senato da böyle bir mandaterliğin Amerika ekonomisine yükleyeceği ağır faturaları ödemek yerine Türk milliyetçileri ile temasa geçmek daha doğru bir fikir olarak kabul edilecektir. Bu kararların alınmasında Harbours'un Başkan Wilson'a takdim ettiği raporun büyük etkisinin olduğu görülmektedir. Ayrıca Harbours, Anadolu Hareketini bu

²⁶⁶ Seçil Akgün, a.g.e., s.143-144.

²⁶⁷ Dursunoğlu, a.g.e., s.70.; Akgün, a.g.e., s.144-145.

²⁶⁸ Akgün, a.g.e., s.145-146.

²⁶⁹ Selvi, a.g.e., s.218.

²⁷⁰ Akgün, a.g.e., s.150.

şekilde Amerika'ya tanıtmış olacaktır.²⁷¹ Nitekim O, raporunun giriş kısmında:

“Sivas ve Erzurum’da Millî hareketin vakur ve muktedir liderleriyle görüştük”²⁷²

diyerek Mustafa Kemal Paşa ve Kâzım Karabekir Paşa başta olmak üzere millî mücadelenin kahramanlarını övgüyle yad etmiştir.

4-) Kâzım Karabekir Paşa’nın Sévres Antlaşması Karşısında Tavrı

Bir tufan içinde kaybolan İstanbul Hükûmeti gelişen olaylar neticesinde anlaşıyor ki artık vatani tamamen gözden çıkarmış durumdaydı. Zira İstanbul’un fiili anlamda işgali ve Mebusan Meclisi’nin basılması karşısında bile en ufak bir tepki vermeksizin biçare bir halde kendilerini İtilâf devletlerinin insafına terk etmişlerdi. Bu Hükûmet 10 ağustos 1920 tarihinde ise Osmanlı Devleti’ni tamamen tasfiye eden Sevr Muahedesi’ni²⁷³ imzalayarak vatana yapabileceği son büyük kötülüğü de yapmış olacaktır.

Karabekir Paşa’nın bu durum karşısında kafasını esas olarak şu soru kurulamaktadır: **“Türk milleti, Ankara’da vekilleri aracılığı ile ülkesinin yönetime el koymuş ve kaderine hakim olmuş iken İstanbul’daki padişah ve şahsî hükûmeti ne cüretle ve kimin namına bu esaret vesikasını imzalamışlardır?”** Karabekir Paşa, nihayetinde Sevr’si imzalayanları vatansız ve vicdansız olarak değerlendirmiştir. Ayrıca Millî Meclis Başkanlığı’na çektiği bir telgrafla elleri titremeden bu muahedeye imza atma gafletini gösterenlerin vatana ihanet suçuyla yargılanmalarını ve

²⁷¹ Akgün, a.g.e., s.154.

²⁷² Selvi, a.g.e., s.219.

²⁷³ Sevr Muahedesi’ni Hâdi Paşa, Tevfik Bey ve Bern Elçisi Reşat Halit Bey’den oluşan Osmanlı heyeti Paris’e giderek 10 Ağustos 1920 tarihinde imzalamışlardır. Bu muahede ile Türkiye’nin en zengin illeri işgal ediliyor ve Türklerin yaşam hakları tamamen İtilâf devletlerinin insafına terk ediliyordu. Bu şartlar yenilmiş Almanya’ya kabul ettirilen şartlardan çok daha ağırdı ve Türkiye’yi çaresiz, kötürüm ve gölge bir devlet olarak bırakıyordu. (Lewis, a.g.e., s.247).; Sévr Antlaşması’nın tam metni için bkz.; Seha L. Meray, Osman Olcay, a.g.e., Ankara, 1977.

bu vatansızların adlarının her yerde lanetle anılmasını teklif edecektir.²⁷⁴
Nitekim bu teklif Millî Meclis tarafından uygun görülmüştür.²⁷⁵

Bu sırada gerek İstanbul Hükûmeti'nin çalışmaları gerekse İtilâf devletlerinin etkileri neticesinde, Mustafa Kemal Paşa'nın karargâhının kumarhane ve eğlence yuvası haline geldiğine dair bir takım şayialar yayılmıştı. Bu tür haberlerin millî mücadele üzerindeki menfi etkilerini bilen Karabekir Paşa, İstanbul'daki Erkân-ı Harbiyeye-i Umumiye Reisi İsmet (İnönü) Paşa'ya derhal bir uyarı telgrafı çekecektir. Bu telgrafta Anadolu'daki vatanseverlerin mücadeleye bütün hayatlarını koyarak başladıklarını, bu davaya saygısı olmayan ve nezaket beslemeyen kişilerin görevlerinden uzaklaştırılmaları gerektiğini bildirilecektir.²⁷⁶

²⁷⁴ Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, C.II, s.135.

²⁷⁵ TBMM.ZC., C.3., s.333.

²⁷⁶ Karabekir, a.g.e., s. 136.

IV. BÖLÜM

KÂZIM KARABEKİR PAŞA VE KUZEY-DOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NİN KURTULUŞU

1-) Kâzım Karabekir Paşa'nın İç İsyanlar Karşısındaki Tavrı

Karabekir Paşa'nın Ermenistan hareketi memleket dahilinde çıkan isyanların sükûn bulmasından sonra başlayacaktır. Bu isyanların bir kısmının bastırılmasında Karabekir Paşa'nın önemli rolü olmuştur. Söz konusu isyanlardan bir tanesi Mutki Aşireti Reisi Musa'nın çıkarmış olduğu isyandır. Mutki Aşireti lideri Musa, Erzurum Kongresi'nde Temsil Heyeti'ne aza olarak seçilmişti.²⁷⁷ Fakat O, Temsil Heyeti'nin kendisine vermiş olduğu bu yetkiyi bölgesinde kişisel nüfuzunu daha da kuvvetlendirmek için kullanacaktır. Kaymakamlara ve mutasarrıflara keyfi emirler vermeye başlayan aşiret lideri, istediği bir işin Bitlis Valisi tarafından yapılmaması nedeniyle Bitlis'e girerek valiliği basmış ve buradaki memurları kovarak kendi adamlarını yerleştirmiştir. Bu nedenle Temsil Heyeti'nin başına büyük bir bela açılmak üzere idi ki Karabekir Paşa olayı haber almış ve derhal müdahale etmiştir. Karabekir Paşa aşiret reisi Musa'ya şöyle bir telgraf çekmiştir:

"Bir Tümen ile sana misafir geliyorum. Bitlis'te daha kaç gün daha kalacağınızın bildirilmesi."

²⁷⁷ Mutki Aşiret Reisi Kürt Musa, Erzurum Kongresi'nde hiç bulunmadığı halde Temsil Heyeti'ne aza olarak seçilmiştir. Kürt Musa'ya tanınan bu ayrıcalığın nedeni; geçici bir Hükûmet'in teşkil edilmesiyle beraber Kürtlerin de millî davadan ayrılmayacaklarını ve bu uğurda birlik ve beraberlik içinde mücadeleye devam edeceklerini içeride ve dışarıda göstermek amacıyla idi. Fakat Kürt Musa'ya Mustafa Kemal Paşa tarafından bölgesinde millî amaca hizmet için verilmiş olan geniş yetkili talimat, Karabekir Paşa'nın eleştirisine neden olacaktır. Karabekir Paşa'ya göre Kürt Musa'ya verilen bu yetkiler, Kürt Musa'ya bölgesinde millî mücadele aleyhinde çalışmalara başlaması için müsait bir zemin hazırlamıştır. (Karabekir, *İstiklâl Harbimizin Esasları*, s.108.)

Hacı Musa bu telgrafi aldıktan hemen sonra Bitlis'i boşaltacak ve kendi aşiret bölgesi olan Mutki Dağları'na çekilmek zorunda kalacaktır.²⁷⁸

Millî mücadele esnasında çıkan ve Karabekir Paşa tarafından bastırılan isyanlardan bir tanesi de Bayburt civarındaki Hart Köyü'nde yaşayan Şeyh Eşref'in çıkardığı isyandır. Çıktığı zaman itibariyle çok kritik bir devreye rastlaması ve hassas bir bölgede cereyan etmesi bakımından bu isyan olayının önemi oldukça fazladır. Bu isyanın dikkat edilmesi gereken başka bir tarafı da Ermeniler tarafından desteklenmiş olmasından ileri gelmektedir.²⁷⁹ Şeyh Eşref, Allah tarafından şeriatın ilanıyla memur kılındığı iddiasıyla etrafına 400 kadar silahlı adam toplamış ve kendi tarikatından olmayanları kâfir olmakla itham etmeye başlamıştır. Bunun yanı sıra Bayburt valisince kendisine tebliğ edilen tebligatı dikkate almayarak Nahiye Müdürü ile Jandarma takım kumandanını tehdit edecektir. Hükûmeti ve subayları şer-i şerife riayetsizlikle suçlayan Şeyh Eşref, valilik tarafından üzerine gönderilen müfrezeye ani bir baskın yapmış ve söz konusu müfrezeyi bozguna uğratmıştır. Karabekir Paşa bu durum üzerine "Of" ve "Sürmene" sahillerine kadar nüfuzunu genişleten Şeyh Eşref'in önünü alabilmek için hemen tahkikata girişmiştir. Gerekli sayıda asker toplayana kadar Şeyh'i oyalamak amacıyla da Kadı Hurşit Efendi'yi Şeyh'e göndermiştir. Nitekim Şeyh Eşref, Kadı Hurşit Efendi'nin uyarılarını dikkate almamıştır. Şeyh Eşref'in bulunduğu Hart şehri hazırlıkların tamamlanmasının hemen ardından 4 Aralık 1919 tarihinde Karabekir Paşa'nın gönderdiği kuvvetlerce sarılmıştır. Burada kısa zamanlı fakat şiddetli çarpışmalar cereyan etmiş ve nihayetinde Şeyh'in öldürülmesi ile beraber müritleri teslim olmak zorunda kalmışlardır.²⁸⁰

²⁷⁸ Göst. yer.; Tütüncü, a.g.e., s. 41-42.

²⁷⁹ **Türk İstiklâl Harbi, C.VI., İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)**, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî yayınları Seri no: 1, Ankara, 1974, s.60.

²⁸⁰ Karabekir Paşa, **İstiklâl Harbimiz, C.I.**, s.421-423.; Karabekir, **İstiklâl Harbimizin Esasları**, s. 189-192.

1920 yılının Şubat ayında ise Kuzeybatı Anadolu bölgesinde Anzavur isyanı baş göstermiş ve kısa bir sürede genişlen bu isyanın etkileri Düzce'ye kadar sirayet etmiştir. Isyanın elebaşları bölgedeki Hükûmet memurlarını ve askerleri hapis etmişlerdir.

Anzavur İsyanı, esas olarak İngilizlerin ve İstanbul Hükûmeti'nin Anadolu hareketine karşı hilâfeti kullanarak çıkardıkları ve bol parayla destekledikleri bir isyandı. Isyanın genişlemesi üzerine Mustafa Kemal Paşa Karabekir Paşa'dan 18/19 Nisan tarihli telgrafıyla bir millî ihtiyat birliği teşkil etmek üzere emrindeki tümenlerden oluşacak 500 ya da 1000 mevcutlu seçkin bir kıt'anın Ankara'ya gönderilmesini isteyecektir. Zira bölgedeki birlikler isyanı bastırmaya yeterli gelmemekte bazı askerler de firara teşebbüs etmektedirler.²⁸¹

Karabekir Paşa, kıtaat mevcutlarının azlığı ve firarîlerin sayısının son günlerde oldukça artması gibi nedenlerle bu isteği tam anlamıyla yerine getiremeyecektir. Ancak maksadın teminine yardımcı olabilmek amacıyla Erzurum Kuva-yı milliyesinden ufak da olsa atlı bir müfrezeyi Ankara'ya göndermiştir.²⁸² Nitekim TBMM'nin açılışından az bir zaman önce bu isyanın yarattığı tehlike bertaraf edilmiştir.

Yunanlıların Balıkesir'i işgal etmesi ve iç isyanların genişlemesi nedeniyle Mustafa Kemal Paşa benzer bir istekle 1920 yılı Temmuzunda Karabekir Paşa'ya tekrar müracaat etmiş ve Ondan Batı'ya bir tümen göndermesini istemiştir. Fakat Karabekir Paşa, cephesinden bir fırkanın ayrılmasının Ermenilere karşı yapılacak bir harekâta başarısızlığa neden olacağını düşünmektedir. Ona göre sonbahara kadar Doğu'daki sorunu halletmek ve ondan sonra Doğu'daki bütün kuvvetleri Batı Cephesine sevk etmek daha makul bir çözümdür. Ayrıca Karabekir Paşa, Güney Cephesindeki Fransız ve Ermeni faaliyetlerinin de ancak Doğu zaferi ile

²⁸¹ Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, C.I, s. 655-656.

²⁸² Karabekir, *a.g.e.*, s. 657.

durdurulabileceğine inanmaktadır.²⁸³ Bu yüzden Mustafa Kemal Paşa'ya verdiği cevapta ancak Azerbaycan'dan tedarik etmekte olduğu Nuri Paşa'nın ordusundan kalan üç bin kişilik bir askerî grubu Batı'ya sevk edebileceğini bilderecektir. Fakat bu teklif de Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul edilmemiştir.²⁸⁴

2-) Kâzım Karabekir Paşa'nın Doğu Harekâtının Akâmete Uğraması

14 Ocak 1920 tarihinde Osmanlı Mebusan Meclisi'nin henüz toplandığı bir sırada Mustafa Kemal Paşa cereyan edebilecek herhangi bir tehlikeye karşı bir millî mücadele planı düzenlemişti. Bu plana göre 12., 14., 20. kolordularla Güney grubu; Albay Refet Bey kumandasındaki müfreze ve milislerle Kuzey grubu ve 14. kolordu kumandanı Yusuf İzzet Paşa doğrudan doğruya Mustafa Kemal Paşa'ya bağlı bulunacaktır. 3., 13., ve 15. kolordular da Kâzım Karabekir Paşa'nın kumandasında olacaktır. Genelkurmay Başkanlığı'na Ali Fuat Paşa getirilecek Mustafa Kemal Paşa Anadolu Umum Kumandanı namını alacaktır.²⁸⁵

Mustafa Kemal Paşa 6 Şubat 1920 tarihinde Karabekir Paşa'ya göndermiş olduğu şifrede milletimize yaşam hakkı tanımayan şulh şartlarına karşı direniş gösterilebilecek tek cephenin Kafkas Cephesi olduğunu belirtiyordu. Mevcut duruma göre Itilâf Devletleri, Bolşeviklerle Türklerin arasını kapatmak amacıyla Ermenilerin ve Gürcülerin bağımsızlıklarını tasdik etmişler ve onlardan bir Kafkas setti meydana getirmişlerdi. Bu durumda yapılması gereken ilk iş Azerbaycan ve Dağıstan Hükûmetleri ile temasa geçerek bu settin bertaraf edilmesi olacaktır. Mustafa Kemal Paşa, Karabekir Paşa'dan derhal harekete geçmesini istiyor ve bu uğurda

²⁸³ Karabekir, *Paşaların Hesaplaşması*, s.103-104.

²⁸⁴ Karabekir, *a.g.e.*, s.104.

²⁸⁵ Karabekir, *İstiklâl Harbimizin Esasları*, s.200.

gerekirse her tehlikenin göze alınması gerektiğini vurguluyordu.²⁸⁶ İşin ilginç yanı İngiliz yarbayı Rawlinson'da böyle bir harekât için Karabekir Paşa'yı teşvik etmekteydi.²⁸⁷

Karabekir Paşa ise başlatılması istenen bu askerî hareketin zamanlamasını pek uygun bulmuyordu. Zira Doğu'da bu sırada şiddetli kış şartları hüküm sürmektedir. I. Dünya Savaşı'nda Enver ve Hafız Hakkı Paşaların komutasında başlatılan Sarıkamış hareketinde altmışsekizbin Türk askeri düşmana henüz tek bir kurşun bile atmadan donarak can vermişti. Nitekim daha sonra Ahmet İzzet Paşa komutasında "Muratsuyu"nun kuzeyinde konuşlanmış olan askerî birliklerimiz de aynı acı kaderi paylaşmışlardı. Dolayısıyla Karabekir Paşa çetin kış şartlarının hüküm sürdüğü bir sırada bu tür bir harekâtı tasvip etmeyecek ve Mustafa Kemal Paşa'ya bunun gerekçelerini açıklayacaktır. Bununla birlikte Karabekir Paşa, askerî hazırlıklarını sürdürmeyi ihmal etmeyerek hareket için bahar aylarını bekleyecektir.²⁸⁸ Halen Bolşeviklerle sınırsal anlamda fiili bir temasımızın söz konusu olmaması ve Bolşeviklerin askerî kuvvet ve teşkilâtı hakkında yeterli bilgiye sahip olmamamız Karabekir Paşa'nın Doğu'ya bir harekât konusundaki tereddüdlerini perçinlemiştir. Karabekir Paşa bu olumsuz şartlar altında yapılacak bir harekâtla millî mücadelenin bu kritik safhasında İtilâf Devletleri'nin vaktinden evvel tepkisini çekmek de istememektedir.²⁸⁹

16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'un İtilâf Devletleri tarafından işgali Ermenileri iyice cesaretlendirmişti. İşgali takip eden günlerde Ermenilerin Kars bölgesindeki müslüman halka uyguladıkları mezâlim Ankara'da endişeyle karşılanıyordu. Bunun üzerine Karabekir Paşa, Temsil Heyeti'nden medeni devletlere protesto yazıları ile tepki göstermesini

²⁸⁶ Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, C.I, s. 474-475.

²⁸⁷ Karabekir, *İstiklâl Harbimizin Esasları*, s.203.

²⁸⁸ Karabekir, *a.g.e.*, s.204.

²⁸⁹ Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, C.I, s.476.

isteyecek ve dahası 22 Mart 1920 tarihinde Ermeni Cumhuriyeti'nin Askerî Kumandanlığı'na bizzat bir ihtarname yazacaktır. İhtarnamede Ermenilerin öteden beri bölgede müslüman halka karşı uyguladıkları mezâlîme devam edegeldiklerini ve bu mezâlîmin Erzurum'daki İngiliz temsilcisi Rawlinson ile Amerikan General Harboud Heyeti tarafından da teyit edildiğini açıklayan Karabekir Paşa, Ermeni Hükûmeti'nden bölgedeki mezâlîme son verilmesini sağlayarak müslüman halkın can, mal ve namus güvenliğinin sağlanmasını isteyecektir.²⁹⁰

Karabekir Paşa havalanın düzelmesi ile birlikte Kars'ı Ermeniler'den kurtarmak üzere 26 Nisan 1920 tarihinden itibaren XV. Kolordu birliklerini sınıra doğru hareket ettirir. Gürcüler bu sırada Bolşeviklerle temas halindedirler ve Karabekir Paşa'ya göre, Türk askerî birliklerinin Gürcülere saldırmaması halinde Gürcüler, Ermenilere karşı başlatılacak bir harekatta tarafsız kalacaklardır. Bu sırada Batı'da yer yer işgaller yapan Yunanlıların Trabzon'a Pontus ruhuyla asker çıkarmaları da pek mümkün görünmemektedir. Ancak Ermeni harekâtının başlamasıyla İtilâf Devletlerinin Trabzon'a birkaç müfreze çıkartıp halk üzerinde baskı yapmaları ise ihtimal dahilindedir. Başka bir ihtimal olarak, başlatılacak harekâtla Ermenistan'ın içlerine kadar ilerlememiz halinde Rusların Gürcüleri Türklere karşı kışkırtmaları ve bu durumda Gürcülerin karşı harekete geçmeleri de mümkündür. Karabekir Paşa bütün bu ihtimalleri değerlendirerek emri altında bulunan fırkaların stratejik bölgelere sevk edilmesini sağlayacaktır.²⁹¹

Karabekir Paşa'nın Kars'ın zaptedilmesi için yaptığı plana göre ilk olarak Arpaçayı'na kadar olan bölgeye hakim olunması gerekmektedir. Bundan sonraki evre Bolşeviklerle Gürcülerin durumlarına göre şekillenecektir. Kars ile Ermenistan'ın arasına saldırarak Kars Kalesi'nin daha kolay bir şekilde ele geçirilmesi mümkündür. Kars Savaşı planının ikinci

²⁹⁰ Bu ihtarnâmenin tam metni için bakınız; (Karabekir, a.g.e., s. 565-566.)

²⁹¹ Karabekir, a.g.e., s. 676.

safhası, Gümrü'nün Doğusundaki savaşta planın üçüncü safhasını oluşturacaktır.²⁹²

Karabekir Paşa, 26 Nisan 1920 tarihinde TBMM Başkanlığı'na yazdığı bir telgrafla Azerbaycan'daki Bolşevik taraftarı hükûmetin düştüğünü ve bu nedenle Azerîler ve Bolşevikler arasındaki münasebetlerin iyice gerginleştiğini bildirmiştir.²⁹³ Bolşevikler, Azerbaycan ve Gürcistan üzerine bir ileri harekât için hazırlık yapmaktadırlar. Karabekir Paşa telgrafında ayrıca kolordusunun toplanmasına başlandığını ve iki haftaya kadar bu hazırlıkların biteceğini bildirmiştir. Ermeniler üzerine yapılacak harekât için daha fazla beklemenin doğru olmayacağı üzerinde de duran Karabekir Paşa Meclis'in bu harekât için gerekli askerî talimatnameyi bir an önce çıkarmasını istiyordu. Karabekir Paşa, şu an için Millî Meclis tarafından böyle bir karar verilmesinin pek uygun görülmemesi halinde ise vatan ve milletin selameti için bu konuda en azından kendisine hareket serbestliği hakkının tanınmasını ümit etmiştir.²⁹⁴ Fakat 28 Nisan'da Mustafa Kemal Paşa'dan gelen cevapta hazırlıklara devam edilmesi isteniyor ve hududu geçme kararının TBMM tarafından verileceği belirtiliyordu.²⁹⁵

Ermeni Hareketi için hava şartlarının yanı sıra askerî ve siyasi şartların da uygun olduğunu düşünen Karabekir Paşa 6 Mayıs'ta Ankara'dan bir kez daha Doğu harekâtı için izin isteyecektir.²⁹⁶ Aynı gün Ankara'nın Karabekir Paşa'ya gönderdiği talimata göre; Ruslarla irtibatın sağlanması için İtilâf Devletlerinin siyasetine alet olan Ermeni Devleti'nin ortadan kaldırılması uygun görülüyor fakat İtilâf Devletleriyle doğrudan doğruya bir anlaşmazlığa sebebiyet verebilecek bu teşebbüslerden şu an için uzak durulması isteniyordu. Ayrıca Rusların gerçek niyetlerinin henüz tamamen anlaşılamaması nedeniyle Ruslarla olan yakın ilişkilerden uzak

²⁹² Göst.yer.

²⁹³ TBMM. ZC., C.1, s.89.

²⁹⁴ Karabekir, a.g.e., s.676-677.

²⁹⁵ Karabekir, a.g.e., s.679.

²⁹⁶ Karabekir, a.g.e., s.715-716.

durulması tavsiye ediliyor ve Ermenilere karşı başlatılacak harekâtın dünyadaki bütün Hristiyanların ve Amerika'nın bize karşı cephe almalarına yol açabileceğinden dolayı harekâtın ordu ile değil Elviye-i Selâse'deki yerel milis kıtalarla yapılması öngörülüyordu.²⁹⁷

Karabekir Paşa, TBMM Başkanlığı'na gönderdiği 9 Haziran 1920 tarihli telgrafla ise Brest-Litowsk Antlaşması gereği Türkiye'ye ait olan ve halkı tamamen müslümanlardan oluşan Elviye-i Selâse'nin Türk ordusu tarafından işgalinin haklı nedenlere dayandığını vurgulayacaktır. Bu nedenle harekâtın şu an için Arpaçay'a kadar götürülme bile en azından "Aras-Kars Çayı-Allahüekber Dağı" hattına kadar taşınması istemiyle Ankara'dan tekrar izin isteyecektir.²⁹⁸

Mustafa Kemal Paşa'nın TBMM Başkanı sıfatıyla Karabekir'e gönderdiği 13 Haziran tarihli cevap esas olarak bir önceki harekât isteğine gönderilen cevaba yakındı. Cevapta; Bolşeviklerin Ermenistan ve Gürcistan sınırına geldikleri halde Türkiye ile yardımlaşma konusunda bir talepte bulunmadıkları ve henüz Bolşeviklerle bir antlaşma yapılmamış olduğundan bir Bolşevik yardımından emin olunamayacağı belirtiliyordu. Ermenistan'a karşı başlatılacak bir harekât İtilâf Devletleri ile Amerika'nın Türkiye'ye Doğu'dan ve muhtelemen de Trabzon'dan saldırılarına neden olabilecektir. Bu durumda da Türkiye'nin Doğusu kadar Batısının da kurtarılması güçleşecektir.²⁹⁹

²⁹⁷ Karabekir, a.g.e., s.717.; Ali Fuat Cebesoy'a göre Karabekir Paşa'nın bu teklifinin TBMM tarafından kabul edilmesi yerinde bir karar olacaktı. Zira Taşnak Ermenistan'ı ile Menşevik Gürcistan'ını birer düşman olarak gören Bolşeviklerin bu atmosfer içinde Türkiye'nin Doğu Harekâtı'na herhangi bir müdahalede bulunmaları söz konusu değildir. Ayrıca böyle bir harekât Bolşeviklerle Türkiye arasında doğrudan doğruya ve daha emin bir irtibat köprüsü kurulmasını sağlayacak ve böylece Bolşevikler bu harekâttan memnun bile kalacaklardır. Bu durumda Doğu sorunu esaslı bir şekilde halledilmiş ve Batı Cephesi'ne daha fazla yardımın ulaşması temin edilmiş olabilecektir. Cebesoy, böyle bir taarruzun Batılı Devletlerle bir savaş vesilesi teşkil edeceği düşüncesini de doğru bulmamaktadır. (Cebesoy, a.g.e., s.527-528.)

²⁹⁸ Kâzım Karabekir, İstiklâl Harbimiz, C.II, s.12.

²⁹⁹ Karabekir, a.g.e., s. 24.

Karabekir Paşa Mustafa Kemal Paşa'nın bu telgrafına 15 Haziran'da çektiği bir şifreyle cevap vermiş ve Bolşeviklerle yakın bir anlaşma ihtimalinin olduğu gibi böyle bir antlaşmanın hiç bir zaman imzalanamamasının da söz konusu olabileceğini vurgulamıştır. Karabekir Paşa ayrıca İngilizlerin Trabzon'a asker çıkarmaları halinde bile iç kesimlere ilerleyemeyeceklerini, meselenin kilit noktasının Ermenilerin mağlup edilmesi olduğunu belirtmektedir.³⁰⁰ Mustafa Kemal Paşa'nın düşüncesine göre ise Bolşeviklerle yapılan barış görüşmelerinin neticeleri az çok belli olmadan girişilecek böyle bir harekâtın Bolşevikler tarafından nasıl karşılanacağı bilinmemektedir. Bu yüzden Mustafa Kemal Paşa bu konuya biraz daha temkinli yaklaşmayı tercih etmektedir.³⁰¹

30 Mayıs 1920 tarihinde Karabekir Paşa Şark yolunu açmak amacıyla Doğu Harekâtı için Ankara'dan bir kez daha izin isteyecektir. Mustafa Kemal Paşa tarafından Karabekir Paşa'ya verilen bu seferki cevapta ise memleketin geleceği ve Doğu sınırları için Ruslarla ve İslâm nüfusuyla aramızdaki ilişkilerin önemine değinilmiş ve Ermenistan seferi için henüz uygun şartların oluşmadığı belirtilmiştir.³⁰²

3-) Şark Cephesinin Kuruluşu

Türk milletinin "Ya İstiklâl Ya Ölüm" parolasıyla her türlü zulme ve sömürüye karşı başlatmış olduğu millî mücadele kritik bir safhaya daha giriyordu. TBMM'nin açılışıyla beraber yeni Türk Devleti meşruiyetini tüm dünyaya kabul ettirme gayesini gütmeye başladı. Bununla birlikte İtilâf Devletleri'nin Türkiye üzerindeki emelleri gün geçtikçe alevleniyor ve Türkiye aleyhindeki çalışmaları sonsuz bir iştahla devam ediyordu. Nitekim 18-26 Nisan tarihleri arasında San Remo'da bir araya gelen İngiliz, Fransız ve İtalyan Devlet adamları Türkiye'ye dikte edecekleri anlaşmaya son şeklini

³⁰⁰ Karabekir, a.g.e., s.25.

³⁰¹ Öke, a.g.e., s. 221.

³⁰² Karabekir, a.g.e., s. 58-60.

vermişlerdi.³⁰³ Sévres'in habercisi olan bu Konferans'ta alınan kararların bir kısmı da Doğu Anadolu ile ilgiliydi. Konferans'ın bu konuda aldığı kararlara göre, Doğu Anadolu Bölgesi altı vilâyetimiz de dahil olmak üzere Ermenilere veriliyor ve bölgede müstakil bir Ermenistan kurulması öngörülüyordu. Ermeniler bu kararların da verdiği cesaretle Kızılırmak'a kadar olan toprakların kendilerine ait olduğunu iddia ederek seferberlik ilân etmişler, Kars Bölgesi'ndeki asker sayısını arttırıp Erzurum sınırlarına kadar olan topraklarda halka yaptıkları mezâlimi arttırmışlardır.³⁰⁴

Karabekir Paşa'ya göre San Remo Konferansı, Avrupa ve Amerika'nın Türkiye lehine hiç bir adım atmayacağını bir kez daha göstermişti. Böylece ki kurtuluş anahtarını Doğu'da aramanın en tutarlı ve gerçekçi yol olduğu bir kez daha anlaşılmıştır.³⁰⁵ Bu yüzden Karabekir Paşa Ermeni harekâtına başlamak için birbirine yakın zamanlarda çeşitli kereler Ankara'ya müracaatta bulunmuş fakat bu müracaatları yukarıda değindiğimiz sebepler üzerine reddedilmiştir. Karabekir Paşa bu konudaki ısrarından vazgeçmemiş ve 4 Haziran 1920 tarihinde TBMM Başkanlığı'na tekrar müracaatta bulunmuştur. Bu sırada Azerbaycan ile savaş halinde olan Ermeniler iki yüzlü bir siyasetle Bolşeviklerle de anlaşmak üzere Moskova'ya elçi göndermişlerdir. Karabekir Paşa'ya göre Ermenilere Azerbaycan'ı ezme şansı verilmemeli ve İtilâf devletlerinden yardım almamaları için de gerekli tedbirler derhal alınmalıydı. Bunun içinde Soğanlı Dağları gibi stratejik bir mevkinin aşılaraq Sarıkamış'a kadar olan mıntakanın işgali gerekmektedir.³⁰⁶

Karabekir Paşa yazdığı söz konusu telgrafına aldığı 6 Haziran tarihli cevapla çok mutlu olacaktır. Zira Ankara, verdiği cevapla Karabekir Paşa'ya Soğanlı Geçitleri'ni ele geçirerek ilerleme yetkisini vermiştir. Bunun yanı sıra

³⁰³ Taner Baytok, *İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara, 1970, s.105.

³⁰⁴ Kırzioğlu, a.g.e., s.149.

³⁰⁵ Karabekir, a.g.e., s. 57.

³⁰⁶ Karabekir, a.g.e., s.64.

Bakanlar Kurulu tarafından Elviye-i Selâse'nin işgali hakkında da askerî harekât izni çıkmıştır. Fakat kararın siyasî yönünün idaresi ve ilân şekli için gereken notaların ve talimatların gönderilmesine kadar Karabekir Paşa'dan harekâtın siyasî yönü ile ilgili hiç bir teşebbüste bulunmaması ve sadece harekât için askerlerin hazır bulundurulması isteniyordu. Karabekir Paşa bu haberin hemen ardından terhis edilmiş askerlere celp emri verecek ve Erzurum, Van vilâyetleriyle Erzincan livasında seferberlik ilân edecektir.³⁰⁷

Gelişen bu olaylar neticesinde Doğu'da kapsayıcı bir isim altında bir cephenin teşkili iyice hissedilir hale gelmiştir. Karabekir Paşa Doğu cephesinin oluşturulması ile bütün işlerin daha kolay yapılacağını düşünmektedir. Kendisinin de bu cephenin kumandanlığına tayini uygun olacaktır. Zira Karabekir Paşa adeta bu iş için biçilmiş bir kaftandı.³⁰⁸

Bir önceki bölümde belirttiğimiz üzere 21 Ocak 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'nın ortaya koyduğu millî mücadele planına göre; 3., 13., ve 15. kolordular Karabekir Paşa'nın emrinde olacak ve böylece bir Doğu Ordusu'nun teşkili sağlanacaktı. O zaman için sadece teoride kalan bu planın uygulama safhasına geçirilmesi artık bir zaruret haline dönüşmüştü. Zira Doğu'da başlatılacak önemli bir harekâtın arefesinde bulunuluyordu. Karabekir Paşa şartların daha da olgunlaşmasıyla beraber 28 Nisan 1920 tarihinde TBMM Başkanlığı'dan Şark Harekâtı'nın sevk ve idaresi için Şark Cephesi Kumandanlığı'nın kurulmasını resmen istemiştir. Kendisinin de Şark Cephesi Kumandanı olarak bu görevi sürdürmesinin uygun olacağı kanaatindedir.³⁰⁹

Karabekir Paşa'nın bu tekliflerine 14 Haziran 1920 tarihinde yanıt gelecektir. Bu tarihte Bakanlar Kurulu kararıyla XV. Kolordu Komutanlığı "Doğu Cephesi Komutanlığı" adını almıştır. Yine bu karara göre Karabekir

³⁰⁷ Karabekir, a.g.e., s.70-71.

³⁰⁸ Karabekir, a.g.e., s. 33-34.

³⁰⁹ Karabekir, İstiklâl Harbimiz, C.I, s.680.

Paşa “Doğu Cephesi Kumandanı” olarak atanmıştır. Böylece Karabekir Paşa, Doğu cephesinde bulunan bütün sivil ve askeri makamlar üzerinde seferdeki ordu komutanlığı yetkisine sahip olacaktır.³¹⁰

4-) Ankara Hükümeti’nin Rusya İle Görüşmesi

Mustafa Kemal Paşa Sovyet Dışışleri Ahali Komiseri Çhicherin’e 26 Nisan 1920 tarihinde bir mektup yazmıştı. Bu mektupta **“siyasî ve askerî nitelikte bir ittifâk içerisinde”** Sovyetler Birliği ile iş birliği yapmak istediğini belirterek **“her iki memleketi de tehdit eden yabancı emperyalizme karşı birlikte mücadele etmeyi”** teklif ediyordu.³¹¹ Karabekir Paşa’nın Doğu Harekâtı için hazırlıklarını yoğunlaştırdığı bir sırada Çhicherin’in bu mektuba cevabı geldi. Çhicherin cevabında ittifaktan ve askerî yardımdan söz etmeksizin iki devlet arasında derhal diplomatik münasebetlerin kurulmasını istiyordu. Bunun yanı sıra Misâk-ı Millî esaslarını kabul ettiklerini belirten Çhicherin, Misâk-ı Millî’nin bazı hükümlerini Sovyet çıkarlarına göre yorumlamaktan da geri kalmıyordu.³¹² Nitekim bu yorumlar Karabekir Paşa’nın hiç hoşuna gitmeyecektir.³¹³

Mektubun en can alıcı noktalarından birisini de Sovyetler’in Doğu Harekâtı’nın yapılmasını istememesi oluştuyordu. Zira Sovyet Devleti; Türkiye, Ermenistan ve İran arasındaki sınırları **“adalet ve ulusal self-determinasyon hakkına göre saptamak üzere”** arabuluculuk yapmayı

³¹⁰ Cemalettin Taşkiran, **Millî Mücadele’de Kâzım Karabekir Paşa**, AKDITYK. Atatürk Araştırma Merkezi yayınları, Ankara, 1999, s.99.

³¹¹ Gönübol ve diğerleri, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, s.20.

³¹² Çhicherin mektubunda TBMM’nin “Ermenistan’ın, Kürdistan’ın Lazistan’ın Batum Vilâyeti’nin, Doğu Trakya’nın ve Türk Arap halkları ile mukim ülkelerin kendi mukadderatlarını kendilerinin tayin edeceği” hakkındaki kararına değindikten sonra, Türk Boğazları meselesinin “Karadeniz’e sahili olan devletlerin katıldığı bir konferansta ele alınması” hakkındaki eski Sovyet iddiasını da tekrarlamaktaydı.(Göst.yer.)

³¹³ Karabekir, **İstiklâl Harbimiz**, C.II, s.78-79.

öneriyordu.³¹⁴ Barışı diplomatik yollarla kazanmak arzusunda olan Mustafa Kemal Paşa da bu teklife sıcak bakmaktaydı.

Gelişen bu olaylar neticesinde, senelerdir Türkleri amansız bir şekilde mezâlime tabi tutan Ermenilere karşı büyük bir heyecan içinde başlatacağı harekâtı bekleyen Karabekir Paşa, TBMM Başkanlığı'ndan aldığı 20 Haziran 1920 tarihli telgrafla harekâtın geri bırakıldığını öğrenecektir. Harekâtın geriye bırakılmasında Çicherin'in mektubu etkili olmuştur.³¹⁵ Bunun yanı sıra Bakanlar Kurulu, yolda bulunduğu haber alınan Bolşevik heyetiyle temas edilmesine karar vermiştir.³¹⁶

5 Mayıs 1920 tarihinde Ankara'da Bakanlar Kurulu dış siyaset ile ilgili sorunları ele almak üzere Mustafa Kemal Paşa başkanlığında toplanmıştır. Toplantıda İktisat Bakanı Yusuf Kemal (Tengirşenk)'in önerisiyle, Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye olan tutumunun ne olduğunu anlamak amacıyla Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in başkanlığında bir heyetin Moskova'ya gönderilmesi kararlaştırılacaktır.³¹⁷ Bu karara istinaden söz konusu Heyet hemen yola çıkacaktır. Neticede uzun bir yolculuktan sonra Moskova'ya ulaşabilen Türk heyeti ancak 29 Temmuz tarihinden itibaren Sovyet temsilcileriyle görüşmelere başlayabilecektir. Görüşmeler sürerken iki taraf da birbirlerinin istek ve önerilerine karşı temkinli yaklaşmayı tercih etmiştir. Nitekim Sovyet Rusya'nın Ermeni yanlısı tutumu ve Ermenilere Doğu Anadolu'dan toprak kazandırmaya yönelik teşebbüsleri Türk-Sovyet dostluk görüşmelerinin kesintiye uğramasına neden olacaktır.³¹⁸

³¹⁴ Karabekir, a.g.e., s.78.; Salâhi Sonyel, "Kurtuluş Savaşı Günlerinde Doğu Siyasamız", *Belleten*, C.XLI, S.164, s.662-663.

³¹⁵ Karabekir, a.g.e., s.99.

³¹⁶ Taşkıran, a.g.e., s.100.

³¹⁷ Sonyel, a.g.m., s.665.

³¹⁸ Sovyet Devleti, Chicherin'in Bekir Sami Bey ile 13 Ağustos'ta Moskova'da yaptığı görüşmelerde Bitlis, Van ve Muş gibi Türk topraklarının Ermenistan'a terkini istemişlerdir (Gönlübol ve diğerleri, a.g.e., s.21.); Türk Heyetinin Sovyet Rusya'da yaptığı görüşmeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; (Sonyel, a.g.m., s.665-680).

Bu sırada İngiltere ile bir Ticaret Antlaşması yapmak üzere olan Rusların, özellikle İngilizlerin tepkisi çekmemeye dikkat ettikleri görülmektedir. İngilizleri kızdırmamak üzere Türkiye ile yapılması düşünülen antlaşmayı geciktirmelerine rağmen Ruslar, İngilizlerin kendilerinden istedikleri Türk İstiklâl Savaşı'na yardım etmemeleri şartını reddetmişlerdir.

Türk-Sovyet ilişkileri bu sırada İtilâf Devletleri tarafından büyük bir dikkatle izleniyordu. Söz konusu ilişkiler neticesinde Bolşevik tehlikesine karşı Anadolu'da çıkarları bulunan Fransa ve İtalya Türkiye'deki çıkarlarını ancak Ankara Hükûmeti'ne yaklaşıp koruyabileceklerine inanmaya başlamışlardır.³¹⁹

5-) Doğu Harekâtı

Karabekir Paşa 4 Ağustos 1920 tarihinde emri altındaki bütün birliklere genel anlamıyla Doğu Harekâtı'nın gerekçesini ve amaçlarını açıklayan bir bildiri yayımlamıştır. **"Fedakâr Arkadaşlarım"** diyerek söze başlayan Karabekir Paşa, **"Masum ve mazlum milletleri barış ve rahat içinde insanca yaşatmak kaygısı ile kurtarmak amacı içinde olan bir taraf ile bu milletleri esaret zincirleriyle bağlayarak servetlerini sömürmek amacını güden diğer bir taraf arasında dünyanın bir çok yerinde büyük savaşlar meydana geldiğini, bu sömürgeci tarafın başını İngiltere ve Fransa'nın çektiğini ve bu devletlerinin türlü vaatlerle ayarttıkları unsurlar arasında da milletimize çok zararları dokunmuş Yunanistan'ın ve Ermenistan'ın yer aldığını"** vurgulayarak sözlerine şöyle devam etmiştir:

"...milletimizi zülme, esarete ve hatta mahva çalışan İngiltere ile hempaları ve bizi hayattan, rahattan mahrum eden emelleri, Bolşevik Rusların da düşmanı olduğundan bütün İslâmlar gibi milletimizde Bolşeviklere el verdi. İngiltere Bolşevikler ile dost olduğumuzu biliyor ve onlarla birleşince İngiltere

³¹⁹ Mustafa Turan, *Millî Mücadele'de Siyasî Çözüm Arayışları*, Afyon, 1999, .s.97-98.

ve yordakçılarının bütün ümit ve saltanatlarının mahvolacağını açıkça görüyordu. Bizi Kafkasya tarafından da sıkıştırmak, Bolşeviklerle birleştirmeyip her taraftan büsbütün sarmak istiyorlardı. Bu vazifeyi de Ermenistan'a verdiler...³²⁰

İtilâf Devletlerine karşı Rusya ile girişilecek karşılıklı menfaatlere saygılı bir ittifak millî mücadelenin bu aşamasında oldukça önemli idi. Bu öneme binaen Karabekir Paşa'nın Türk Devleti'nin politikası uyarınca Ruslarla ilgili mülâhazalarında oldukça temkinli ve karşılıklı iş birliğini kuvvetlendirmeye yönelik bir tavırda bulunduğu görülmektedir. Nitekim Karabekir Paşa'nın biraz önce değindiğimiz ifadelerinde bu durumu sezme mümkünüdür.

1920 yılının sonbaharına girilirken Karabekir Paşa oldukça endişelidir. Zira bu sırada Bolşeviklerin Ermenistan'da hakimiyet tesis ederek burada Bolşevik idaresi kurmaları gibi bir tehlike söz konusudur. Doğal olarak böyle bir durum Türkiye'nin aleyhine olacaktır.³²¹ Bununla birlikte yukarıda değindiğimiz üzere Sovyet Rusya'ya gönderilen Heyetimizin çalışmalarından da olumlu bir sonuç alınamamıştır. Dahası kış yaklaşmakta ve Ermenilerin sınır boylarımızda tecavüzlerini sürmektedir. Bu sırada Ermenilerin hâl ve hareketleri Karabekir Paşa tarafından dikkatli bir şekilde kontrol edilmekte ve TBMM bu konu ile ilgili olarak düzenli bir biçimde aydınlatılmaktadır.³²²

9 Eylül 1920 tarihinde Ermenilerin Kulp Bölgesi'ni işgale başlamaları üzerine Karabekir Paşa vaziyetin daha da tehlikeli boyutlara ulaşmaması için Soğanlı Geçitleri'nin stratejik noktalarını işgal edecektir.³²³ Nihayetinde Bakanlar Kurulu tarafından, 20 Eylül'de Doğu Harekâtı için Karabekir Paşa'ya gereken izin verilecektir. Mustafa Kemal Paşa'nın harekâta izin

³²⁰ Karabekir, a.g.e, s.122-124.

³²¹ Karabekir, a.g.e., s.144.

³²² TBMM.ZC., C.3, s.370-371.

³²³ Karabekir, a.g.e., s.168.

veren emrinde, harekâtın: Kağızman-Novoselim-Merdenik hattına kadar genişletilmesi isteniyordu. Ayrıca Gürcülerin tarafsızlığını kazanmak için onlarla münasebetlere girişmek görevi de Karabekir Paşa'ya verilmişti.³²⁴

24 Eylül tarihinde Ermeniler, Karabekir Paşa'nın karargâhının bulunduğu Bardiz'i uçakla bombalarlar. Bunun üzerine Ermenilere gereken ders vermek üzere Karabekir Paşa tarafından emrindeki 9. ve 12. tümenlere karşı taarruz emri verilir. Söz konusu taarruz emriyle beraber 28 Eylül'de Sarıkamış-Kars Şosesi boyundaki Çatak, Divik ve Bezirgân Geçidi 9. tümen tarafından, 29 Eylül sabahı da Sarıkamış 12. Tümen tarafından ele geçirilir.³²⁵ Bu sırada Ermenilerden beş top ve makinalı tüfek ganimet olarak ele geçirilmiştir. 30 Eylül tarihinde ise bizzat Karabekir Paşa Merdenik bölgesine girecektir.³²⁶ 1 Ekim'de Kağızman'a giren birliklerimiz Aras boyunca ilerleyip Iğdır'a kadar yaklaştılar.³²⁷

a-) Kars'ın Kurtuluşu

Karabekir Paşa 7 Ekim 1920 tarihinde TBMM Başkanlığı'na, Doğu ordusunun ve halkının vatan ve milletin mutluluğu ve selâmeti için her fedakârlığa hazır olduğunu bildiren bir telgraf gönderir. Bu telgrafın Meclis'te okunduğu 9 Ekim tarihinde Genelkurmay Başkanı İsmet Bey de Meclis'te yaptığı uzun bir açıklamayla Doğu Cephesi'nde yapılan icraatlar hakkında milletvekillerini bilgilendirmiştir.³²⁸

Harekât sırasında Moskova ve Erivan telsiz yayınlarını takip ettiren Karabekir Paşa bu sırada yeni Ermeni birlikleri ile gönüllülerinin Kars'a doğru hareket ettikleri haberini alır. 13 Ekim'de 9. tümen cephesine yoğun

³²⁴ Karabekir, a.g.e., s.173.

³²⁵ 29 Eylül 1920 tarihinde Karabekir Paşa'nın Doğu Cephesi'nde elde edilen başarıları rapor eden dört telgrafi TBMM'de okunur. Bu mutlu haberler milletvekilleri tarafından alkışlarla karşılanacaktır. (TBMM.ZC., C.4., s.422).

³²⁶ Karabekir, a.g.e., s.173-175.

³²⁷ Karabekir, a.g.e., s.177.

³²⁸ TBMM.ZC., C.5., s. 5-6.

bir topçu ateşi ile saldıran Ermeniler, Karabekir Paşa'nın, 12. tümeni Berne üzerinden Ermeni taarruz birliklerinin üzerine sürmesi ile püskürtüleceklerdir. Bu durumdan faydalanan Türk birlikleri Kars'ın "Başkaya Mevkisi"ni ve dış mevzilerini rahatlıkla işgal edeceklerdir.³²⁹

16 Ekim tarihinde Genelkurmay Başkanı İsmet Bey, Karabekir Paşa'ya çektiği telgrafla Bolşeviklerin Sovyet Rusya'ya görüşmek üzere giden heyetimizden Ermeniler için Van ve Bitlis vilâyetlerini istediklerini hatırlatarak bu teklife karşı Karabekir Paşa'ya ne düşündüğünü soracaktır. Karabekir Paşa ise bu teklife karşı şu cevabı vermiştir:

"Elviye-i Selâse'nin işgaline devam en iyi cevap olur."³³⁰

Kars'ın zaptı için yaptığı harekât planını Genel Kurmay Başkanlığı'na bildiren ve olur cevabı alan Karabekir Paşa karargâhını Berne'ye çeker. 28 Ekim'de "Yahnılar Tepeleri ve Vezin Köy-Üçler Tepesi" hattını bir baskın ile ele geçirir. 30 Ekim'de Üçler Tepesi'ndeki gözetleme yerinden taarruzu takip eden Karabekir Paşa Ermenilerin üç saat gibi kısa bir sürede bozguna uğratıldığını görecektir. Bu suretle Doğu cephesindeki tabyalar ele geçirilecektir. Türk birlikleri, "Karadağ Arap Tabyalarını" da Kars'ın kuzey cephesinden karşı taarruza geçmiş olan Ermenilerden önce ele geçirmeyi başaracaklardır. Bu başarıda iki yıl önce yine Karabekir Paşa'nın kumandası altında Kars'ı ele geçiren birliklerimizin tecrübesi oldukça önemli bir yere sahip olmuştur. Aynı gün içinde mukavemet etmeyi sürdüren "Tahmasp Tabyası" da düşürülmüş ve Kars tamamen ele geçirilmiştir.³³¹

Karabekir Paşa bu mutlu haberi derhal Ankara'ya müjdelemiştir.³³² Bunun üzerine Ankara'dan gönderilen tebrik telgraflarına, birisi TBMM

³²⁹ Karabekir, a.g.e., s.180.

³³⁰ Göst.yer.

³³¹ Karabekir, a.g.e., s.182.

³³² TBMM.ZC., C.5-1, s.244-245.; Karabekir, a.g.e., s.182.

Başkanlığı'na bir diğeri de bizzat Mustafa Kemal Paşa'ya olmak üzere iki telgrafla cevap veren Karabekir Paşa söz konusu telgraflarında; ordunun vatan vazifesi uğrunda hiç bir fedakarlıktan çekinmeyeceğini ve her tarafta kazanılacak zaferlerle Türklerin hayat hakkının ve millî âzametinin bütün dünyaya gösterileceğini belirtiyordu.³³³

Karabekir Paşa'nın taarruz sırasında uyguladığı "Ters Cephe" taktiği ile fazla kayıp verilmeden 9 şehit ve 47 yaralı ile Kars gibi müstahkem bir kale ele geçirilmiştir. Ermenilerden 3 general, 6 albay, 16 yüzbaşı, 59 teğmen, 16 sivil memur, 12 astsubay, 4 erbaş, 1150 er esir edilmiştir. 1110 Ermeni ise çarpışmalar sırasında hayatını kaybetmiştir. Esirler arasında Ermeni Harbiye Nâzırı Araratof, Genelkurmay Başkanı Vekilof, Kars Kale Grup Kumandanı Primof ve bir de sivil nâzır bulunuyordu. Taaruz sırasında yarısı tamire muhtaç 776 top, çok miktarda makinalı tüfek, mermi ve mühimmat ele geçirilmişti. Ele geçirilen bu askerî mühimmat Türk ordusuna on yıl yetecek kadar çoktu. Kars'ın ele geçirilmesi sırasında sivil Ermeni halka Türk askeri tarafından en ufak bir zarar verilmemiş nitekim bu durum Kars'ta bulunan Amerikan Heyeti (Yakın Doğu Kafkasya Hayır Cemiyeti) tarafından da müşahade edilmiştir.³³⁴

31 Ekim'de telgrafla Ankara'daki Millî Müdafaa Vekili Fevzi Paşa ile görüşen Karabekir Paşa Ferikliğe (Korgeneral) terfi edildiğini öğrenir. Millî Hükûmetin bu tevcihi Karabekir Paşa için çok önemlidir ve Onun maneviyatını bir kat daha yükseltmiştir.³³⁵

³³³ TBMM.ZC., C.5-1, s.276-277.

³³⁴ Karabekir, a.g.e., s.183.

³³⁵ Karabekir, a.g.e., s.183.; TBMM Hükûmeti ile Şark Cephesi Kumandanı Karabekir Paşa, Kars'ın ele geçirilmesinin hemen ardından 1 Kasım 1920 günü Ermeniler için ortak bir tamim yayınladılar. Bu tamimde; Ermeni halkını senelerden beri uzayıp giden bir savaşa sokarak sefalete ve türlü musibetlere sürükleyen temel neden olarak, sermayedarlara hizmet eden servet ve saltana düşkün Taşnaklar gösterilmektedir. Söz konusu tamime göre Türk devletinin amacı; Ermeni milletini, baskılan ve ihanetleri ile hayali hedefler peşinde koşturan ve bu sebeple masum müslüman ve Ermeni halkını birbirine kırdıran Taşnakların elinden kurtarmaktır. Böylece medeni bir çerçevede İslâm ve Hristiyan halkın refah ve mutluluğuna çalışacak yeni bir Ermeni Hükûmeti'nin kurulması öngörülmektedir. Türk Hükûmeti Ermeni halka gereken yardımı yapacağını ve adalet göstereceğini belirtilerek

b-) Gümrü'nün Ele Geçirilmesi

5 Kasım'da Karargâhıyla Petsepaviesk'e giden Karabekir Paşa harekâtı sürdürerek Gümrü'ye taarruz edeceğini Genelkurmay Başkanlığı'na bildirir. Gelen cevapta ise Kars'ın bir Gürcü saldırısına uğramasının muhtemel olduğu bildiriliyor ve bu yüzden Karabekir Paşa'dan Kars'a çekilmesi isteniyordu. Fakat Karabekir Paşa bu isteği uygun bulmayacak ve bu konudaki inisiyatifini kullanarak Gümrü'ye doğru taarruza devam edecektir. Aynı günün akşamında Ermeni birlikleri Gümrü'nün batı sırtlarına kadar kovulacaktır.

Karabekir Paşa'nın bu başarısını takiben 6 Kasım sabahı Ermeni Gümrü Grubu Kumandanı'nın mütareke önerisiyle beraber Ermeni Hükûmeti de barış teklifinde bulunmuştur. Karabekir Paşa bu teklifi Ankara'ya bildirerek mütareke isteklerinin kabulü için Ermenilerden "Gümrü" müstahkem mevkisinin teslim edilmesini isteyecektir. Bu teklifin kabul edilmesi ile 7 Kasım'da Gümrü'yü teslim alan Karabekir Paşa aynı gün Nahçıvan'daki müfrezenin "Şahtahtı"nı muharebe ile zapt ettiğini öğrenir. Bu bölgede de 4 top, 11 makineli tüfek ve çok sayıda ganimetle 170 esir ele geçirilmiştir.³³⁶

6-) Kâzım Karabekir Paşa'nın Siyasî Dehası: Gümrü Antlaşması

Karabekir Paşa 8 Kasım'da Gümrü'ye geldiğinde Hariciye Vekâletimizin mütareke şartlarını içeren notasını Ermenistan Hükûmeti'ne bildirmiş durumdaydı. Bu notada esas olarak Bolşeviklerin ve Amerikan Başkanı Wilson'un daha önce açıklamış oldukları **"milletlerin kendi geleceklerini bizzat tayin edebilme haklarına saygı duyulması"**

Ermeni halkın evlerinde, iş ve uğraşlarında müsterih olmaları telkininde bulunmuştur. Tabii bunu yanında Ermenilerden şehrin asayişine ve Türk ordusunun emniyetine dokunmamaları istenmiştir. (Karabekir, a.g.e., s.184.)

³³⁶ Karabekir, a.g.e., s. 184-185.

prensibine“ işlerlik kazandırılması isteniyordu. Türk-Ermeni hududu ancak bu şekildeki bir düzenlemeyle kalıcı bir barışa kavuşabilirdi.³³⁷ Buna rağmen mütareke şartlarını ağır bulan Ermeniler, ileri birliklerimize taarruz etmeyi tercih etmişlerdir. Bunun üzerine karargâhını Gümrü’ye naklettiren Karabekir Paşa, 14 ve 15 Kasım tarihlerinde yaptığı taarruzlarla Ermeni mevzilerini dağıtır. 17 Kasım’da Karabekir Paşa’nın karargâhına gelen bir Ermeni kurmay yüzbaşısı, Ermeni Başkumandanlığı’nın ve Hariciye Nezâreti’nin Türk Devleti’nin sunduğu mütareke şartlarını kabul ettiklerini bildirecektir.³³⁸

Bu olayı takiben mütareke hükümlerinden olarak Biner mermisiyle, 2000 tüfek, 3 batarya seri ateşli koşulu dağ topu, yine koşulu 40 makinalı tüfek Ermenilerden alınmış ve Karabekir Paşa’nın ilk zafer hediyesi olarak Batı Cephesi’ne gönderilmiştir.³³⁹

25 Kasım tarihinde Karabekir Paşa’nın başkanlığı altında Ermeni Hatisyan Heyeti ile barış antlaşması için müzakerelere başlanacaktır. Ermenilere teklif edilmek üzere hazırlanan barış şartları Karabekir Paşa tarafından Genelkurmay Başkanlığı’na ve Dışişleri Bakanlığı’na 26 Kasım’da bildirilmiştir.³⁴⁰ Bir gün sonra da Türk Heyeti’nin talebiyle Ermeniler, Sévres Antlaşmasını tanımamayı taahhüt etmişlerdir. Nitekim bu mutlu haber Karabekir Paşa tarafından Ankara’ya hemen müjdelenecektir.³⁴¹ Bu duruma göre Ermeniler, Sévres Antlaşması ile kendilerine va’d edilen Türk toprakları üzerinde herhangi bir hak talebinde bulunamayacaklardır.

Ermeniler barış görüşmelerinin 28 Kasım 1920 tarihli oturumunda Türk Heyeti’nden Van, Eleşkirt ve Karadeniz’de liman olarak yararlanmak

³³⁷ Karabekir, **a.g.e.**, s.185-186.

³³⁸ Karabekir, **a.g.e.**, s.187.

³³⁹ Göst.yer.

³⁴⁰ İskender Yılmaz, **Gümrü Antlaşması**, AKDHYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2001, s.93.

³⁴¹ Karabekir, **a.g.e.**, s.187-188.

üzere Viçe, Hopa ve Bardız'ı istemişlerdir. Bu istekleri gülünç bulan Türk heyeti 29 Kasım'da Ermeni Heyeti'ne bu isteklerin hiç bir şekilde kabul edilemeyeceğini ve sınırın Aras Nehri ve Arpaçayı'ı takip edeceğini bildirecektir.³⁴² Nitekim bu sınır Ermeniler tarafından kabul edilecektir.

2 Aralık 1920 günü TBMM'de yapılan gizli celsede, Ermenilerle yapılan sulh müzakereleri tartışılmıştır. Hariciye Vekili Ahmet Muhtar Bey, TBMM Hükûmeti'nin gayesinin Ermeni milletini ortadan kaldırmak olmadığını, Hükûmet'in esas olarak Ermeni saldırılarını olabildiğince uzun bir müddet için durdurmak ve Doğu sınırlarını temin etmek gayesini güttüğünü açıklamıştır. Buna istinaden Doğu sınırlarımız için kesinlikle bir pazarlık yoluna gidilmediğine ve bu konuda TBMM'nin taleplerinin Ermeniler tarafından kabul edildiğine işaret etmiştir.³⁴³ Bununla birlikte Ahmet Muhtar Paşa savaşta galip taraf olmamıza rağmen teklif ettiğimiz barış şartlarının oldukça hafif olduğunu da vurgulamış bunun sebebini de şu şekilde izah etmiştir:

"....Fakat bizi fevkalâde rencide eden ve hatt'a hakkı hayatımızı mahveden bir Sévr Muahedesi vardır. Bütün cihana karşı barbar bir halde bulunuyoruz. Ankara Hükûmeti milliyesine teveccüh eden vazâiften biri de, her ne suretle olursa olsun bu Sévr ahitnamesine bir balta vurmaktır. Onun için demiştik ki; ilk fırsatta Sévr Muahedesi'ni külliye reddettiklerine dair ellerinden bir beyanname alalım ve bu mealde de bir beyanname, yapılacak sulh muahedenamesine derc edilsin, kemâli memnuniyetle arz ederim bu beyanname istihsâl edilmiştir. İstihsâl edildiğine göre sulhnamede bu beyanname de bulunacaktır."³⁴⁴

2 Aralık günü gece geç saatlere kadar yapılan müzakereler sonucu TBMM Bakanlar Kurulu tarafından hazırlanan 18 maddeden oluşan antlaşma metni Ermeni Heyeti tarafından da aynen kabul edilerek

³⁴² Yılmaz, a.g.e., s.100-101.

³⁴³ TBMM.Gizli Celse Zabıtları, C.1, s.244-245.

³⁴⁴ TBMM.GCZ., C.1, s.246.

imzalanmıştır. Gümrü Antlaşması'nı Türk Hükûmeti adına Şark Cephesi Umumî Kumandanı Ferik Kâzım Karabekir Paşa, Erzurum Valisi Hamid Bey ve Erzurum Mebusu Süleyman Necati Bey; Ermeni Cumhuriyeti adına ise Eski Başvekil Mösyü Alexsandır Hatisyan, Maliye Nazırı Mösyö Avram Gülhandanyan ve Dahiliye Nazırı Muavini Mösyö İstapan Gorgaryan imzalamışlardır.³⁴⁵ Antlaşma metni, Hariciye Vekili Ahmet Muhtar Bey tarafından 14 madde olarak TBMM'nin 4 Aralık 1920 tarihli oturumunda okunmuştur ve Meclis bu konuda bilgilendirilmiştir.³⁴⁶

Gümrü Antlaşması gereğince; 10 Ağustos 1920 tarihinde İstanbul Hükûmeti tarafından imzalanan Sévres Antlaşması'nın Ermenistan sınırları içinde gösterdiği Kars bölgesi (1878 Antlaşması ile Rusya'ya terk edilmişti.), Sarıkamış, Kağızman ve Iğdır Türkiye'ye verilecektir. Buna karşılık Türkiye'nin ele geçirdiği Gümrü Ermenilere terk edilecektir. Antlaşmanın diğer maddeleri ise özü itibariyle şöyledir; Osmanlı sınırı dahilinde Ermeni çoğunluğa sahip olan hiç bir arazi parçasının olmadığı Ermenilerce kabul edilmiştir; Emperyalist devletlerin tahrik ve teşviki ile yaratılabilecek hareketleri önlemek için Ermeni devleti ancak iç asayişini sağlayacak kadar asker ve jandarma bulundurabilecek, bu husus Türk siyasî temsilcisi veya elçisi tarafından denetlenecektir; Ermenistan Hükûmeti tarafından talep olunursa, iç ve dış tehlikelere karşı Ankara Hükûmeti Ermenilere silahlı yardımda bulunmayı taahhüt etmektedir; Ankara Hükûmeti Ermenistan'ın ekonomik durumunu göz önünde bulundurarak hakkı olan savaş tazminatından vazgeçmiştir; Taraflar birbirlerine ait eşya ve kişilerin kendi demiryollarından ve diğer ulaşım yollarından serbestçe geçmesine izin vermekle yükümlüdürler.

Ayrıca Antlaşmanın ikinci maddesinde Nahçıvan'ın statüsü ele alınarak "Şahtahtı", "Şarur" ve "Nahçıvan bölgesi" için daha sonra yapılacak

³⁴⁵ Yılmaz, a.g.e., s. 103.

³⁴⁶ TBMM. ZC.,C.6, s.; Meclis'te okunan metin son taslak olduğundan dolayı Karabekir Paşa'nın imzaladığı ilk metne göre biraz değişik ve noksandır. (Yılmaz, a.g.e., s.113).

bir plesibit ile yönetim biçiminin tespit edilmesi kararlaştırılmıştır. Türkiye'deki Ermenilerle Ermenistan'daki müslümanların diğer vatandaşlar gibi eşit haklardan faydalanmaları, iki ülke arasında derhal diplomatik ilişkilerin tesisi, telefon ve telgraf ulaşımının kurulması da antlaşmanın hükümleri arasındadır.³⁴⁷

Gümrü Antlaşması ile İstanbul Hükûmeti'nin imzalamış olduğu Mondros Mütarekesi sınırları ilk defa olarak geçilmiş ve 10 Ağustos 1920 tarihli Sévres Antlaşması'nın geçersizliği bizzat Ermeniler tarafından kabul edilmiştir. Ermenilerden savaş sonrası bir çok askerî teçhizat ve mühimmat alınmıştır. Doğu Cephesi'ndeki savaş kısmen bitmiş Türk kuvvetleri yavaş yavaş Batı Cephesi'ne kaydırılmaya başlanmıştır.³⁴⁸ Bununla birlikte Türkiye'yi Sovyetler Birliği'ne bağlayan Erzurum-Bakû demiryolunun yeniden kurulmasına imkân tanıyan bu antlaşma, Türk-Sovyet yakınlaşması açısından son derece önemli bir yere sahip olmuştur. Bu Antlaşma askerî mücadeleyi yürüten ve başarılı bir antlaşma ile perçinleyen Ankara Hükûmeti için de her şeyden önce bir prestij Antlaşması anlamına geliyordu.³⁴⁹

Karabekir Paşa'nın askerlikte olduğu kadar diplomasi alanında da maharetli olduğu Gümrü Antlaşması ile kabul edilir bir gerçek haline gelmiştir. Millî Savunma Bakanlığı ve Büyük Elçilik görevlerini ifâ etmiş olan Ü. Halûk Bayülken, Gümrü Antlaşmasını şu şekilde değerlendirmektedir:

"...O zamanın şartlarında geçerli olan diplomasi kuralları ve belgeleri ile kıyaslandığında Gümrü Antlaşmasını gerçekleştirenlere, bu yüzden ayrı bir hayranlık ve taklît hissi duymamak mümkün değildir".³⁵⁰

³⁴⁷ Yılmaz, a.g.e., s.107-111.; Gönübol ve diğerleri, a.g.e., s.24.; Antlaşmanın tam metni için bkz.; İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)*, C.I., TTK. yayınları, Ankara, 1983, s.19-23.

³⁴⁸ E.Semih Yalçın, *Atatürk'ün Millî Dış Siyaseti*, s.76.

³⁴⁹ Turan, a.g.e., s.99.

³⁵⁰ Kâzım Karabekir Paşa'yı Anma Töreni, 25 Ocak 1964, Atatürk Araştırma Merkezi yayını, Ankara, 1997, s.19-20.

Antlaşmanın 18. maddesi gereğince söz konusu antlaşma iki hükûmet arasında onaylanacaktı. Fakat Taşnak yönetimi antlaşmayı henüz onaylamadan Bolşevikler Ermenistan'ı ele geçirmiş ve Ermenistan'da bir Erivan Sovyet-Ermeni Hükûmeti kurulmuştur. Nitekim Erivan'da kurulan bu Bolşevik rejimi, Gümrü Antlaşmasını kabul etmeyecektir. Bu antlaşmanın yerini ilerde değineceğimiz üzere Sovyetlerle yapılan 16 Mart 1921 tarihli Moskova ve 13 Ekim 1921 tarihinde Ermenistan, Azerbaycan ile Gürcistan Şuralar Cumhuriyetleriyle aktedilen Kars Antlaşmaları alacaktır.³⁵¹

7-) Elviye-i Selâse'nin Kurtuluşu

Bolşevik Sovyet yönetimi 1920 yılı içinde önce Azerbaycan'da ve daha sonra Ermenistan'da birer Bolşevik Hükûmeti kurmaya muvaffak olmuştu. Bu iki Kafkas devletinden sonra gözlerini Gürcistan'a diken Bolşevik Sovyet yönetimi bundan sonra buradaki Menşevik Hükûmetini devirmek için çaba sarf edecektir.³⁵² Bununla birlikte Gürcistan, Misâk-ı Millî sınırlarımız içinde bulunan Ardahan ve Artvin'i idaresi altında bulundurması nedeniyle Türkiye için de çok önemli bir konuma sahipti. Ayrıca Misâk-ı Millî sınırlarımız içinde bulunan Batum da İngiliz işgali altında iken, 1920 yılı Temmuzunda İngilizlerin bu bölgeyi terketmeleri üzerine Gürcistan tarafından işgale uğramıştı.³⁵³

Bolşevik Sovyet yönetiminin baskıları karşısında Ankara'nın yardımını uman Gürcü Hükûmeti 1921 yılı başında Ankara'ya bir elçi göndermiştir. M. Simeon Medivani adındaki Gürcistan elçisi derhal Mustafa Kemal Paşa ile temasa geçmiş ve o sırada yoğun bir şekilde Sovyet tecavüzüne maruz kalan bazı Gürcü topraklarının, özellikle de Batum'un, Sovyet işgalinden kurtarılması için geçici olarak Türkler tarafından işgal edilmesini istemiştir. Nitekim 20 Şubat'ta başlayan Gürcistan'ı işgal amaçlı Sovyet saldırıları

³⁵¹ Gönübol ve diğerleri, a.g.e., s.24.; Taşkiran, a.g.e., s. 121.

³⁵² Gönübol ve diğerleri, a.g.e., s.24.

³⁵³ Taşkiran, a.g.e., s.122.

Gürcülerin tehlikenin boyutunu yeterince anlamalarını sağlamıştır. Bunun üzerine Ankara Hükûmeti, 22 Şubat 1921 tarihinde Gürcülere gönderdiği ültimatomla Brest-Litowsk Antlaşması ile Türkiye'ye bırakılan ve halen Gürcülerin işgali altında bulunan Artvin ve Ardahan'ın iadesini talep edecektir. Bu talebin kabulü ile birlikte Artvin ve Ardahan tekrar Anavatan'a kavuşacaktır.³⁵⁴ Türk kuvvetleri 23 Şubat'ta Karabekir Paşa'nın emriyle bu iki Türk eline büyük bir kıvançla girmişlerdir. Bu kutlu olay Kars Kalesi'nden atılan 21 pare top atışıyla ve her tarafta yapılan şenliklerle kutlanmıştır.³⁵⁵

9 Mart tarihinde de Genelkurmay Başkanlığı'ndan Karabekir Paşa'ya gönderilmiş olan emirde Ahılelek, Ahıska ve Batum'un süratle alınması isteniyordu. Nitekim aynı gün Karabekir Paşa'nın emriyle Ahıska Türk kuvvetleri tarafından ele geçirildi.³⁵⁶

Bu sırada Gürcü Hükûmeti, Sovyet işgaline karşı zaman kazanmak amacıyla bu kez de Türkiye'den Batum'un geçici olarak işgal edilmesini talep edecektir. Fakat bu teklif Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul edilmemiştir.³⁵⁷ Nihayetinde Batum'da, Sovyet ordularının buraya yaklaşmalarından bir hafta önce yani 11 Mart'ta hiç bir kayıta ve şarta bağlı olunmaksızın Karabekir Paşa kumandasındaki 7. Alay'ın bir taburu tarafından ele geçirilecektir.³⁵⁸ 14 Mart'ta ise 9. tümen suvari bölüğü Ahılelek'e girecektir. Karabekir Paşa, bu başarıları takiben Ankara'dan aldığı emirle Ahılelek, Ahıska ve Batum bölgelerine Ankara Hükûmeti adına idereyi tesis edecek ve sürdürecektir kamu yöneticilerini atayacaktır.³⁵⁹

Sovyet baskısına dayanamayan Gürcü Hükûmeti 25 Şubat'ta Tiflis'i boşaltmak zorunda kalmış ve nihayetinde 14 Mart'ta Sovyet Bolşevik

³⁵⁴ Gönübol ve diğerleri, a.g.e., s.24-25.

³⁵⁵ Karabekir, a.g.e., s.207-208.

³⁵⁶ Karabekir, a.g.e., s.209.

³⁵⁷ Gönübol ve diğerleri, a.g.e., s.25.

³⁵⁸ Karabekir, a.g.e., s.210.

³⁵⁹ Göst.yer.

Hükûmeti ile bir mütareke yapmıştır. 17 Mart tarihli sözleşmeye göre ise Gürcistan Batum'un Sovyet kuvvetlerince işgalini kabul etmiştir. Bu olayları takiben 19 Mart'ta Gürcistan'da da Sovyet Cumhuriyeti ilân edilmiştir.³⁶⁰

Batum'un Gürcüler tarafından Sovyet kuvvetlerine terkiyle beraber bu şehri halen elinde bulunduran Türk kuvvetleri ile Sovyet kuvvetleri arasında çatışma tehlikesi ortaya çıkmıştır. Nitekim söz konusu tehlike Sovyet Hükûmeti ile Ankara Hükûmeti arasında 16 Mart 1921 tarihinde Moskova'da imzalanan Antlaşma sonucu bertaraf edilecektir.³⁶¹

8-) Moskova Antlaşması

1920 yılı sonunda Karabekir Paşa'nın Doğu'da Ermenilere karşı kazandığı zaferler Gümrü Antlaşması'nı, 1921 yılı başlarında ise Batı'da Yunanlılara karşı sağlanan üstünlük I. İnönü zaferini beraberinde getirmişti. Bu başarıların ardından her geçen gün daha iyiye giden Türk-Sovyet ilişkileri İtilâf Devletleri'ni endişeye düşürmüştü ve onları Sévres Antlaşması'nı yeniden gözden geçirmeye sevk etmişti. İtilâf Devletleri bu amaçla 21 Şubat-12 Mart 1921 tarihleri arasında Londra'da bir Konferans tertip ettiler.³⁶² Türkiye'nin başarıları ve bunu takiben Londra konferansı'na davet edilmesi esas olarak Sovyet Rusya'yı da tedirgin etmişti. Nitekim Lenin 1920 yılının Aralık ayında düzenlenen Sovyet Kongresi'nde TBMM Hükûmeti ile olan münasebetlerin geliştirilmesini isteyecektir. Bu yeni gelişmeler karşısında Sovyet yetkililerle görüşmek üzere, İktisat Vekili Yusuf Kemal Bey, Maarif Vekili Dr. Rıza Nur Bey, Azerbaycan'daki Türkiye Büyük Millet Meclisi temsilcisi Memduh Şevket Bey ve askerî danışman Saffet Bey'den

³⁶⁰ Gönübol ve diğerleri, a.g.e., s.25.

³⁶¹ Göst.yer.

³⁶² Londra Konferansı için yapılan davette Ankara Hükûmeti temsilcilerinin de Osmanlı Heyeti içinde bulunmaları istenmiştir. Hiç şüphe yok ki bu çirkin diplomasi oyunuyla Türk menfaatlerine balta vurulması amaçlanmıştır. Londra Konferansı görüşmeleri; Sévres Projesinden çokta farklı olmayan İtilâf istekleri ve 23 Mart 1921'de başlatılan İkinci bir Yunan taarruzu nedeniyle sonuçsuz kalacaktır. (Yalçın, a.g.e., s.113-117.)

oluşan TBMM Temsilcileri 14 Aralık 1920'de Ankara'dan Moskova'ya hareket ettiler.³⁶³

Sovyet temsilcileriyle yapılan müzakereler sonucunda 18 Mart 1921'tarihinde Moskova Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma Türkiye adına Yusuf Kemal, Rıza Nur ve Moskova'ya Büyükelçi olarak tayin edilen Ali Fuat Beylerle, Sovyet Rusya adına Georges Tchitcherine ve Djelal Korkmassoff tarafından imzalandı.³⁶⁴

Moskova Antlaşması'nın giriş kısmında her iki hükûmetinde genişleme ve istilâ siyasetine karşı olan mücadelelerinde dayanışma içinde bulunmalarının önemi üzerinde durulmuş ve iki milletten birinin başına gelebilecek bir müşkilatın, diğerinin vaziyetini de vahim kılacağı öngörülmüştür.³⁶⁵

Antlaşmanın I. maddesinde TBMM tarafından tanınmayan antlaşmaların Sovyet Hükûmeti tarafından da tanınmayacağı ve taraflardan herhangi birine zorla imzalatırılan bir milletlerarası vesikanın diğer devletçe kabul edilmeyeceği belirtiliyordu. Aynı maddede geçen "Türkiye" deyiminde Misâk-ı Millî sınırları içinde kalan arazinin kastedildiği ve arazinin Kars ve Ardahan'ı da kapsadığı öngörülmüyordu. Antlaşmanın İkinci maddesine göre, Batum ve çevresi Sovyet Gürcistanı'na terk edilecek, buna karşılık bu bölge halkına geniş bir muhtariyet tanınacak ve Türkiye Batum Limanı'nı serbestçe kullanabilecekti. Beşinci maddeye göre; Boğazların bütün devletlerin ticaretine açılmasını sağlamak amacıyla akîd devletler Boğazlar meselesinin, Karadeniz'e sahili olan devletlerin katıldığı bir konferansta ele alınmasını prensip itibarıyla kabul edeceklerdir; fakat söz konusu Konferans'ta Türkiye'nin İstanbul üzerindeki egemenliğini tehdit edecek

³⁶³ Yusuf Kemal Tengirşenk, *Vatan Hizmetinde*, Ankara, 1981, s.191.

³⁶⁴ Soysal, a.g.e., C.I, s.32.; Ayrıca antlaşmanın tam metni için bkz.; Tengirşenk, a.g.e., s.277-287.; Karabekir, a.g.e., s.226-233.

³⁶⁵ Gönülöbol ve diğerleri, a.g.e., s.27.

kararlar alınmayacaktı.³⁶⁶ Antlaşmanın Altıncı maddesine göre ise her iki devlet de aralarındaki bütün antlaşmaları, çıkarlarına aykırı düştüğü için hükümsüz ilân etmişlerdir. Ayrıca Sovyet Hükûmeti Osmanlı Devleti ile Çarlık Hükûmeti arasında önceden imzalanmış olan antlaşmalardan doğan malî ve buna benzer parasal yükümlülüklerden Türkiye'yi sorumlu tutmayacağını beyân etmiştir. Ayrıca Sovyet Hükûmeti, Antlaşmanın Yedinci maddesiyle Çarlık Rusyası'na verilmiş olan kapitülasyon haklarından da feragat edecektir.³⁶⁷ Antlaşmanın Sekizinci maddesi ise tarafların, kendi ülkeleri üzerinde diğer devletin hükûmetini devirmek amacını güden teşekküllerin kurulmasına ve çalışmasına müsaade etmeyeceklerine dairdi.³⁶⁸

Bu Antlaşma, Doğu sınırlarının teminat altına alınması Batılı devletlerle girişilen görüşmelerde pazarlık gücünü artırması bakımından Türkiye için çok büyük bir öneme sahip olmuştur.

9-) Kars Konferansı ve Kars Antlaşması

Moskova Antlaşması'nın 16. maddesine göre antlaşmanın en kısa zamanda Kars'ta onaylanması öngörülmüyordu. Bu yüzden 26 Eylül-13 Ekim 1921 tarihleri arasında Kars'ta bir konferans düzenlendi. Karabekir Paşa bu konferans'ta Türk Heyeti adına başdelege olarak görev yapmıştır. Sovyet Rusya başdelegeliği görevini ise Yoldaş Ganetzky yürütmüştür. Ermenistan Heyeti adına Yoldaş Moravyan, Gürcistan Heyeti adına Yoldaş İlyova ve

³⁶⁶ Moskova Antlaşması için yapılan görüşmeler sırasında Türkiye'nin halâ Batılı devletlerin işgali altında bulunması sebebiyle, Sovyet temsilcilerinin teklifi üzerine, Moskova'da bulunan Türk temsilcileri antlaşmaya böyle bir hüküm konulmasını kabul etmişlerdi. Boğazlar meselesinin Karadeniz'e sahili olan devletler tarafından halledilmesi hususunda Sovyetler'e verilen bu taviz ilerde Lausanne Antlaşması'nın imzalanması sırasında telâfi edilecektir. (Gönlübol ve diğerleri, *a.g.e.*, s.28.)

³⁶⁷ Gönlübol ve diğerleri, *a.g.e.*, s.27-28.

³⁶⁸ Gönlübol ve diğerleri, *a.g.e.*, s.28.

Azerbaycan Heyeti adına ise Yoldaş Behbud Şahtahtinski de Konferans'ta hazır bulunmuşlardır.³⁶⁹

Karabekir Paşa Konferans'ın açılışında yaptığı konuşmada **“Türk Milletinin kapitalist ve emperyalist devletlerin kendisine uygulamak istedikleri Sévres Antlaşması'nı tanımadığını, bu uğursuz antlaşmayı yapanların zorlamalarına ve tehditlerine boyun eğmeyerek yeni bir hükûmet meydana getirdiğini, Batı'nın zulmüne karşı bütün kuvvetiyle karşı koyan Türk Milleti'nin yüzünü Doğu'ya çevirdiğinde ise karşısında aynı amaç için uğraşan Şûralar Rusyası'nı gördüğünü”** beyan etmiş ve konuşmasının sonunda; Kars Konferansı'nın Moskova'da temelleri atılan Dostluk Antlaşması'nın teyidi ve takviyesi olduğunu vurgulayarak bu durumun da Doğu'da ebedi bir kardeşliğin tesisi anlamına geldiğini belirtmiştir.³⁷⁰ Karabekir Paşa'nın Konferans'ın henüz başında Moskova Antlaşması'nın esas olması gereğine işaret etmesi ise Ermenilerin ve Gürcülerin muhtemel bir sınır değişikliği isteklerinin önüne geçilmesi anlamına geliyordu.³⁷¹

Karabekir Paşa'dan sonra söz alan Sovyet delegesi Ganetzky konuşmasında; Kafkas Cumhuriyetleri'nin Türk milleti ile olan karşılıklı iyi ilişkilerini bunu istemeyen hasım kuvvetlere göstermek amacıyla burada bulunduklarını belirterek, Türkiye'nin emperyalistlere karşı yapılan mücadelede önemli bir rol oynadığını ve Rusya ile Cumhurî Hükûmetlerin Türklerin bu kahramanca mücadelesini derin bir temayül ve ilgi ile takip ettiklerini bildirmiştir.³⁷² Ermenistan Hariciye Komiseri Yoldaş Maravyan ise; söz konusu Konferans'ın Kafkas ardı Cumhuriyetlerin Türkiye'ye karşı dostluk duygularını kuvvetlendireceğinden bahsederek Türkiye'nin arkasında düşman bulunmadığını ve milletin emel ve arzusunu çiğnemek

³⁶⁹ Karabekir, a.g.e., s. 282.

³⁷⁰ Karabekir, a.g.e., s. 286.

³⁷¹ Yalçın, a.g.e., s.101.

³⁷² Karabekir, a.g.e., s.287.

isteyen emperyalizme karşı olan mücadelesinde Türkiye'ye karşı temâyül ve ilgi gösterdiklerini açıkça beyân etmiştir.³⁷³

Kars Konferansı 13 Ekim 1921 tarihinde sona ermiş ve Konferans'ın sonunda Moskova Antlaşması hükümlerinin benzeri olan 20 madde ve üç ekten meydana gelen Kars Antlaşması imzalanmıştır.³⁷⁴ Bu antlaşmayı TBMM adına Edirne Mebusu ve Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa, Burdur mebusu Veli Bey, Eski Nafia Nezâreti Müsteşarı Muhtar Bey, Türkiye'nin Azerbaycan'daki fevkâlade mümessili Memduh Şevket Bey; Ermenistan adına Hariciye İşleri Halk Komiseri Maradya ve Dahiliye İşleri halk Komiseri Makinzian; Azerbaycan adına Halk Komiserleri Şurası Başkan Yardımcısı Şahtahtinsky; Gürcistan adına Harbiye ve Bahriye İşleri Halk Komiseri Elyava ile Hariciye ve Maliye İşleri Halk Komiseri Şuanidze, Rusya adına ise Letonya Rus fevkalâde Mümessili Hanetzky imzalamıştır.³⁷⁵

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki Gümrü Antlaşması'yla belirlenmiş olan Türkiye Ermenistan sınırı Kars Antlaşması ile de teyit edilmiştir. Böylece Türkiye'nin Doğu sınırları kesin olarak tespit olunmuş ve Elviye-i Selâse Misâk-ı Millî ilkeleri (Batum hariç olmak üzere) çerçevesinde sınırlarımız içine dahil edilmiştir.³⁷⁶ Ayrıca Moskova Antlaşması ile tespit edilmiş Doğu sınırlarımız ile ilgili temel prensipler Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan tarafından da kabul edilmiş ve bu Kafkas Devletleri konuyla ilgili olarak çeşitli yükümlülükler üstlenmişlerdir.³⁷⁷

10-) Batı Cephesine Yardım

Doğu Cephesi'ndeki tarihî başarılarından sonra Karabekir Paşa Batı Cephesi'ndeki muvaffakiyetler için çaba sarf edecektir. Mustafa Kemal Paşa

³⁷³ Karabekir, a.g.e., s.288.

³⁷⁴ Antlaşma'nın tam metni için bkz.; Soysal, a.g.e., s.41-47.

³⁷⁵ Karabekir, a.g.e., s. 296.

³⁷⁶ Yılmaz, a.g.e., s. 197.

³⁷⁷ Soysal, a.g.e., s.39.

bir ara Karabekir Paşa'ya Millî Müdafaa Vekilliği için düşünöldüğünü beyân etmiş ve bu konuda Karabekir Paşa'nın fikirlerini almak istemiştir. Fakat Karabekir Paşa Mustafa Kemal Paşa'ya iç ve dış güvenliğin kesintiye uğramaması için son zafere kadar Doğu'dan ayrılmak istemediğini belirtmiştir. Nitekim Mustafa Kemal Paşa da bu düşünceyi makul görecektir.³⁷⁸

Doğu Harekâtının askerî ve siyasî başarıları Türk milletinin kurtuluş yolunu açmıştı. Askerî zaferler 3 Aralık 1920 Gümrü, 16 Mart 1920 Moskova ve 13 Ekim 1921 Kars Muahedeleri gibi siyasî zaferlerle perçinlenmiş ve bu başarılar Millî Hükûmetimizin bütün gayret ve kuvvetlerini Batı Cephesinde toplayabilmesinde ve son zaferi temin etmesinde çok önemli bir etken olmuştur.³⁷⁹

Batı Cephesinde Yunanlılara karşı verilen mücadelede Türk ordusu silah ve cephaneye büyük ölçüde ihtiyaç duymaktaydı. Doğu Cephesi'nde Ermenilere karşı harekât henüz devam ederken bile TBMM tarafından Doğu Cephesi Komutanlığı'na çekilen müteaddit yazılarda, Batı cephesinde kritik bir dönem içinde bulunduğu ve Doğu Cephesinden gelecek silah ve cephaneye büyük bir ihtiyacın hasıl olduğu açıkça belirtiliyordu.³⁸⁰ Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa da 28 Kasım 1920 tarihinde Doğu Cephesi Kumandanı Karabekir Paşa'ya yazdığı bir telgrafta Karabekir Paşa'yı Doğu'da kazandığı zaferlerden dolayı takdir ediyor ve şöyle diyordu:

"...Batı'da sıkıntıdayız Kâzım...Malzeme, anarşi, entrika sıkıntıları...En mühimi tabîî malzemedir."³⁸¹

³⁷⁸ Karabekir, *İstiklâl harbimizin Esasları*, s.302-303.

³⁷⁹ Karabekir, *a.g.e* , s. 304.

³⁸⁰ Hamdi Doğan, *"Millî Mücadelede Doğu Cephesi'nden Batı Cephesi'ne Yapılan Silah, Cephane Yardımları ve Asker Sevkiyatı"*, **60. Yılında İlim ve Fikir Adamı Kâzım Yaşar Koprıman'a Armağan**, (Yay.Haz: E. Semih Yalçın), Ankara, 2003, s.305-306.

³⁸¹ Karabekir, *a.g.e.*, s.299-300.

İsmet Paşa Doğu Harekâtının hemen ardından 9 Aralık 1920 tarihinde Karabekir Paşa'ya çektiği bir başka telgrafta ise:

"...Milletimize, tarihimize hediye ettiğin muzafferiyet ile istikbâlimizi açtın...Allah seni vatanımıza bağışlasın...Ne kadar malzeme göndereceksin?..."³⁸²

diyordu.

Bu yazışmalar Batı Cephesi'ndeki kritik durumu ortaya koyması bakımından oldukça önemlidir. Karabekir Paşa Gümrü Antlaşması'nın hemen ardından, ilgili Antlaşmayı anlatırken belirttiğimiz üzere mütareke hükümlerinden olarak Biner mermisiyle, 2000 tüfek, 3 batarya seri ateşli koşulu dağ topu, yine koşulu 40 makinalı tüfeği Ermenilerden alarak ilk zafer hediyesi olarak Batı Cephesi'ne göndermişti.³⁸³

Karabekir Paşa'nın Doğu Harekâtının tamamlanmasının hemen ardından Batı Cephesi'ne gönderdiği ilk birlik ise Kars'ta muhafız taburu olarak bulundurduğu 1000 kişilik Giresun gönüllü taburu (Topal Osman'ın Taburu) idi. Bu taburu takiben Genel Kurmay Başkanlığı'nın isteği üzerine çeşitli zamanlarda düzenli olarak 3 piyade tümeninin (3., 11.ve 12. tümenler), bir batarya obüs'ün, birçok gönüllü subay ve er'in Batı Cephesine sevki sağlanacaktır. Bunlardan ilk hareket eden 3. tümen Sakarya Muharebesi'nde Yunanlılara karşı savaşmıştır.³⁸⁴ 12. Tümenin sevkine ise 4 Ağustos 1921 tarihinden itibaren başlanacaktır. 28 Eylül 1921'de Ankara'ya varan bu tümen de Büyük Taarruza katılmıştır. 11. Kafkas Tümeni ise Mayıs

³⁸² Karabekir, a.g.e., s.300.

³⁸³ Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, C.II, s.187.

³⁸⁴ Karabekir, *İstiklâl Harbimizin Esasları*, s.303.; Söz konusu birliklerin Batı Cephesine gönderilmesi ve yeniden teşkilâtlanması hakkında bkz.; *Türk İstiklâl Harbi*, C.III, Doğu Cephesi (1919-1921), s.250-255.

1922'de Koçhisar dolaylarında lağvedilmiştir. Lağvedilen bu tümen ile 21. tümenin teşkili ve bazı birliklerin takviyesi sağlanmıştır.³⁸⁵

Karabekir Paşa'nın kendi hatıratında da belirttiği üzere Batı Cephesi'ne gönderdiği silah, cephane ve malzemenin tam listesi ise şöyledir.³⁸⁶ 117 top (15 sahra, 66 dağ, 34 ağır), bunun yanında Kamasız bir çok top ve Kamasız Japon topu; 12.974 tüfek, 1247 muaddel mavzer mekanizması, 14.453 süngü ve kılıç; 244 makinalı tüfek, 236 piyade kalkanı; 172.676 top mermisi ayrıca 70.000 tapa ve kartuş; 32.844.920 piyade mermisi; 132.605 bomba (112.705 el bombası, 14.600 bomba topu mermisi, 5.000 tel örgüsü tahrip bombası, 300 uçak bombası.); 26.595 kilo dumansız barut.

Bunların yanı sıra pek çok malzeme, tahkimat âletleri, araba, koşum takımı, eğer takımı, sıhhiye ve köprücü malzemesi ve altın para, tümenlere ait birçok silah ve cephane Karabekir Paşa'nın Batı Cephesi'ne gönderdiği yardımlar arasındadır.

³⁸⁵ Nusret Baycan, "Çeşitli Cepheelerde Kâzım Karabekir", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.IV, Sayı II'den ayrı basım, Mart 1988, s.457.

³⁸⁶ Karabekir, a.g.e., s. 303-304.

SONUÇ

Tarih ancak güçlü kişilikler tarafından çekilip taşınabilir. Tarihinin en karanlık anlarından birinde Türk milletine yeni bir doğuşun umudunu aşılayabilecek inanmış ve inandığı dava uğruna ölebilecek birkaç insan vardı. Mustafa Kemal Paşa başta olmak üzere kendisini vatanın kurtuluşuna adayan ve tarihin akışını değiştirmeye kararlı bu insanlardan birisi de Kâzım Karabekir Paşa idi.

Karabekir Paşa'nın Türk İstiklâl Savaşı'ndaki üstün hizmetlerini esas olarak şu şekilde özetleyebiliriz:

1-) Karabekir Paşa, Türk İstiklâlinin tehlikeye girdiğini ilk olarak gören Türk vatanseverleri arasında yer almaktadır. Özellikle Mondros Mütarekesi'nin imzalanması ile birlikte Karabekir Paşa'nın, söz konusu tehlikenin büyüklüğü hakkında Hükûmet yetkililerine hayatî uyarıları vardır. Bu uyarıların dikkate alınmaması nedeniyle Karabekir Paşa, millî mücadelenin diğer önemli isimleri gibi işe fiili olarak müdahale etme gereği duyacaktır. İstanbul'a gelişini takiben derhal Anadolu'ya geçmek için çeşitli teşebbüslerde bulunması ve kendini Doğu'ya tayin ettirmesi bunu ispatlayan en önemli delillerden birisini teşkil etmektedir.

2-) Karabekir Paşa vatanın ve milletin kurtuluşu için bir "İstiklâl Savaşı" fikri üzerinde durmuş ve henüz İstanbul'dan ayrılmadan önce bu planını başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere vatanın kurtuluşu için mücadele etmeye azmetmiş insanlara anlatmıştır. Ayrıca Türk milletinin de bu fikir etrafında toplanmasında önemli payelere sahip olmuştur.

3-) Manda ve himaye fikirlerinin gündemde olduğu ve birçok insan tarafından kurtuluş için tek çare olarak görüldüğü bir zamanda "Ya İstiklâl

Ya Ölüm” diyerek millî istiklâlin ancak millî kuvvetlerle kurtarılabileceğine olan inancını dile getirmiştir.

4-) Karabekir Paşa, millî mücadele fikrine ilk başlarda pek de sıcak bakmayan Fevzi(Çakmak) Paşa gibi bazı önemli isimlerin Anadolu saflarına katılmasında hatırı sayılır bir etkinliğe sahip olmuştur.

5-) Karabekir Paşa, millî mücadelenin başından itibaren İstanbul’daki mevcut kukla Hükûmete tabi olmamış, İtilâf Devletlerinin isteklerine boyun eğmemiş ve milletine olan inancı ve sevgisiyle her türlü güçlûğe karşı koyabilmiş yüksek karakterli bir komutan portresi çizmiştir. Nitekim Onun Türk İstiklâl Savaşında yaptığı en önemli işlerden birisi de bu şekilde ordunun elindeki silahları ve mühimmatı İtilâf kuvvetlerine teslim etmemiş olmasından ileri gelmektedir.

6-) Karabekir Paşa’nın emrindeki XV. Kolordu askerî anlamda millî mücadelenin en önemli dayanak noktasını oluşturmuştur.

7-) Başta Erzurum Kongresi’nin toplanmasında olmak üzere Sivas Kongresi’nde ve Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açılmasında Karabekir Paşa’nın çok önemli hizmetleri görülmüştür. Bu safhalar esas olarak millî bir Hükûmetin teşkili yönünde birer kilometre taşı niteliğindedir. Nitekim Millî bir devletin kurulması Mustafa Kemal Paşa gibi Karabekir Paşa’nın da üzerinde ısrarla durduğu hayatî bir hedefi teşkil ediyordu.

8-) Karabekir Paşa, millî mücadelenin başından itibaren Mustafa Kemal Paşa’ya olan desteği ile ülke ve millet ideallerine sıkı sıkıya bağlı olduğunu ispat etmiştir. Zira O, İstanbul Hükûmeti’nin ve İtilâf Devletlerinin Mustafa Kemal Paşa’yı tevkif etme isteğine karşı çıkararak tercihini ve mesaisini Mustafa Kemal Paşa’dan; yani “Egemenliğin kayıtsız şartsız millete dayandığı”, “Tam bağımsız” bir Türk Devleti’nin kuruluşundan yana

kullanmıştır. Böylece millî mücadelenin seyrinin farklı mecralara kaymasını engellemiştir.

9-) TBMM'nin açılmasıyla beraber başlayan iç ve dış mihraklı isyanların bir kısmının bastırılmasında Karabekir Paşa fiili olarak görev yapmıştır. Bu şekilde yurt içinde asayişin ve sükûnetin sağlanmasında önemli hizmetler ifa etmiştir.

10-) Karabekir Paşa, gösterdiği kararlılık ve azimle Doğu Anadolu'nun Ermeni işgalinden ve tehditinden kurtulmasında çok önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca Doğu'da kazandığı zaferlerle Türk İstiklâl savaşının başarıyla sonuçlanmasında emeği geçen en önemli isimlerden birisi olmuştur.

11-) Karabekir Paşa, sosyal ilerlemenin temelini eğitim olduğu düşüncesiyle millî mücadeledeki askerî faaliyetlerini, bir yandan çocuklar için açtığı okullar bir yandan da halkın eğitimi yolunda sarf ettiği çabalarla desteklemiştir. Onun yaptığı bu çalışmalarla faziletli, yüksek ahlaklı, müşfik ve daha da önemlisi vatan ve millet sevgisini her şeyin üstünde tutan bir Türk gençliği yetiştirmek istediği apaçık sezilebilmektedir.

Türk İstiklâl Savaşı içinde bütün vatanseverler aynı heyecanla ve aynı aşkla çaba sarf ediyorlardı. İlk ve öncelikli hedef, vatanın düşman işgalinden kurtarılmasıydı. Nitekim Mustafa Kemal Paşa önderliğinde birlik ve beraberlik zırhını kuşanan Türk milleti düşmanları vatan topraklarından çıkarmayı başaracaktır. Bu başarının elde edilmesinde Mustafa Kemal Paşa'nın yanında Kâzım Karabekir Paşa gibi kuvvetli ve kudretli bir komutanın bulunması hiç şüphesiz ki çok önemli bir faktördü. Bunun bilincinde olan Mustafa Kemal Paşa da İstiklâl Savaşındaki çalışmaları ve kendisine olan desteği nedeniyle Karabekir Paşa'yı takdir etmektedir. Nitekim Mustafa Kemal Paşa 22 Ocak 1921 tarihinde TBMM'deki gizli

oturumda Karabekir Paşa'yı "koministlikle" suçlayan Erzurum milletvekili Hüseyn Avni Bey'e karşı şu savunmayı yapmıştır: ***"Kâzım Paşa'yı içinizde tanıyanlar ve tanımayanlar vardır. Kârabekir Paşa gayet zeki, üstün ahlâklı, namuslu, fevkalade iyi huylu, namuskâr, tedbirli bir adamdır."***

Şunu gayet iyi biliyoruz ki Kâzım Karabekir Paşa, vatan aşkıyla dolup taşan yüce ruhuyla ve bu yolda verdiği eşsiz mücadelelerle Türk Tarihindeki altın sayfalardan birine adını yazdırmıştır.

KAYNAKÇA

A-) KAYNAKLAR

a-) Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi Belgeleri

Edine Milletvekili Kâzım Karabekir Dosyası, 1. Devre-Sicil No.127

İstanbul Milletvekili Kâzım Karabekir Dosyası, 2. Devre.

b) Cerideler

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri:

C.1, Devre:1, İçtima:1, 23-IV-1336 tarihli birinci inikattan 19-V-1336 tarihli on sekizinci inikada kadar.

C.2, Devre:1, İçtima:1, 22-V-1336 tarihli on dokuzuncu içtimadan 28-VII-1336 tarihli kırkinci içtimaa kadar.

C.3, Devre:1, İçtima:1, 31-VII-1336 tarihli kırk birinci içtimadan 6-IX-1336 tarihli altmışıncı içtimaa kadar.

C.4, Devre:1, İçtima:1, 8-IX-1336 tarihli altmış birinci içtimadan 6-X-1336 tarihli yetmiş dokuzuncu içtimaa kadar.

C.5, Devre:1, İçtima:1, 9 Teşrinisani 1336 tarihli sekseninci içtimadan 20 Teşrinisani 1336 tarihli yüzüncü içtimaa kadar.

C.5-1, Devre:1, İçtima:1, 14—X-1335 tarihli seksen üçüncü içtimadan 20 Teşrinisani 1336 tarihli yüzüncü içtimaa kadar.

C.6, Devre:1, İçtima:1, 22 Teşrinisani 1336 tarihli yüz birinci içtimadan 23 Kânunu evvel 1336 tarihli yüz yirminci içtimaa kadar.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları:

C.1, Devre:1, İçtima:1, 24 Nisan 1336 (1920)-21 Şubat 1337(1921).

c) Hatıralar

Adivar, Halide Edip, **Türk'ün Ateşle İmtihanı**, Atlas Kitabevi, İstanbul, 1994.

Atatürk, Kemal, **Nutuk**, C.I-II-III, TTK. yayını, Ankara, 1999.

Cebesoy, Ali Fuat, **Millî Mücadele Hatıraları**, İstanbul, 2000.

Dursunoğlu, Cevat, **Millî Mücadelede Erzurum**, Ankara, 1998.

İnönü, İsmet, **Hatıralar**, 1. Kitap, (Yay.Haz: Sabahattin Selek), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985.

Kansu, Mazhar Müfit, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, C.I, Ankara, 1966-1968.

Karabekir, Kâzım, **Çocuk Davamız**, C.I-II, Emre Yayınları, İstanbul, 2000.

Karabekir, Kâzım, **Bir Düello ve Bir Suikast**, Emre Yayınları, İstanbul, 2000.

Karabekir, Kâzım, **Birinci Cihan Harbi, Cihan Harbine Nasıl Girdik**, C.II, Emre Yayınları, İstanbul, 2000.

Karabekir, Kâzım, **Birinci Cihan Harbi, Cihan Harbine Neden Girdik**, C.I, Emre Yayınları, İstanbul, 2000.

Karabekir, Kâzım, **Birinci Cihan Harbi, Cihan Harbini Nasıl İdare Ettik**, C.III-IV, Emre Yayınları, İstanbul, 2000.

Karabekir, Kâzım, **Doğu'nun Kurtuluşu**, Erzurum Ticaret ve Sanayi Odası Araştırma, Geliştirme ve Yardımlaşma Vakfı Yayınları, Erzurum, 1990.

Karabekir, Kâzım, **Ermeni Dosyası**, Emre Yayınları, İstanbul, 2000.

Karabekir, Kâzım, **Ermeni Mezâlimi**, Emre Yayınları, İstanbul, 2000.

Karabekir, Kâzım, **Erzincan ve Erzurum Kurtuluşu**, İstanbul, 1939.

Karabekir, Kâzım, **İstiklâl Harbimiz**, C.I-II, Emre Yayınları, İstanbul, 1993.

Karabekir, Kâzım, **İstiklâl Harbimizin Esasları**, Emre Yayınları, İstanbul, 1995.

Orbay, Rauf, **Siyasi Hatıralar**, (Yay.Haz: Jale Erdoğan), İstanbul, 2003.

Talat Paşa'nın Hatıraları, (Yay.Haz: Alpay Kabacalı), İstanbul, 2000.

Tengirşenk, Yusuf Kemal, **Vatan Hizmetinde**, Ankara, 1981.

Türkgeldi, Ali Fuat, **Görüp İşittiklerim**, TTK. yayını, Ankara, 1949.

d) Yayınlanmış Belgeler

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.I-III, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1997.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, Ankara, 1991.

Belgelerle Ermeni Sorunu, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Askeri Tarih Yayınları, Ankara, 1992.

Osmanlı Belgelerinde Ermeniler, BOA. Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı No:14, Ankara, 1995.

e) Dergiler

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi

Belgelerle Türk Tarihi Dergisi

Belleken

Millî Kültür

Türk Kültürü

B-) ARAŞTIRMALAR

Akçura, Yusuf, **Üç Tarz-ı Siyaset**, TTK yayınları, Ankara, 1991.

Akgün, Seçil, **General Harbord'un Anadolu Gezisi ve Raporu**, İstanbul, 1981.

Akgün, Seçil, **"Ermeni Sorunu"**, **Çağdaş Türk Diplomasisinde 200 Yıllık Süreç**, Ankara 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler, TTK. yayınları, Ankara, 1999.

Akşin, Sina, **İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele, (1918-1919)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1998.

Akşin, Sina, **Jön Türkler ve ittihat ve Terakki**, Ankara, Kasım 2001.

Akyüz, Yahya, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)**, TTK.yayınları, Ankara, 1975.

Atay, Falih Rifki, **Çankaya**, İstanbul, 1969.

- Aydemir, Şevket Süreyya, **Tek Adam, Mustafa Kemal, 1881-1919**, C.I, İstanbul, 1999.
- Aydemir, Şevket Süreyya, **Tek Adam, Mustafa Kemal, 1919-1922**, C.II, İstanbul, 1999.
- Aydemir, Şevket Süreyya, **İkinci Adam**, C.I, İstanbul, 2000.
- Baycan, Nusret, "**Çeşitli Cephelerde Kâzım Karabekir**", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, (Cilt:IV, Sayı: II'den ayrı basım), Mart 1998.
- Baytok, Taner, **İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı**, Ankara, 1970.
- Bayur, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılâbı Tarihi**, C.III, Kısım: IV, TTK.Yayınları, Ankara, 1991.
- Djuvara, T.G., **Türkiye'nin Parçalanması için 100 Plan**, (Terceme: Yakup Üstün), İstanbul, 1979.
- Doğan, Hamdi, "**Millî Mücadelede Doğu Cephesi'nden Batı Cephesi'ne Yapılan Silah, Cephane Yardımları ve Asker Sevkiyatı**", **60.Yılında İlim ve Fikir Adamı Prof.Dr.Kâzım Yaşar Koprıman'a Armağan**, (Yay.Haz: E.Semih Yalçın), s.304-320, Ankara, 2003.
- Dé Driault, Edouard, **Şark Mes'elesi**, (Çev: Nafiz), Yay.Haz.: Emine Erdoğan, Ankara, 2003.
- Gökdemir, Ahmet Ender, "**Millî Mücadele'de Elviye-i Selâse**", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.7, S.19, (1990), s.151-160.
- Gönlübol, Mehmet ve diğerleri, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Siyasal Kitabevi, 9. baskı, Ankara, 1996.
- Görçün, Önder, **Atatürk'ün Dava Arkadaşı Kâzım Karabekir'in Eserleri**, B.T.T.D., S:31, Eylül, 1987.
- Güvenç, Bozkurt, **Türk Kimliği**, İstanbul, 1997.
- Halaçoğlu, Yusuf, **Ermeni Tehciri ve Gerçekler (1914-1918)**, TTK.yayınları, Ankara, 2001.
- Kandemir, Feridun, **Kâzım Karabekir**, Sinan Matbaa ve Neşriyat, İstanbul, 1948.

Kandemir, Feridun, **Kâzım Karabekir'in Yakılan Hatıraları Meselesinin İçyüzü**, Yakın Tarihimiz yayınları, İstanbul, 1964.

Kandemir, Feridun, **Millî Mücadele Başlangıcında Mustafa Kemal, Arkadaşları ve Karşısındakiler**, İstanbul, 1964.

Kandemir, Feridun, **Siyasî Dargınlıklar**, C.II, İstanbul, 1955.

Karabekir Paşa'yı Anma Töreni, 25 Ocak 1964, Atatürk Araştırma Merkezi yayını, Ankara, 1997.

Karal, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, C.VIII, Beşinci baskı, Ankara, 2000.

Kırzioğlu, M. Fahrettin, **Kâzım Karabekir**, Kültür Bakanlığı-1278, Ankara, 1991.

Kırzioğlu, M. Fahrettin, **Bütünüyle Erzurum Kongresi**, Ankara, 1993.

Koca, Salim, *"Mustafa Kemal Paşa'ya Göre XX. Yüzyılın Başlarında Osmanlı İmparatorluğu Nasıl Kurtarılabildi?"* **Millî Kültür**, S.52, Mart 1986, s.73-75.

Köstüklü, Nuri, *"Kâzım Karabekir'in Açtığı Okullar"*, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, S:5-6., 1985.

Köstüklü, Nuri, *"Kâzım Karabekir, Kültür ve Eğitim"*, **Türk Kültürü**, S.346, 1992.

Köstüklü, Nuri, *"Kâzım Karabekir Paşa'nın Millî Mücadele Yıllarında Doğu Anadolu'da Tertip Ettiği Bayramlar"*, **Türk Kültürü**, S.405, 1997.

Kurat, Akdes Nimet, **Türkiye ve Rusya**, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara, 1990.

Kurat, Yuluğ Tekin, *"Anadolu'da Kurtuluş Savaşı'nı Başlatma Kararı"*, (VIII. Türk Tarih Kongresi III. ciltten ayrı basım), Ankara, 1983.

Kurat, Yuluğ Tekin, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması**, Ankara, 1986.

L.Meray, Seha ve Osman Olcay, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri**, Ankara, 1977.

Lewis, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, (Çev: Metin Kırat), TTK. Yayınları, Ankara, 2000.

McCarthy, Justin, **Ölüm ve Sürgün**, (Çev: Bilgi Umar), İstanbul, 1998.

Mumcu, Uğur, **Kâzım Karabekir Anlatıyor**, Ankara, 1998.

Öke, Mim Kemal, **Ermeni Sorunu (1914-1923)**, İstanbul, 2001.

R.Sonyel, Salahi, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, TTK. yayınları, C.I, Ankara, 1987.

R.Sonyel, Salâhi, *"Kurtuluş Savaşı Günlerinde Doğu Siyasamız"*, (Nisan 1920-Mart 1921), **Belleten**, Ankara, Cilt:XLI, S.164.

Safa, Peyami, **Türk İnkılâbına Bakışlar**, AKDITYK. Atatürk Araştırma Merkezi yayınları, İkinci baskı, Ankara, 1996.

Saray, Mehmet, **Yeni Türk Devletleri Tarihi**, TTK.yayınları, Ankara, 1999.

Selek, Sabahattin, **Anadolu İhtilâli**, C.I, İstanbul, 2000.

Selvi, Haluk, **Millî Mücadele'de Erzurum (1918-1923)**, AKDITYK. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000.

Soysal, İsmail, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları,(1920-1945)**, Ankara, 1989.

Tansel, Selâhattin, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, C.I, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı yayınları, Ankara, 1973.

Taşkıran, Cemalettin, **Millî Mücadele'de Kâzım Karabekir Paşa**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1999.

Taşkıran, Cemalettin, **Kâzım Karabekir Paşa Askerî Hayatı ve Komutanlığı**, Ankara, 1993.

Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, C.III, İletişim yayınları, İstanbul, 2000.

Turan, Mustafa, **Millî Mücadele'de Siyasî Çözüm Arayışları**, Afyon, 1999.

Turan, Mustafa, *"Türk Davası: Misâk-ı Milli"*, **60.Yılında İlim ve Fikir Adamı Prof.Dr.Kâzım Yaşar Koprman'a Armağan**, (Yayına Hazırlayan: E.Semih Yalçın), s.619-632, Ankara, 2003.

Turan, Şerafettin, **Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar**, TTK.yayınları, Ankara, 1999.

Tütüncü, Ziya, **Şark Fatihi General Kâzım Karabekir**, Milliyetçi Yayınlar, İstanbul, 1967.

Türk İstiklâl Harbi I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, ATASE. Yayınları, Ankara 1999.

Türk İstiklâl Harbi, C.III, Doğu Cephesi (1919-1921), Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Başkanlığı Resmî Yayınları, Ankara, 1965.

Türk İstiklâl Harbi, C.VI, İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921), Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları Seri no: 1, Ankara, 1974.

Türkmen, Zekeriya, **Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)**, TTK.Yayınları, Ankara, 2001.

Uludağ, Zekeriya, *"Kâzım Karabekir'in Eğitimle İlgili Düşüncelerinin Değerlendirilmesi"*, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.XIII, S.38, 1997.

Uras, Esat, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, İstanbul, 1987.

Yalçın, E.Semih, **Atatürk'ün Millî Dış Siyaseti**, Berikan Yayınları, Ankara, 2000.

Yalçın, E.Semih ve diğerleri, **Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri**, Ankara, 2003.

Yılmaz, İskender, **Gümrü Antlaşması**, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2001.

EKLER

EK-1.B

UZAKLIK TERCÜMESİ HAL BELGESİ

Devası : Mehmet Emin Paşa

Doğum Tarihi : 1298

Doğum Yeri : İstanbul

Şark Cephesi Kumandanı ve Edirne Mebusu Kâzım Karabekir Paşa

İntihap Nazbatası Tarihi : 28/29 Hısiren 1339

Kaç oyla Mebus seçildiği : 1363

Nazbatanın Meclis Kurulunca tasdik tarihi : 12.8.1339

Meclise katılığı : 11 Ağustos 1339

1318 senesi sonunda Harbiyede, 1321 sonunda da Erkânı Harbiye mektebinden birincilikle diploma aldım. İki sene Manastırda staj gördüm. Sekiz ay kadar İstanbul Harbiye Mektebinde Tabii dersleri Muavinliği ettim. (324) Edirne'de Üçüncü Fırka Erkânı Harpliğini, 324 nihayetinden 326 ya kadar ifa ettim. Arnavutluk'taki ihtilalde KURPTTEP KOLORDU HAREKÂT ŞUBE MÜDÜRLÜĞÜNDE bulundum. Edirne'ye avdetimde onuncu Fırka Erkânı Harbi oldum. Balkan Muhaberesinde Edirne Kalosinde bulundum. Harpten sonra Erkânı Harbiye-i Umumiye İstihbarat Şubesi MÜDÜRLÜĞÜNDE bulundum. Harbi Umumi bîdayetinde BİRİNCİ KUVVE-İ SEFERİYE Kumandanı oldum. Halep'ten Bağdat'a Kumandanlığa gön derildim, fakat Akabinde İstanbul'a çağrıldım. Ondördüncü Fırka Kumandanı oldum. Çanakkale Muhare besine 3,5 ay iştirak ettim. Birinci Ordu Erkânı Harbiye Riyasetine tayin oldum. Akabinde Bağdat gitmekte olan Gölge Paşa'nın Erkânı Harbiye Reisi oldum. Kütülmamare'nin sukutuna yakın Kolordu Kumandanı oldum. 1333 senesi Rus Cephesinde (Bitlis-Kuş-Çapakçur) İkinci Kolordu Kumandanı oldu . 1334 senesi bîdayetinde Erzincan Cephesindeki Birinci Kaşkas Kolordu Kumandanı oldum. Erzincan v Erzurum'un istirdadı ve Kars'ın, Gümrü'nün, Karakilise'nin zaptında bulundum.

İran Azerbaycan'ını İngilizlerden tathiren (temizliyerek) Tobriz'e kadar gittim. Mütarekede İstanbul'a celp olundum. Evvela Tekfurdağ'ındaki (Tekirdağ), Midehu Erzurum'daki Onboğinci Kolordu Kumandanlığın tayin olundum. 19 Hısar 1335 de Trabzon'a geldim, vazifeye bağ ladım ve bu tarihten itibaren İstanbul Hükümetinin gayri mevrı hiçbir emrini yapmadım. Gazi Paş Hazretlerinin Anadolu 'ya virutlarından sonraki safahat malum olawağından yazmıyorum.

Şark Cephesi Kumandanı olarak Ermenî Harekâtını yaptım. Kars'ın zaptı ile FERRİKİİŞE ter olundum. Ermenilerle Gümrü, sonrada Kaşkas Hükümetleri ile Kars Muahodesini yaptım. ve Meclisin Birinci Devresinde Edirne Mebusu bulunuyordum. Ancak Garp Muzafferiyetinden sonra Meclise iltih ettim.

17 Ağustos 1339

Kâzım Karabekir Paşa'nın 17 Ağustos 1339 (1923) Tarihinde Meclise Sunduğu Tercüme-i Hal Belgesi (Transkribe edilmiş şekilde)

FOTOĞRAFLAR VE HARİTALAR

EK-2

ŞARK CEPHESİ KOMUTANI KÂZİM KARABEKİR PAŞA

EK-3

15. KOLORDU KARARGAHI

EK-4

Mustafa Kemal Paşa ile Karabekir Paşa Son Zaferi Müteakip
İzmir'de.

EK-5

General Harboud Heyeti Erzurum'da

General Harboud Heyeti, Karabekir Paşa Eşliğinde Erzurum'da
İncelemelerde Bulunurken

EK-6

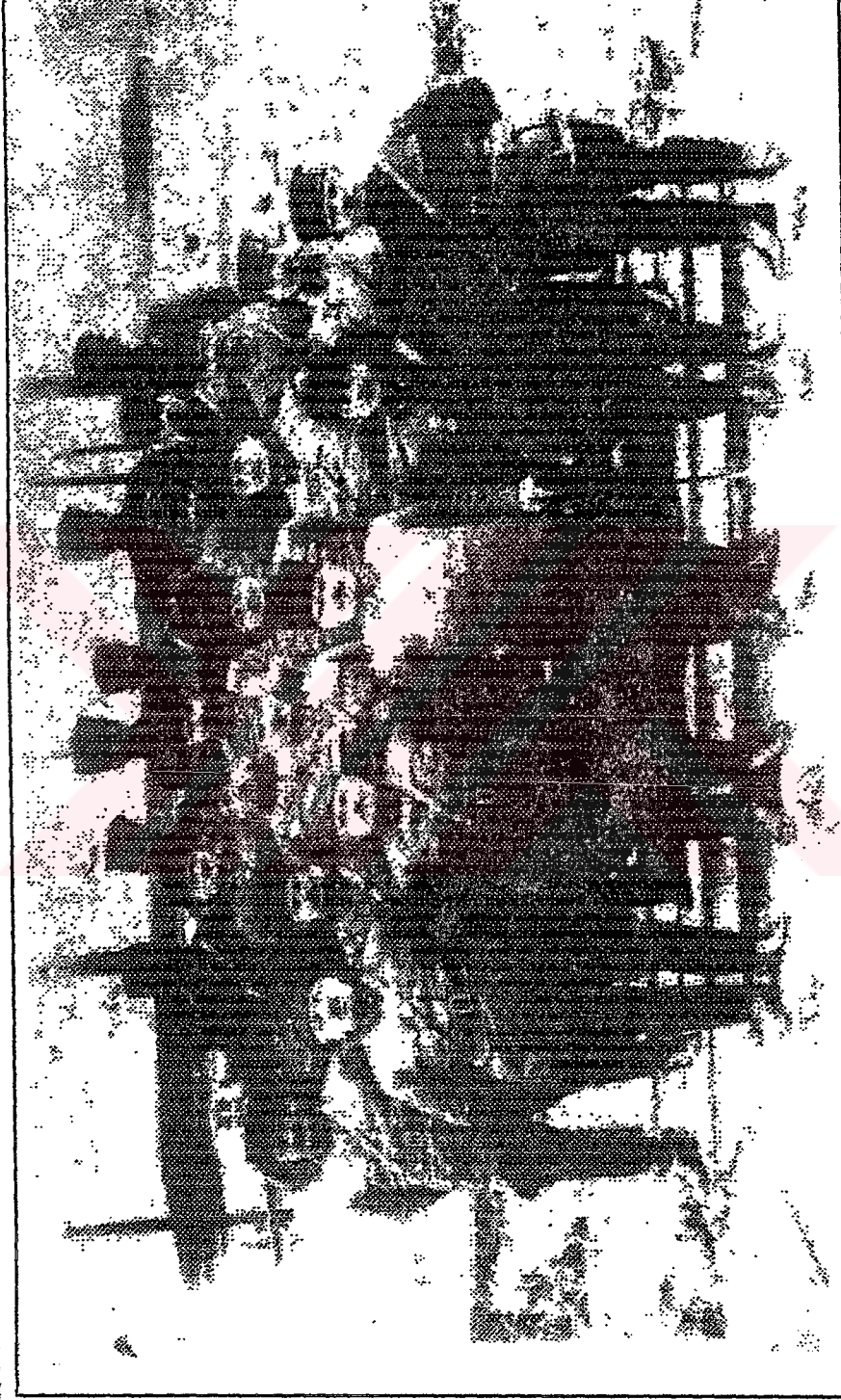
Kâzım Karabekir Paşa, Kars Kalesi'ni Zapt Etmeye Giden Kuvvetlerinin
Başında

EK-7

Karabekir Paşa'nın Yetiştirdiği Şehit Çocuklarından Bir Kısım İman Talimi Yaparken

EK-8

İstiklâl Harbî Kumandanları Zafêri Mûteakip Toplu Bir Halde Soldan İtibaren İlk Sırada; Ali Fuat, Cevad, Fevzi, Kâzım Karabekir, Fahreddin Paşalar Bulunmaktadır.

ÖZET

Kâzım Karabekir Paşa, Türk İstiklâl Savaşının en önemli komutanlarından birisidir. I. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Kafkas Kolordusu Kumandanlığı görevini ifâ etmekte olan Karabekir Paşa, Erzincan ve Erzurum'un Rus ve Ermeni işgalinden kurtarılmasında etkin bir rol oynadı. 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasını takiben de Erkân-ı Harbiye Reisi Ahmet İzzet Paşa tarafından diğer cephe kumandanları gibi İstanbul'a çağırıldı.

Karabekir Paşa, İstanbul'a vardığında şehrin İtilâf donanmaları tarafından kuşatılmış ve fiilen işgal altına alınmış durumda olduğunu görür. Hükûmet ise aciz bir durumdadır. Bu durum karşısında Onun gibi yüksek karakterli bir komutan için tek bir seçenek görünüyordu o da "Ya *İstiklâl* Ya *Ölüm*" düşüncesiyle derhal harekete geçmekti. İtilâf devletlerinin ve İstanbul Hükûmeti'nin baskısı altında İstanbul'da bir şey yapmanın mümkün olmadığını gören Karabekir Paşa, kişisel teşebbüsleri sonucu kendisini Erzurum'daki "15. Kolordu Komutanlığı"na tayin ettirmeyi başarır. O, emrindeki kolordu ile Doğu'dan başlatılacak ve daha sonra Batı'ya kaydırılacak bir İstiklâl Savaşı etrafında halkı birleştirmek ve Ermenilerin Doğu Anadolu üzerindeki ihtiraslarını dizginlemek istemektedir. İstiklâl Savaşı planını İstanbul'da Mustafa Kemal Paşa'ya da anlatan Karabekir Paşa Ondan da arzu ettiği desteği alacaktır.

Karabekir Paşa, 15. Kolordu Komutanı sıfatıyla görev bölgesine ulaşır ulaşmaz derhal bölgedeki "Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri" ile temasa geçer ve buradaki halkı millî mücadele için örgütlemeye koyulur. Bunun yanı sıra görev bölgesinde, savaş yıllarında ana-babalarını kaybetmiş 4.000 kadar çocuğa kucak açmış ve onlar için çeşitli okullar tesis etmiştir.

Karabekir Paşa, Erzurum Kongresi'nin toplanmasında ve Mustafa Kemal Paşa'nın bu Kongre'de etkinliğini hissettirmesinde önemli bir rol oynamıştır. İstanbul Hükûmeti'nin Mustafa Kemal Paşa'yı tevkif etme isteğine karşı çıkarak millî mücadelenin seyrinin farklı mecralara kaymasını engellemiştir. Sivas Kongresi'nin güvenliğinin sağlanmasında, yurt içinde asayişin ve sükûnetin temininde Karabekir Paşa'nın çalışmaları etkili olmuştur.

Karabekir Paşa, 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla Edirne milletvekilliği görevini de üstlenecektir. 14 Haziran 1920'de TBMM tarafından "Doğu Cephesi Komutanlığı" kurulmuş ve Karabekir Paşa "Doğu Cephesi Kumandanı" olarak tayin edilmiştir. 20 Eylül 1920'de Bakanlar Kurulu tarafından Doğu harekâtı için çıkan izinle beraber O, ilk olarak Kars'ı sonra da Gümrü'yü Ermenilerden teslim alacaktır. Takiben, Türk Hükûmeti adına Karabekir Paşa ile Ermeni temsilcileri arasında imzalanan Gümrü Antlaşması'na göre, Sévres Antlaşması'nın geçersizliği bizzat Ermeniler tarafından kabul edilmiş oluyordu. Bu sırada Ankara Hükûmeti'nin Gürcülere verdiği ültimatom ile Artvin ve Ardahan da anavatanına dahil olmuştur. Ardından Ahıska, Batum ve Ahılelek Karabekir Paşa'nın emrindeki Türk kuvvetleri tarafından ele geçirilecektir.

Ermeni, Azerî ve Gürcü temsilcileri ile TBMM adına baş delege Karabekir Paşa arasında 13 Ekim 1921'de, Moskova Antlaşması'nın bir benzeri olan Kars Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre, Türkiye'nin Doğu sınırları kesin olarak tespit olunmuş ve Elviye-i Selâse, Misâk-ı Millî ilkeleri (Batum hariç olmak üzere) çerçevesinde sınırlarımız içine dahil edilmiştir. Bu başarıların ardından Karabekir Paşa'nın Batı Cephesi'ne gönderdiği silah ve mühimmat, son zaferin kazanılmasında çok önemli bir etken olacaktır.

ABSTRACT

Kâzım Karabekir Pasha is one of the most important commanders of Turkish War of Independence. Kâzım Karabekir Pasha, who was executing the Caucasian Army Corps Commandership around the end of the 1st World War, had an effective role during the rescue of Erzincan and Erzurum from Russian and Armenian occupation. And after signing the Montreux Truce on 30th October, 1918, like other front line commanders, he is called to Istanbul by Chief of General Staff, Ahmet İzzet Pasha.

When Karabekir Pasha arrives to Istanbul, he sees that city is surrounded by Allies fleets and actually occupied. And government was helpless. As a result of this condition, there was only one choice for a commander with high character, like him, and that was an immediate action with "Independence or Death" thought. Karabekir Pasha, who had seen that there is no possibility to do anything in Istanbul under the pressures of Allies and Istanbul Government, had succeeded to appoint himself as "15th Army Corps Commander" in Erzurum as a result of his personal attempts. He was willing to unite the public around an Independence War, which would be commenced from East with his ordering army corps and then shifted to the West, and limit the passions of Armenians on Eastern Anatolia. Karabekir Pasha, who had told his Independence War plan to Mustafa Kemal Pasha in Istanbul, would have the his wished support from him.

Once Karabekir Pasha had reached to his duty region with 15th Army Corps Commander title, he immediately contact with "Self Defense Societies" (Müdafaa – i Hukuk Cemiyetleri) within the region and started to organize the people within the region for national defense. Besides, he had embraced approximately 4.000 children, who had lost their parents during war years and facilitate various schools for them within his region.

Karabekir Pasha had an important role during the gathering of Erzurum Congress and let Mustafa Kemal Pasha to have an effective position in this Congress. He had opposed to the wish of Istanbul Government on arrest of Mustafa Kemal Pasha, and prevent national struggle to shift different areas. Works of Karabekir Pasha was effective during the maintenance of security of Sivas Congress and supply of order and peace within country.

Karabekir Pasha would also have Edirne Deputy title with the opening of Great Assembly of Turkey on 23rd, April 1920. "Eastern Front Line Commandership" had been established by TBMM on 14th June 1920, and he is appointed as "Eastern Front Line Commander". With the permission, issued by Board of Ministers on 20th September 1920 for Eastern maneuver, he would take delivery of firstly Kars and then Gümrü from Armenians. After this, according to the Gümrü Agreement, undersigned by and between Karabekir Pasha, for and behalf of Turkish Government and Armenian representatives, null of Sevres Agreement was personally accepted by Armenians. At this moment, Artvin and Ardahan had been included to the motherland with the ultimatum submitted to Georgians by Ankara Government. And then, Ahıska, Batum and Ahılelek will be occupied by the Turkish forces under the commandership of Karabekir Pasha.

Kars Agreement, a similar agreement to Moscow Agreement, has been undersigned on 13th, October 1921 by and between Armenian, Azerbaijani and Georgian representatives. According to this agreement Eastern territories of Turkey had been absolutely determined and Elviye-i Selâse had been included into our territories under the principles of Misâk-ı Milli (excluding Batum). After these successes, guns and ammunitions, sent by Karabekir Pasha to Western Front Line, would have an important effect for obtaining the final victory.